

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

SÁNDOR IVÁN: Megalvadva és megkövesedve (*Részlet egy regényből, I.*) 929

TÉREY JÁNOS versei 941

DARVASI LÁSZLÓ: A könnyemutatványosok legendája (*Részlet a regényből*) 944

KARÁCSONYI ZSOLT verse 954

BALÁZS ATTILA: Ki tanyája ez a nyárfás? (*Zöldhatár-dráma két összeforrt felvonásban*) 955

NAGY GÁSPÁR versei 977

KANETTI NORBERT: Eltávozás 979

KOVÁCS ANDRÁS FERENC versei 986

SIMON BALÁZS versei 988

BÓNUS TIBOR: „én ejtem a szót, de valaki más beszél” (?) (*Imitatív formációk Orbán Ottó költészetében*) 990

BOROS JÁNOS: Filozófia: szenvedély vagy szükségszerűség? 998

*

GELLÉR B. ISTVÁN: Fejezetek a Növekvő Városból 1008

*

PEER KRISZTIÁN: Csak feltételezésekkel élhetünk (*Szijj Ferenc: A nagy salakmező*) 1016

SIMON ATTILA: Egyesítés és sokszorozás (*Kulcsár-Szabó Zoltán: Oravec Imre*) 1019

BALOGH ROBERT: Juszt se dzsigoló! (*Zalán Tibor: Fénykorlátozás*) 1025

GORETITY JÓZSEF: Angyalvárás – ördögidézés: a mágia mint szimbolista hitvallás (?) (*Valerij Brjusov: Tüzes angyal*) 1028

HARCOS BÁLINT: Lángh Júlia: Közel Afrikához 1039

1997

OKTÓBER

*Folyóiratunk a Baranya Megyei Önkormányzat,
a József Attila Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap,
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzatának Kulturális Bizottsága
és a Soros Alapítvány támogatásával jelenik meg.*

*A Jelenkor az újságospavilonokon kívül
a következő boltokban és elárúsítóhelyeken kapható*

PÉCSETT: Széchenyi István Jogi és Közgazdasági Könyvesbolt, Rókus u. 5/a. – JPTE Bölcsészkar, Ifjúság útja 6. – Művészetek Háza, Széchenyi tér 7-8. – Írók Könyvesboltja, Kossuth Lajos u. 21. – Betűdzsungel, Király u. 9. – Zrínyi Könyvesbolt, Jókai u. 25. – Móricz Zsigmond Könyvesbolt, Széchenyi tér 17.

VIDÉKEN: **Baján:** Lord Könyvesbolt, Tóth Kálmán tér 1. – **Balatonfüreden:** Könyvesbolt, Tagore sétány – **Balatonlellén:** Könyvesbolt, Kossuth Lajos u. 9. – **Cegléden:** Lord Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Debrecenben:** SZIGET Egyetemi könyvesbolt, Kossuth Lajos Tudományegyetem – Lícium Könyvesbolt, Kálvin tér 2/c. – **Ady Endre Könyvesbolt,** Piac u. 26. – **Dunaújvárosban:** Lord Könyvesbolt, Vasmű út 5. – **Egerben:** Gárdonyi Géza Könyvesbolt, Széchenyi u. 12. – **Gödöllőn:** Fáma Könyvesbolt, Szabadság tér 9. – **Gyöngyösön:** Ady Endre Könyvesbolt, Fő tér 8. – **Győrben:** Rónai Jácint Könyvesbolt, Széchenyi tér 7. – **Hódmezővásárhelyen:** Lord-Extra Könyvesbolt, Andrássy út 5-7. – **Kaposvárott:** József Attila Könyvesbolt, Fő út 33. – **Kecskeméten:** Katona József Könyvesbolt, Szabadság tér 1. – **Móra Ferenc Könyvesbolt,** Szabadság tér 3/A – **Keszthelyen:** Helikon Könyvkereskedés, Kossuth L. u. 2. – **Komáromban:** Lord Könyvesbolt, Jókai tér 2. – **Mezőkövesden:** Könyvesbolt, Mátyás király u. 108. – **Miskolcon:** Egyetemi Könyvesbolt, Egyetemváros – **Kazinczy Könyvesbolt,** Széchenyi u. 33. – **Széchenyi Könyvesbolt,** Széchenyi u. 54. – **Mo-**

sonmagyaróvárott: Könyvesbolt, Szent István u. 104. – **Nagykanizsán:** Zrínyi Miklós Könyvesház, Fő út 8. – **Nyíregyházán:** Bessenyei György Könyvesbolt, Kossuth tér 1. – **Pápán:** Pápai Könyvesház, Kossuth u. 3. – **Sárospatakon:** Comenius Könyvesbolt, Rákóczi u. 9. – **Sárváron:** Könyvesbolt, Batthyány u. 19-21. – **Siófokon:** Kó-Ma Könyvgaléria, Fő u. 174-176. – **Sopronban:** Vörös Cédrus Könyvkereskedés, Mátyás király u. 34/F – **Szegeden:** Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27. – **JATE bölcsészkar** könyvtár – **Buch Könyvesbolt,** Dugonics tér 12. – **Székesfehérvárott:** Vajda János Könyvesbolt, Fő u. 2. – **Szekszárdon:** Babits Mihály Könyvesbolt, Kölcsey ltp. 2. – **Szombathelyen:** Savaria Könyvesbolt, Mártírok tere 1. – **Tatabányán:** Szemethy és Tsa Könyvesbolt, Fő tér 15. – **Veszprémben:** Kölcsey Ferenc Könyvesbolt, Cserhát u. 7. – **Zalaegerszegeen:** Simon István Könyvesház, Tüttösy u. 7.

BUDAPESTEN: Pont Könyvesbolt, V., Mérleg u. 6. – **Magiszter Könyvesbolt,** V., Városház u. 1. – **Osiris-Századvég Könyvesbolt,** V., Veres Pálné u. 4-6. – **Írók Boltja,** VI., Andrássy út 45. – **Cartafilus Kft** boltjai a Kálvin téri, a Deák téri és a Kossuth téri metróaluljáróban – **Odeon Videotéka,** XIII., Hollán Ernő u. 7. – **Stellium Könyvesbolt,** V., Párizsi udvar – **Helikon Könyvesbolt,** VI., Bajcsy-Zsilinszky u. 37.

<http://www.jppe.hu/pecs/jelenkor/>

JELENKOR

XL. ÉVFOLYAM

10. SZÁM

Főszerkesztő
CSUHAI ISTVÁN

*

Szerkesztők
ÁGOSTON ZOLTÁN, NAGY BOGLÁRKA

Szerkesztőségi munkatárs
DÉCSI TAMÁS

Szerkesztőségi titkár
SZUNDY ZOLTÁNNÉ

*

A szerkesztőség munkatársai

BALLA ZSÓFIA, BERTÓK LÁSZLÓ, PARTI NAGY LAJOS,
THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673.

Kéziratot nem őrünk meg, és csak felbélyegzett válasszborítékkal küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány

(Pécs, Széchenyi tér 17. Telefon: 72/310-673),

a Baranya Megyei Önkormányzat, a Nemzeti Kulturális Alap, a Soros Alapítvány,
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzatának Kulturális Bizottsága
és a József Attila Alapítvány támogatásával.

Felelős kiadó: dr. Hargitai János, a kuratórium elnöke.

Terjeszti a Nemzeti Hírlapkereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt.

Előfizethető bármely hírlapkézbetű postahivatalnál
és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) – 1900 Budapest,

Orczy tér 1. – közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással
a Postabank Rt. 219-98636/021-02809 pénzforgalmi jelzőszámra,

illetve közvetlenül vagy levélben kért postautalványon a szerkesztőség címén.

Előfizetési díj az I. félévre 720,- Ft, a II. félévre 600,- Ft,

egy évre belföldre: 1320,- Ft, külföldre: 2200,- Ft.

Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.

Nyomtatta Molnár Csaba nyomdája, Pécssetl.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

A PÉCSI NEMZETI SZÍNHÁZ augusztus 22-én tartotta évadnyitó társulati ülését a nagyszínházban. Az évad első bemutatójára a stúdiósínházban került sor, itt láthatta a közönség Garaczi László *Imoga* című darabjának premierjét szeptember 19-én *Soós Péter* rendezésében. A nagyszínházban Giacomo Puccini operáját, a *Toscát* október 3-án mutatja be a társulat *Balikó Tamás* rendezésében. Ugyancsak itt látható a *Hegedűs a háztetőn* című musical premierje október 17-én *Márta István* rendezésében. A kamaraszínházban Bengt Ahlfors *Színházkomédia* című vígjátékának bemutatóját tekintheti meg a közönség október 10-én *Márton András* rendezésében.

*

A PÉCSI HARMADIK SZÍNHÁZ Spiró György *Kvartett* című komédiájának előbemutató előadásait szeptember 15-én és 16-án tartotta. A darab ősbemutatójának számító produkciót *Vincze János* rendezte.

*

KORTÁRS MAGYAR FOTÓ '97. A *Mecseki Fotóklub* szervezésében két év után újból nagyszabású fotós rendezvényre került sor Pécssett szeptember 5-6-7-én. A Művészetek Háza Martyn Ferenc Galériájában, a Magyar Iparművészeti Főiskola fotószakos hallgatói kiállításának helyszínén a rendezvénysorozatot *Keserű Ilona* festőművész nyitotta meg. A Művészetek Háza Játékszínházban *Papp Gergely* fotói kaptak helyet. A Janus Pannonius Múzeum Galériájában *Bozsó András*, illetve *Török László* kiállítását láthatta a közönség. A Parti Galéria *Kása Béla* képeinek adott otthont, a Pollack Mihály Építőipari Szakközépiskola kollégiumának kupolájában néhai *Soltész István* (Tibolddaróc) fényképei voltak láthatók. A Martyn Ferenc Múzeumban *Tillai Ernő*, a Pécsi Galériában az *Első Alkotócsoport*, illetve a *Fiatalok Fotóművészeti Stúdiója* kiállítását tekinthették meg az érdeklődők. A Csopor(t) – Horda Galéria *Csoszó Gabriella* fotóit mutatta be. A Pécsi Kisgalériában *Herendi Péter* kiállítását, a Mecseki Fotóklub Galériában pedig a klub tagjainak kiállítását láthatta a közönség – a többihez hasonlóan – szeptember 30-ig. A

program keretén belül zajlott még a Művészetek Házában szeptember 6-án a *Fotó-művészet-válság* című szimpózium, melynek előadói *Aknai Tamás*, *Beke László*, *György Péter* és *Kincses Károly* voltak.

*

KIÁLLÍTÁSOK. A főváros egyesítésének 125. évfordulója alkalmából rendezett *Budapest 125* című festészeti kiállítást láthatta a közönség a Budapest Kiállítóteremben augusztus 19. és szeptember 14. között. – India függetlenné válásának 50. évfordulóját köszöntötte a *Sárga Istenség* című, a kortárs indiai művészetet bemutató kiállítás a Kortárs Művészeti Központ/Ludwig Múzeum Budapest budavári épületében. A kiállítás – melyet *Göncz Árpád* nyitott meg – augusztus 21-től október 5-ig volt látogatható. – A Pécsi Galéria október 2. és 26. között *Ducki Krzysztof* grafikusművész munkáit mutatja be, a Pécsi Kisgaléria október 3. és november 2. között *Haris László* fotóművész képeinek ad otthont.

*

A KORTÁRS MŰVÉSZETI INTÉZET – DUNAÚJVÁROS épületének átadására és az intézet első kiállításainak megnyitására került sor szeptember 12-én, a Vasmű út 12-ben. Az első három kiállítás *Salvador Dalí* nyomatait és kispasztikáit, illetve a Modern Művészetért Közalapítvány Kortárs Művészeti Gyűjteményének új szerzeményeit mutatta be, valamint *Verness Zsolt Folyamatos múlt* című fotókiállítása október 26-ig látható. A *The paraSITE European Tour* című nemzetközi művészeti internet projekt szeptember 12. és 22. között zajlott. A megnyitó ünnepségen *Birkás István*, a Modern Művészetért Közalapítvány kuratóriumának elnöke, *Almásy Zsolt*, Dunaújváros polgármestere és *Marosi Ernő*, az MTA Művészettörténeti Kutatócsoportjának Igazgatója mondott beszédet.

*

A REPLIKA szeptemberi számának főbb címei: *Replika monológ: A seft; Búcsú Thomas Kuhntól; Az élelem megesz bennünket; A focizlet; E-rovat: kiberkovojojok az új határszéleken.*

SÁNDOR IVÁN

Megalvadva és megkövesedve*

(1.)

Simon öt esztendőig töltött a jesivában, ahová Lévi küldte. Egy hajnalon búcsúzás nélkül hagyta el Tiberiást. Senkinek sem hiányzik majd. Természetesnek tartják a távozását. Új tanítványt ültetnek a helyére. Őszvérré nem tellett a megtakarított pénzéből. Kenyeret és vizet vásárolt. Haladt. Evett. Aludt. Haladt. Ha valaki megszólította, elmondta, hogy Tiberiásból jön, úton van hazafelé, Rabbi Méir iskolájából Rabbi Lévi házába.

Öt esztendeig tartó tanulás után, miközben végigolvasta a törvénykönyveket, miközben tanúja volt társai vitáinak, amelyek nemegyszer ökölcsapásokkal és rúgásokkal végződtek, arra a felismerésre jutott, hogy vannak szavai, amelyekkel ki tudja fejezni az érzéseit és a gondolatait, tud velük beszélni a törvényekről. Ezeket tekintette a használatra alkalmas megnevezéseknek. De voltak érzése és gondolatai, amelyeket a rendelkezésére álló szavakkal nem tudott megközelíteni. Az a meggyőződés alakult ki benne, hogy a még hiányzó, a meg nem talált szavakat nem kell a már használatban lévő kifejezésekkel helyettesítenie.

Simon, akit Az árvának neveztek, Lévi házában is alig szólalt meg. Simon, akit egy idő után A némának neveztek, a jesivában is alig szólalt meg. Simon, aki felkapta a fejét, ha A némának szólították, ötnapi gyaloglás után megérkezett Szefforiszba és letekintett a domboldalról a város házaira.

Előtte a sziklás lejtő. Mögötte láthatatlanul, de égő kékségét maga elé idézhetően a Genezáret tava. Északra a csontkeményre száradt növényzet, a könnyű porfelhőkbe burkolódzó ligetek, a dél messzeségében a nehéz porfelhőkbe burkolódzó sivatag. Az egymástól élesen elkülönülő, de a pára és a porrétegek alatt egybemosódó terek közös helyszínné formálódtak. A porcelánkéek nappal és a sárgásszürke éjszaka kizökkenhetetlen körforgásban váltakozott. Megismertem a tanításokat. Megismertem a törvényeket. Megismertem a követendő szo-

* Sándor Iván készülő regényének egy fejezetét két részletben közöljük.

kásokat. Mégis ürességet érzek, gondolta. Mintha egy teleírt lap margója volnék, amit nekem kell kitöltenem. Sokat tanultam, mégis több az ismertnél az, ami megismerésre vár. Úgy érezte, hogy, habár nyitva áll előtte a jövője, minden ösvény ugyanoda vezet. Ha a hiányok betöltésére keres fogalmakat és szavakat, akkor, amiként addig is, másról fog beszélni, mint a körülötte élők. De ha nem találja a még ismeretlenre rámutató neveket, akkor vajon használja-e azokat, amelyekkel nem tudja a számára legfontosabbat megszólaltatni? Kifejezzenek-e bármi lényegeset azok a megnevezések, amelyek a rendelkezéseimre állnak, ha olyan igyekezettel is foglalják magukba az ősi törvényeket, a bölcsességeket, amilyen igyekezettel azokat a tanítóim a szívembe vették?

Lévi megáldotta őt, amikor Tiberiásba küldte. Megáldotta, amikor megérkezett. Ugyanazt a szűk, ablak nélküli helyiséget jelölte ki a hálólhelyéül, ahol öt év előtt lakott. Nem faggatta. Nem érdeklődött arról, hogy mit tanult, miért jött vissza Szefforiszba. Egyszer megkérdezte, hogy van-e bármi elmondanivalója. Simon éppen a fekhelyén ült: Lévi alakja betöltötte a bejárati nyílást. Simon elmondta, hogy Rabbi Méir a jesivában mindennap beszélt az ifjúságáról, amikor sóvárgott az után, hogy Elijáhu megjelenjék előtte. Kérdéseket kívántam feltenni neki. Azt is meg akartam kérdezni tőle, hogy miért nem járt soha Jeruzsálemben, a szentélyben. Azt is meg akartam kérdezni tőle, hogy járt-e a főníciai Türoszban. Mikor ezt apámnak említettem, ő azt mondta: „Tanulj buzgón, akkor majd meglátod őt.” Esztendőkön át tanultam. Apám minden Elijáhúra irányuló kérdésemre megismételte azt, amit annak előtte mondott. Egyik este könyvvél a kezemben ültem az iskolában. Belépett egy rongyos ruhájú férfi. Könnyű zsák volt a vállán. Élesek voltak az arcvonásai. Éles volt a tekintete. „Vendégül látnának engem itt némi pihenőre?”, kérdezte. „Ez nem fogadó, feleltem, ez iskola.” „Nagy út van mögöttem. Nagy út áll előttem.” „Értelek, vándor. De mi itt nem szállást kínálunk, hanem a törvényeket tanulmányozzuk.” Elment. Később, miközben én még mindig olvastam, bejött apám: „Nos, feltetted neki a kérdéseidet?”

A tanítványok elkezdtek a vitát. Rabbi Méir négy héten át nem jött közénk, nem beszélt sem az ifjúságáról, sem másról. Négy hét után leült a megszokott helyére, felszólított bennünket, hogy foglaljuk össze, mire jutottunk. Az egyik álláspont az volt, hogy Rabbi Méir ifjúságában helyesen járt el, hiszen Elijáhu felismerhetetlen. Ez a jele, ami megkülönbözteti azoktól, akik azt hiszik, hogy képesek a törvények mélyére hatolni. A másik álláspont az volt, hogy Rabbi Méir apja is helyesen járt el, mikor később megrögtta a fiát azért, amiért elmulasztotta az egyetlen alkalmat, hogy Elijáhuval találkozzon. Akik ezen a véleményen voltak, még hozzátették, az apa azért lehetett bizonyos abban, hogy a vándor Elijáhu volt, mert a fia nem ismerte fel. A harmadik álláspont az volt, hogy a vándor is a törvény szellemében járt el, amikor megőrizte felismerhetetlenségét.

Rabbi Méir végighallgatta a tanítványait. A jelenlétében is folytatták a vitát. Simon hallgatott. Rabbi Méir megkérdezte tőle, hogy miért hallgat. Gondolok valamit, de nem találok a kifejezésére a megfelelő szót. A többiek nevettek. A Rabbi is mosolygott. Próbáld meg, mégis... Bizonyára joggal vagyok a gúny tárgya... hanem... be kell vallanom, hogy engem ezek a kérdések nem foglalkoztatnak... sejtelenem él bennem, de nem tudom kellőképpen szavakba önteni... kevesebbet mondok el az érzéseimnél és a gondolataimnál, ha azt mondom, hogy a *hiány* foglalkoztat...

ismétlem, Rabbi, kevesebb ez, mint amit érzek és gondolok, de abban, amit érzek és gondolok, benne foglaltatik ez is. A hiányt azért érzem, mert nem tudom még mindig azt, amit te sem tudtál meg, hogy miért nem járt Eljáhu Jeruzsálemben, a szentélyben, és azt sem tudom, hogy járt-e a föníciai Türoszban. Én sem tudom, mondta Rabbi Méir, azóta sem tudtam meg. De nem feledtem el a kérdésemet.

Lévi vakon bámult Simonra, minekutána végighallgatta. Máshol jártak a gondolatai. Ma az Örökkévalónak tetsző dolgok történnék, mondta. Ezekről fogunk elmélkedni. Úgy kell döntenünk, hogy az tessék az Örökkévalónak. Kiment. Simon olyannak látta a vállán köpenyének ráncait, mintha kőből vésték volna ki. Mintha egy hatalmas ezobor távolodott volna. Az aláhulló köpeny, megdermedt lávazuhatag. Simon most nem tudta, valóban látja-e Lévit, vagy a régi pillanatokat húzza elő emlékei mélyéről. Ilyennek látta az első találkozásuknál is. Akkor a nyitott frigyszekrény előtt állt. Széttárta karját. Imaköpenye két hatalmas sasszárny. Lévi magasabb volt mindenkinél. Magasabb volt a frigyszekrényénél. A fejére húzott köpenytől nem látszott az arca. Meghajolt. Kiegyenesedett. Mintha a tóratekerceket is magába szívtá volna a köpeny. A hangja egy láthatatlan barlangból szólt. Simon ámulva hallgatta. A Mahpéla-barlang zúgása, amiről apja annyiszor beszélt? Az ősatyák hangja? A sasszárnyak magasra emelkedtek. Lévi volt az emlékezet. Valaki mondott valamit a kisfiúról. Lévi nem mozdította a karját. Várt. Valaki elmondta, miképpen került a kisfiú Lévi színe elé. Valaki belekezdett a kaddisba a kisfiú szüleiért. Lévi fején hátracsúszott az imaköpeny, és a duzzadt, ívelt, ősz szakállba bújtatott, hangtalanul mozgó ajkai között látható lett a szájüreg. Az általános mormoláshoz csatlakozott egy messziről odaküldött sóhaj. Simont megcsapta a sóhaj. Nem volt szaga, mint a felnőttek leheletének. Nem volt értelme, mint a kimondott szónak. Ereje volt. Hátrátántorodott tőle. Mintha ő maga vitorla lett volna, amibe éppen bekap a szél. Jichak fia Simon, mondta Lévi, legyen köztünk a helyed. Szólítsanak ezentúl így: Az árva.

Lévi nem nézett rá. Nem nézett a gyülekezetre, miközben beszélt. Az Örökkévalónak tetsző dolog történt. Elmélkedünk róla. Úgy döntünk, hogy tessék az Örökkévalónak. Fölszállt a sas. Bezárult a barlang szája.

Simon akkor már hat napja, mióta a szüleit megölték a sivatagban, tudta, hogy árva. Hat napon át, fuldokolva a homoktól, amely alá naponta többször is bekaparta magát, hogy megbújjon a légió felderítői elől, akik túlélőkre vadásztak, minduntalan arra gondolt, hogy árva lett. Mégis, most lett kinyilvánított az árvasága, most lett megszólított a névvel, amit Lévitől kapott. A templomban csend volt. A csendben teljesedett ki Simonban az, ami történt. A sivatagban akkor, s a frigyszekrény előtt most. Nem kívánt szavakat hallani. Nem kívánt szavakat mondani. A csend foglalta magába a megértést.

Amióta menekülniük kellett a Júdeát megszálló légiók elől, amióta a többiekkel együtt felkerekedtek, hogy följussanak Galileába, amióta szétszóródtak a sivatagban és kis csapatokra osztódva igyekeztek észak felé, amióta rájuk törtek az üldözőik, s ő a homokba ásva magát végignézte, hogy előbb az anyjával végeztek három kardszúrással, aztán az apjával egyetlen hatalmas, a torkára mért kardcsapással, azóta folyamatosan kísérték a képek. Nevének birtokbavétele pillanatában a templom csendjében az emlékek egyetlen tekintetbe sűrűsödtek. Az apja utolsó pil-

lantásába. A homokbuckába fészkelve magát, mint egy verejtékező apró állat, nem is az életét féltve, nem is tudva, hogy valójában mit kívánva, vajon nem azt-e, hogy vele is történjék ugyanaz, ami a szüleivel, mint egy gyíkfarok, amelyet már levágtak, még mozogva és ásva be magát a bőrét égető homokba, úgy, hogy már a szája se látszott ki, csak az orra és a szeme, hogy láthassa, amint az apja feje rándul egyet, felfoghatatlanul, hogy a rándulás a torkára mért kardcsapás előtti vagy utáni, amikor már nem is rándulás, hanem a fej röpte a semmibe hullása előtt, nem tudhatóan, hogy a tekintet abban a mérhetetlenül rövid időhányadban még az élő vagy már a holté, nos, már ott a homokba ásva magát, mindezt látva, és hogy valójában mit lát, annak az eldöntésére képtelenül, a felfoghatatlan látvánnyal együtt, mintegy rámásolódva a még élő, vagy a talán már holt, ám feléje irányuló tekintetre, az apja jól ismert pillantását is látta.

Ez a pillantás jelent meg előtte a ráruházott név elhangzásakor. A tekintet, amivel az apja esténként hozzá fordult: tégy fel egy kérdést. Simon kérdezett. A válasz legtöbbször annak a kifejtése volt, hogy miért nincs a kérdésére felelet. Máskor annak a kifejtése volt, hogy miért ne elégedjen meg annyival, amennyit apja a kérdésére felelni tudott. Simon egyszer azt kérdezte: a feleleteidet a törvényekből meríted, a szent tanításokból? Az apja ezúttal nem nézett rá. Elmosolyodott. Üres tekintete kifényesedett. A válaszokat nem a tanításokból merítem. Sajnálom, fiam. Mindössze az életemből merítem.

Az esti kérdések Lévi házában nem ismétlődtek. Befogadást nyert, miután átvergődött a sivatagon. Élelmet kapott. Hálóhelyet kapott. Nevet kapott. Megtanulta a szertartásokban való közreműködést. Megtanulta a főimákat. Megtanulta, hogy ne olyan kérdéseket tegyen fel, amelyek foglalkoztatták, hanem Lévi kérdéseit ismételve, hogy ezekre a törvényekben leírt kérdésekre Lévi megismételhesse az ugyancsak a törvényekben leírt válaszokat. Később Lévi meg sem várta, hogy Simon ismételve meg a kérdéseket, mormolva, jajongva, suttogva maga kérdezett és válaszolt. Ilyenkor Simont, akinek a nevében feltette a kérdést, mindig Az árvának nevezte, s neki a beszédmodot, az ima dallamát követve, azonosításának elfogadásaként csak bólintania kellett, szótlánul követve a párbeszédet, amelyben úgy lett részvevő, hogy nem vett részt benne. Mintha ő maga a ki nem mondással lett volna azonos. Voltak, akik egy idő után már nem Az árvának, hanem A némának nevezték.

A gyerekek is, akik a déli lejtőkre nyíló, kiszáradt tarackkal körülvett városkapu környékén játszottak. A kapu ugyanabból a kőből volt rakva, amelyből az omladozó torony a felsővárosban, ahol az őrszakasz szállása volt. A kapunál egy koldus ült. Ő volt az első ember, akit Simon meglátott, amikor kirepedezett ajkakkal, felszebzett végtagokkal, inkább kúszva, mint járva a rejtékösvényeken elérte Szefforiszt. A koldus nézte őt. Ő nézte a koldust. Egyikük sem szólalt meg. Simon azóta közelállónak érezte magát a néma koldushoz, habár sem kézjelekkel, sem más módon nem adtak egymás tudtára semmit. A városkapuban szívesebben ült le a koldus mellé, mint a gyerekek közé. Egy idő után észrevette, hogy az, akinek a közelében ül, nem ugyanaz a koldus, mint akit először megpillantott. Alig volt közöttük különbség. Ez a koldus is szótlán volt, ez is természetesnek vette a fiú szótlanságát. Simon nem tudta, hogy a két koldus, és később az újabb és újabb, a városkapuhoz telepedő, hasonlóképpen tépett gúnyájú, mezítlábás, néma koldusok helycseréje

hetenként, hónaponként vagy évenként történt-e. Az idő az azonosságukba bújtt. Mindegyikük hasonló tekintettel fogadta őt, mikor letelepedett a közelükben. A gyerekek néha odavetettek neki néhány szót, mint aki közéjük tartozik ugyan, de mégsem hozzájuk. Volt, aki rothadt gyümölcszel dobálózott. Némelyik gyümölcs a koldust érte, némelyik őt. Mindketten mozdulatlanul túrték. Simon arra gondolt, hogy az idő tettenérésének egyszer az lesz a formája, hogy ő ül majd a kőfalnál, ahol az egymást váltó koldusok.

Írásra, olvasásra az apja tanította meg. A szent szövegek, az ősi törvények másolására Lévi tanította meg. Simon a városkaputól hazatérve, a templomból hazatérve, barangolásaiból hazatérve rászoktatta magát, hogy leírja gondolatait. Úgy érezte, hogy nincs a gondolatok, a mondatok között összefüggés, ezért hol a tekercs jobb oldalára, hol a bal oldalára írt, hol felül kezdett el egy sort, hol közöket hagyott ki a tekercs elején. Úgy gondolta, hogy az üres helyekre akkor ír majd valamit, ha a gondolataiban támadt hiányokat ki tudja tölteni. Volt, amikor a sorok közé írt kisebb betűvel újabb sorokat. Volt, amikor a margóra írt fel olyan szavakat, amelyek mintha párbeszédet folytattak volna a leírt gondolatával. Néha behunyt szemmel ujhegyeivel végigtapogatta a tekercset. Habár nem érzékelte, hogy a leírás kidomborodik, mégis mintha rétegekben egymásra simulva, fölerősítve vagy megsemmisítve egymást, összekapcsolódtak volna a szavak. Éjszaka írt, mécsesfénynél. Reggel és este a templomban végezte azokat a tennivalókat, amelyeket Lévi előírt a számára. Délután a városkapunál üldögélt.

A fiúk összegyűltek. Egymást túloldítva versenyeztek, hogy melyiküké a leghangosabb és legcéltalanabb mutatvány. Volt, aki a fejére állt, volt, aki összefogódzva társaival gúlát épített a testekből, mások köveket hajigáltak, az omladozó kőfalra másztak. Simon megpillantott egy nála négy-öt évvel idősebb, serkedő szakállú fiút. Két karját mellén összefonva állt a többiek között és őt nézte. De lehet, hogy csak később – amikor újra előhívta magában a jelenetet – gondolta azt Simon, hogy Ruben őt nézte. Talán, hozzá hasonlóan, a porfelhőbe vesző déli lejtőt figyelte. Habár a sivatag távol volt, Simon előtt mindig megjelent a menekülők csoportjaival. Észak felé igyekeznek, de a lábuk olyan mélyen süpped a homokba, hogy elveszítve az irányt, egyetlen vergődő, tekergő test a menet. A látvány a tekintetével volt azonos, ő a tekintetével lényegült át, maga lett emlékezésének az anyaga, így a megszakíthatatlan látványnak egyszerre lett a nézője és részvevője. Ha Simon, mióta Szefforiszba érkezett, ragaszkodott valamihez, akkor az a feltevés volt, hogy a szülei élnek, s most a karját a mellén keresztbe fonva álló fiú pillantása rákúszott erre a látványra. Amiként egy fuvallat szétterjed. Amiként egy porfelhő lebeg. Simon először nem azt érezte, hogy Ruben pillantása végigfut rajta. Először azt érezte, hogy valaki ugyanazt nézi, amit ő néz. Még nem élt át ilyen együttpillantást.

A fiúk ordítottak, hemperegtek, köveket dobáltak. Ruben odalépett hozzá. Gyere, mondta. Hová? Miért? Erről nem beszélt. Két csoportra osztotta a gyerekhordát. Egymás ellen küldte őket. Vadul birkóztak. Aztán versenyezve köveket kellett hajigálniuk. Aztán futottak. Ruben mindvégig a mellén keresztbe font karokkal állt. Néha egy utasítást adott. Simon szótlánul állt mellette.

Más nem történt. Eltelt a délután. A fiúk szétszéledtek.

Jössz újra?, szólalt meg Simon önmaga számára is váratlanul.

Ha itt leszel, akkor jövök, felelte Ruben.

Simon gyorsan elfelejtette a találkozást. Éjszaka arra riadt fel, hogy valamit elfelejtett. Nem tudta, hogy mit. Újra elaludt, újra felriadt. Másnap elvégezte a szokásos feladatait. Délután kiment a városkapuhoz. Leült. Várt. Úgysem jön, gondolta.

Visszaidézve azokat a hónapokat és esztendőket, amelyek következtek, Simont sokszor járta át az érzés, ami akkor töltötte el, amikor a koldus mellett ülve a távolba pillantott. Ruben megérkezett, ott állt mellette, és a pillantását követve mintha együtt látták volna az emlékeit. Nem beszéltek erről. Simon megelégedett annak az érzésével, hogy Ruben is fontosabbnak tekinti az egymásra hangolódásukat annál, semmint hogy olyan szavakat találjon rá, amelyek meglehetősen keveset fejezhetnek ki belőle. Ruben jelenléte nem teszi szükségessé a megnevezéseket. Mintha átvenne valamit az érzéseimből, miközben én az ő érzéseiből. Természetesnek veszem, hogy kapcsolatot teremt az emlékeimmel. Természetesnek veszem, hogy kapcsolatba kerülök a gondolataival.

Ruben volt az egyetlen, akivel beszélni tudott. Elhaladva Jehuda Hanaszi háza előtt, bepillantva a nyitott ajtón, rengeteg felhalmozott tekercset látott. Rubentől tudta, hogy az apja neincsak Szefforiszban keresi fel a legöregebb törvénytudókat, hanem, amikor az utakat ellenőrző őrzérek nem akadályozták meg, Tiberiásba is elment, Bét Seárimba is. Átvágott a sivatagon Jeruzsálemig. Eljutott Damaszkuszba, járt a föníciai Türoszban. Több száz törvénytudó, több száz tanítvány közreműködésével az ősi tanításokat gyűjtötte össze. Simon nem érdeklődött arról, hogy miért kell ehhez Babilóniába és Föníciába is elmennie. Ruben sem beszélt erről. Talán ő sem tudja, úgy látom, a feladata az, hogy a szövegek másolásában, a tekercsek csoportosításában segítsen.

Néhány évvel az első találkozásuk után Ruben elolvasta azokat a tekercseket, amelyekre Simon írt. Nem mondta, hogy Jehuda Hanaszitól kapta a feladatot. Elámult. Hasonlóval még nem találkoztam, számolt be az apjának. Jehuda Hanaszi is végigolvasta a tekercseket. Megbízást adott két írónak, hogy másolják le. Ruben megkérdezte Simontól: mit írsz? Mesét? Történeteket? Regényt? Az emlékeidet? Az érzéseidet? Simon azt mondta, hogy ezen nem gondolkozott. Ruben ezúttal találkozott először olyan szöveggel, amelyből azt érezte, hogy annak a számára, aki leírta, nem örökség, hanem megegyezik a sorsával. Az élet és a tekercsek eggyé lettek. Ruben mind ez ideig csak törvényeket és tanításokat ismert, amelyek távolról üzentek. Az apja különböző magyarázatokat rögzítő tekercseiből az igazság sokféleségét, a parancsolatok elsajátításának különböző útjait ismerte meg. Lévi magyarázataiból az élet kereteinek a kötelező érvényű kijelölését, az ősök üzeneteinek parancsolatokként való továbbadását kötelezettségét ismerte meg. Simon mondatai megegyeztek a tekintetével. Magáénak érezhette olvasásuk közben az emlékeit is.

Simon nem tudta, hogy Jehuda Hanaszi lemásoltatta, amit a tekercsekre írt. Azt sem tudhatta, hogy a sorai így részei lettek a szövegfolyamnak, amely akkor már esztendő óta tekercsek százain hömpölygött. Megkönnyebbülést érzett, amiért Ruben tudomására hozhatta azt, aminek az elmondására képtelen lett volna. Emlékek és érzések gyötörték, másfélék, semmint hogy a sorokba legyenek foglalhatók. Tud valamit, de a megfogalmazásnál elillan a lényegük. Az érzések mélyén húzódó mag megközelíthetetlen maradt. Nem talált a megnevezé-

sére szót, s ezt olyan kudarcnak tekintette, amelyből nem volt kibúvó. Úgy gondolta, hogy az ilyen kelepceből egész életében nem fog szabadulni.

Egyformák voltak a napok. A szárazság változatlan. A város lakosai hozzászoktak, hogy a bőrükre ülepedik a por. Minden szürkült. Olyan nehéz volt a lélegzetvétel, mintha örökösen felfelé igyekezett volna mindenki a meredek ösvényeken. Mintha nem a por rétegeződött volna rá mindenre, újabb fedőrétegek kerültek a fedőrétegekre. Mindenki elfelejtette a korábbi látványt. Az újabb is régiként merült feledésbe. A múlt jövő lett, elkerülve, hogy jelenként számottevő legyen. Lévi magához hívatta Simont. Mutasd be az írást, amit Jehuda Hana-szi átmásoltatott a tekerceire. Simon Lévitől tudta meg, hogy az, amit leírt, ho-va került. Átadta a tekerceket. Lévi elolvasta. Nem értette. Nem volt képes követni a sorok belső útját. Nem volt képes megérteni a sorközökbe tuszkolt mondatokat. Tanulnod kell, mondta. Újra kell tanulnod az imákat. Újra meg kell ismerned a törvényeket. Megáldalak, hogy erőt érezz a feladathoz. Megáldalak és Tiberiásba küldelek, hogy tanulj Rabbi Méir iskolájában. Simon nem merte megkérdezni, hogyan jutott Lévi tudomására, hogy Ruben és az apja elolvasták a feljegyzéseit, de azt gondolta, hogy ezért kell elhagynia nemcsak Lévi házát, hanem a várost is. Lévi a frigszekrényhez vezette. A sasszárnyak felrepültek. Emlékezz arra, amit hallottál tőlem. Emlékezz rá, amit a szívedbe véstem. Elijáhu a Karmel hegyén egymaga maradt a próféták közül. Amikor az Örökkévaló az ő imájára véget vetett a szárazságnak, lemészároltatta azokat, akik eltántorodtak. Nem ismert fáradságot, hogy hétszer tegye próbára önmagát és Aháb királyt. Fáradozásáért az Örökkévaló az angyalával megérintette a homlokát, és szólt hozzá: kelj fel, egyél, igyál, mert erőd felett való út áll előtted. Elijáhu követte a parancsolatokat. Felkente prófétává azt, akit az Örökkévaló az utódjául jelölt ki, aki akkor is követte, amikor az eltántorodottakat a parancsolatára elemészttette a tűz. Követte, amikor a bosszúért áldást nyert. Erre gondolj! Ha eljön az idő és eljön az én időm is, majd visszatérsz Szefforiszba.

Simon megköszönte a gondoskodását. Megköszönte az élelmet. Megköszönte a tanításokat. Egy fiúval üzent Rubennek. Ruben lejött a városkapuhoz. Leültek a kiszáradt földre a koldus közelébe. Már tarackcsomók sem voltak a kövek között. A koldus arcát nem lehetett felismerni. Lehajtott fejére húzta a szakadt szőrruháját, amit egy keskeny bőrszíj tartott össze. Hosszú útra indulok, mondta Simon. Szótlanul ültek, dél felé irányították a tekintetüket, amiként évekkal előbb, amikor megismerték egymást. Később Ruben megkérdezte, hogy miért kell Simonnak elmennie, de nem kapott választ, és a pillantásából látta, nem érez felhatalmazást rá, hogy feltárja előtte útjának okait. Simon arra gondolt, hogy a sejtései Lévi indítékai felől nem bizonyosak, és az ilyen forrongó érzések még Rubennel is megoszthatatlanok. Alkonyatig ültek egymás mellett. Mindkettőjükben végigpergett a barátságuk története. Ruben azt mondta: járj szerencsével. Minden kiszáradt bokor közelében megjelenhet az, aki valóban Elijáhu. Tiberiásban is találkozhatasz vele. Ezt apám tekerceiből olvastam ki. Azt is, hogy mindenki másnak képzei az arcát, ezért nem könnyű felismerni. Abból, amit Ruben ehhez hozzátett, Simon előtt bizonyossá lett, a városban nem ő az egyedüli, aki úgy gondolja, hogy Lévi Elijáhuval azonosítja magát az Örökkévaló parancsainak kizárólagos hirdetőjeként.

A szél az arcukba csapta a forró port. Simon lehunyta a szemét. Az apját látta maga előtt, amint az este beköszöntével felszólítja őt, hogy tegyen fel egy kérdést, aztán bólint, mint aki megelégszik ennyivel. Elborították a fájdalom és a szeretet hullámai. Nem volt képes Rubennek válaszolni. Úgy érezte, hogy ami eltölti, az sokkal több annál, mint amennyit a hozzá legközelebb állónak is el tudna mondani. Átölelték egymást. Simon sokáig állt a sötétben Lévi házának ajtajában. A csillagatlan ég világos volt. Nézte a számára mindig megszólíthatatlan várost, a házak elzárkózó tömbjeit, idegenségérzetének meghitt helyszíneit. Álmában találkozott a szüleivel. Olyanok voltak, mint az emlékeiben, de ő olyan volt már, mint az, aki álmodott. Együtt végezték azért el a szédereste előkészületeit. Az anyja szótlanul hozta a tálakat. Az apja a boroscancsót. Mikor hozzáfordult, Simon két üreget látott a szeme helyén. Felriadt. Letörölte a könnyeit. Hajnalban felmálházott egy öszvért.

A jesivában egy esztendőn át hallgatta Rabbi Méir tanításait. Nem szólt. Imádkozott. Éjszakánként feljegyzéseket készített. A hangja ismeretlen volt a többi tanítvány előtt. Rabbi Méir emlékezete lenyűgözte. Rabbi Méir is maga volt az emlékezet, de nemcsak az igékre és az imákra emlékezett, mint Lévi. Kívülről mondta el a Tórát, a parancsolatokat, Eszter könyvét, elmondta az ősök harcait, ám minden törvényhez kommentárt is fűzött. Továbbadta a szájhagyományban élő törvényeket is. Abból, amit a Bibliában megörökítettek, amit az emlékezet megőrzött, egy áttekinthető világot épített fel, amely tartalmazta mindazt, amit a jelenségek kapcsolatainak a megközelítéséhez szükségesnek tartott. A szőlőművelőkhöz, a selyemszövőkhöz, a templomépítőkhöz hasonló körültekintéssel vezette tanítványait az ismeretekbe. Simon úgy érezte, hogy ez a módszeresség lázas igyekezettel párosul, amit Rabbi Méir beszédmódjának szenvedélyessége, tekintetének csillogása még nyilvánvalóbbá tett. Lényeghajszolás. Mintha attól félne, hogy, habár fut utána, mégsem éri be.

A második évben Simon tíz másik tanítvánnyal folytatta a Biblia arameus nyelvre fordítását, amit évekkel előbb ugyancsak tíz tanítvány kezdett el. Rabbi Méir törekvése az volt, hogy a nagy többség számára is megközelíthetők legyenek a tanítások. Simon reggeltől délutánig fordított. Este imádkozott. Arra mindig talált időt, hogy folytassa a feljegyzéseit. A harmadik évben Rabbi Méir párokra osztotta a tanítványokat. Simon kénytelen volt elfogadni, hogy a mellé beosztott tanítványtársakat sűrűn kellett váltani, ugyanis ő alkalmatlannak bizonyult a beszélgetésekre. Néhány hét után azok, akikkel közösen kellett vitázni és tanulásra jutni, kérték Rabbi Méirt, hogy más mellé ossza be őket. Simon többnyire hallgatott, vagy annyira másképpen közelítette meg a feltett kérdéseket, hogy társai nem találtak vita-alapot. A följegyzés vajon azt a hitet kelti-e, hogy fölösleges a további tanulás, mert megtörtént a földérintés, vagy éppen rámutat a földérintés gyarlóságára? Ezen hetekig vitázott vele az egyik társa. Simon – habár csak néhány mondatba foglalta gondolatait, s azokat hetekig monotonon ismételte úgy, hogy a másik tanítvány végül feladta a dialógusba vetett reményét – annyit mondott, hogy a földérintés sohasem történik meg, ennek ellenére folynia kell.

A földérintés kétségtelenül alapszava volt a vitáknak. Simon úgy gondolta, hogy az olvasható szöveg parányi, minden szó mögött végtelenség húzódik. Viszont nem volt képes belebonyolódni olyan hónapokig tartó vitákba, amelyek

arról folytak, hogy a betű formái és nagysága is feltárandó titkokat rejt. Egyszer történt meg, hogy hajlandó volt néhány tanítvány hangos viadalában csendesen részt venni, amikor Rabbi Méirnek arról a tanításáról vitáztak, amely szerint a szavak végtelen sora alkotja a hagyományt és formálja ki a teljes világot. Simon azokkal tartott, akik megkockáztatták, miközben illedelmesen Rabbi Méirnek egy másik tanítására hivatkoztak, hogy helyesebb az a vélekedés, amely szerint a szavak mögöttéséből felszínre hozható lényegiségek végtelen sora formálja ki a világot. Ám miközben a gondolat első részét a magáénak érezte, hallgatásba menekült, ugyanis nem talált megfelelő kifejezést arra, hogy mi az, ami – ahogy többen is megemlítették – a szavak mögöttese. Lám, gondolta, már a lehetőleg elején összezavarodik bennem minden. Hogyan is lehetne megnevezni a teljes világ épületét, amikor az építőkövek elérhetetlenül rejtőzködnek.

A héber nyelvről azért fordított szorgalmasan – amit Rabbi Méir is észrevett – arameusra, mert közben mérlegre tette a szavak jelentésének változatait. Először az ismereteihez, s ha ez nem vezetett a rátalálásra, az emlékeihez folyamodott. Felidézte az apjával folytatott esti beszélgetéseket. Különböztek a párbeszéd minden olyan változatától, amelyre később lehetőség nyílt. Az apja felszólította, hogy tegyen fel egy kérdést, ám mikor ő hosszú gondolkodás után feltette a kérdést, az apja mosolyogva hallgatott. Simon most, hogy tíz esztendő múltán felidézte az apja tekintetét, úgy érezte: sokféle mosolya volt. Amiközben a tekintetben próbált megkapaszkodni, korábban nem látott képek jelentek meg előtte.

Fordítás közben próbálta körüljárni a kijelentéseket. Mennyi mindenre vonatkozhat egyetlen szó is, gondolta. Alámerülök, felmérem a kiterjedését, a határait. Mögötte... Körülötte... Leírta a megtalált szót, az érvényesnek érzett mondatot. A fordítása mindig dicséretet nyert Rabbi Méirtől, Simon azonban úgy érezte, hogy kevesebbet fejez ki, mint amennyit az eredeti jelent.

Esztenők töprengéseiben, miközben a neve Az árváról A néma cserélődött át – nem tudhatóan, hogy valaki talán Szefforiszból jött-e a hírrel, hogy ott is így neveztek –, miközben a fordításba és a feljegyzéseibe merült alá, arra a felismerésre jutott, hogy Rabbi Méir is és a tanítványai is a sorsukat a törvények, a parancsolatok hömpölygésébe merítve azonossá válnak az elsajátított múlttal, ám az ő számára nem áll rendelkezésre a saját múltja. Töredékek. Hiányok. Homály. Az elfogadásra, az átvételre való alkalmatlanság? Simon úgy érezte, hogy Lévi házában egy másik múlttal akarják megajándékozni, mint ami hozzá tartozott. Úgy is mondhatnám, hogy egy másik múlttal akartak leigázni, de igaztalan lennék, nemcsak azért, mert Lévinek köszönhetem, hogy felcseperedtem, de azért is, mert Lévi ajándéknak tekintette azt, amiben részesített. És Rabbi Méir? Ő sokféle múlttal akar megajándékozni. Sokféle történetet, parancsolatot és bölcsességet vonultat fel. Lévi csak az egyes szám első személyt ismeri. Rabbi Méir a többes szám első személyt is. De az egyes szám második személytől távol maradnak.

Mintha az apja mellett ülne nyolcévesen, házuk előtt, az alkonyatban, a fehér falon futkosó bogarak útját követve – az ajtó repedéseiben eltűntek, feszülten várta, hogy a fal melyik részén bukkannak fel –, mintha az apja tekintete mögött a sivatagban vörösén lenyugvó napot kísérné, s így közelre is, az arcra, messzire is, a horizontra pillantana – egybekapcsolva a rovátkákat és a fény présébe szorult tágasságot –, feltette a kérdést, most sem várva választ, miként gyermekko-

rában: ha nem érzem az összekapcsolódást a múltammal, csakis a hiányokat érzem, vajon azért történik-e így, mert a körülöttem lévőek tévednek, vagy azért, mert a múltam homályba merülése miatt nem tudok csatlakozni olyan eseményekhez, amelyekkel mások képesek azonosulni? Ők ámítják magukat, vagy én vagyok alkalmatlan rá, hogy az elfogadásban velük tartsak?

Megpróbálta összerakosgatni az emlékeit. Egy idő után felhagyott az igyekezettel. Várni kell addig, amíg az, ami történt, maga kopogtat. Felvillanó töredékek. Szagok. Lépések neszei. Találkozások. De ezek is körülötte világosodtak meg, nem benne. Mintha porfelhő választotta volna el tőlük. Fel kell tennem a kérdést: vajon nem éppen a porfelhő a leglényegesebb? Az eltakarás? Úgy érezte, hogy ez az övé, és az ebből sarjadó különbözősége rávetül a tanításokhoz, az ősi törvényekhez való viszonyára. A szavak mögötti világához fűződő vonzódása megegyezett a saját homályba vesző múltjába hatolás igyekezetével. A megközelítés hasonlóképpen irányult az ígéretekre, a törvényekre és az életére.

A gyerekkori otthonról megőrzött emlékek töredékei átcsillogtak a porfelhőn. Egy gyékényszőnyeg. A tűzhely. Az agyagkorsók sora az ajtó melletti falon. Inkább azonban az álomba merülés ízei, a szédertál illata, az anyja kendőjének tapintása. Mint a mozaikdarabra illesztett újabb mozaik töredéke az apja tekintete, amint felszólítja az esti kérdésekre.

Próbálnám mindezt elmondani, az első mondatnál megakadnék. Próbálta leírni. Talált néhány szót. Napokig töredéksorokat jegyzett fel. Próbálta újabb nekifutással kitölteni az üresen maradt helyeket, de visszavonult, mert attól tartott, hogy az érdeklődését is elveszíti. A por engem is eltakar. Az érzéseimet is eltömi. Ha sokáig nézem, annyira hozzájuk szokom, hogy nem veszem észre, mást fejzenek ki, mint amit rájuk szeretnék bízni. Az, hogy erre a szembenézésre képes volt, megnyugtatta. Abban vagyok otthonos, gondolta, amiről nem tudok beszélni. Minden éjszaka a sivatagi menetről álmodott. Minden ismétlődött. Ez az én helyzetem, gondolta az álom és az ébrenlét határán. Azon kapta magát, hogy valami, amiben otthon tudta magát, így mégis kifejezhető lett. Kivel osztaná ezt meg? Talán az apja csendbe húzódásaiban bújt meg a megértés. Talán Ruben tekintetében, amiközben szótlanul ültek egymás mellett.

Úgy látta, hogy a tó tükre fölött a homály egyáltalán nem a víz természetes párájához, inkább a sivatagi porfelhőkhöz hasonló. A halászok beszéltek, hogy a Jordánon túli keleti pusztaság felől, a hegyeken túli északi fennsík felől, délről a sivatag, nyugatról a tenger irányából sűrűsödő gomolygás érkezik. Meg is érkezett, és hatalmas kupolát vont a tó fölé, amelynek a tartóoszlopai ugyanúgy felfedezhetetlenek voltak, amiként az eredete. Amikor a szóbeszéd terjedni kezdett, Simon már jó ideje látta a gomolygást. Talán annak az általános kiszáradásnak a része, amelynek mindenhol tanúja volt. A tó föld lett. Hang lett. Párbeszéd és emlékezet. A tó megközelíthetetlen lett, habár a halászok továbbra is kivetették a hálót és bevonták a zsákmányt. A tó egy lett a világgal, ami körülvette. Simon végignézte, ahogy a Tiberiás melletti halászfaluk lakói hozzáidomultak a változáshoz. Az asszonyok szörnyülködtek, az imákba fűzött könyörgések sokasodtak, a halászok elszótlanodtak. Otthonosan érezte magát közöttük. Annyira elszokott már az otthonosságérzéstől, hogy újra kellett barátkoznia vele. A rátalálás izgalmába fájdalom vegyült. Valami olyan tölti el, amit egy-

kor már birtokolt. Mintha a gyermekkorra megszokott zugába érkezett volna vissza. Valaha már jártam itt, mondta. A halászok közül hárman, akiknek háza a legközelebb volt a tóhoz, habár nem emlékeztek arra, hogy a vékony, szótlan, ritkás szakállú, görnyedten járó ifjút látták volna, rábólintottak.

Ennél a családnál megtanulta a hálójavítást. Megtanulta a hajó vízre bocsátását. Megtanulta, hol vannak a tó halban leggazdagabb öblei. Gyors volt. Figyelmes. Szívesen látott vendég. Nem kérdezték tőle, honnan jött. Mintha máshonnan nem is jöhetett volna, csak a jesivából. Elárulta a finom bőrű keze, az óvatos járása. A szótlanására figyeltek fel, ami megkülönböztette a társaitól. Simon felfedezte az erejét. A vállán cipelte a súlyos hálókat. Tudott erős hullámszórással evezni. Nem okozott számára nehézséget a zsákmány behúzása.

A tó vize a szárazságban apadt és algásodott. Azért volt idő, amikor a mélyére tudott pillantani. Hagyta magát elringatni a halak szikrázó surranásától. Minden héten egyszer felülhetett a kocsi, amin a rakományt a piacra szállították. A legidősebb fiú kérte az apját, hogy ne mellé ültesse. Simon az egész út alatt, akár csak éjszakákon át a tavon, nem szólalt meg, és a fiú azt mondta, ha nincs kivel beszélgetnie, elalszik a bakon. Jók hozzám, hátra ültetnek, gondolta. Habár a piacra menet az útjukban vagyok, mégis velük lehetek. A lábát befúrta a hálórengesbe.

Az egyik hajnalon a megfertőzött tóból a döghalal tömegét fogták ki. Az asszonyok jajveszékáltak. Hallgassatok, mondták a foguk között szűrve az átokszavakat a férfiak. Azon a reggelen a lapátokról, a zsákokból só hullott. Mintha még az égből is. Ha a halászfalvakban ismernék a telet, azt hitték volna, hogy havazik. Olyan sóhegyek mozdultak meg, mintha a víz mélyébe is sőt akartak volna pumpálni, hogy a rontást az eredetnél térítsék el. A halászok úgy küzdöttek, mint akik az életükért harcolnak. Simon, mikor az ordító, ostorával hadonászó legidősebb fiú mögött elfoglalta helyét a hálókkel letakart zsákmányhalmon, a bőrét csípő jeges hullámszórással került. A dögszag alig volt elviselhető. Hová lettek az ezüst ostorcsapások, amelyek a mélységre, a tágasságra emlékeztették, elválasztva a porrétegek alatt száradó város hétköznapijaitól? Ezért az üde otthonlétérzésért csatlakozott a halászhöz. Simon beszívta a víz illatát. Beszívta a levegő illatát. Beszívta a tömött hálók, az átnedvesedett hajódeszkák illatát.

Most ült a szózott dögrakományon. Nem tudta olyan tartósan befogni az orrát, hogy ne kényszerüljön beszívni a bűzt. A többi szekér is szózott dögrakományt szállított. A tó felől ugyanezt az émelyítő szagot hozta a szél. A felhőkből most már mintha nem só hullott volna, hanem az elviselhetetlen rothadás szaga ereszkedett volna alá.

A piacon a kijelölt áruátvevők, akiknek ötven-ötven ezüstdénárt csúsztattak az iszákjukba, megállapították, hogy a sómennyiség megfelelő, az áru tovább szállítható. Átrakodtak. A szekérsorok elindultak a tengeri kikötők felé, elindultak a tó vidékének kikötői felé, ahol már készenlétben voltak a délre induló hajók. A rothadás felhője alatt haladt és úszott a rakomány, vonszolva maga után, mint egy hatalmas felhőt, a bűzt és a hiábavalóságot.

Simon nem tudta, hogy vissza-visszatérő esemény részvevője. Erről nem beszélt senki. Ami történt, hozzátartozott a halászok életéhez. Az árusok életéhez. Azoknak az életéhez, akiknek csak a rakományból tellett élelemre. Hozzátartozott az otthoni munkálatokhoz, a jajongáshoz is, az imákhoz is. Lehet, hogy a

porfelhő, a gomolygás, amit a víz fölött látok, az ilyen éjszakák és reggelek következménye? Ráordítottak az átvevők, amikor a zsákokat kezdte ledobálni a szekérről. Mit hoz? Miféle szállítmány ez? Közben folyt a pénzcseré. Az áruátvevők átkozódtak és fizettek. A halászok némán hallgattak és számolták a pénzt, mennyivel haladja meg azt, amennyit ők csúsztattak az átvevők kezébe. Simont néhány ütés érte. A halászokat is. Mozdulatlanok voltak és némák. A legidősebb fiú, aki kérte, hogy ne ültessék mellé a bakra, mert a szótlanúságától elalszik, felfogta az órá irányuló botütéseket.

A tavat ellepték a döghalak. A hajók nem futottak ki a vízre. A halászok latolgatták, hogyan tüntessék el a pusztulás nyomait. Voltak emlékeik és tapasztalataik. Ami történt, hozzátartozott az életükhöz. Tudták, hogy bármikor újra részük lehet benne. Minden megtörténhetett már ugyanígy, gondolta Simon, és minden megtörténik majd hasonlóképpen. A lassan oszladozó bűz szagától nem szabadult. Nem tudta elfelejteni, hogy volt valaki, aki megvédte az ütlegetésektől. A tanítványpárja azt mondta, hogy a halászok bizonyára megszegték az ősi törvényeket, ezért hozta rájuk az Örökkévaló a rontást. Rabbi Méir meghallotta: „lehetséges, habár sohasem tapasztaltam közöttük törvényszegést”. A tanítványpárját havonta cserélték. Senkit nem tartott alkalmasnak rá, hogy feltárulkozzon előtte. A bizalmatlanság olyan erős volt körülötte, hogy rémület töltötte el. Mintha kém volnék. De kinek kémkedem? Önmagamnak?

Az ötödik évben Rabbi Méir a korábbiaknál részletesebben – ugyanis minden évben többször elmondta, de most olyan mozzanatokra is kitért, amelyeket még nem említett – felelevenítette emlékeit Rabbi Akiba haláláról. Elmondta, hogy jutott egyszer el házalónak öltözve a börtöne ablakához. Elmondta, hogy nélküle milyen nehézséget okozott az ünnepnapok kijelölése. Elmondta, hogy eleven megnyúzásra ítélték, amit tüzes boronákkal hajtott végre. A tanítványainak végig kellett nézniük a halálát. Amíg beszélni tudott, azt suttogta, mennyit töprengett az ima szavain. „...és egész lelkeddel.” Simon végighallgatva Rabbi Méirt feljegyezte: „Az ismétlés a tanulás maga.” „A kommentár a tanulás bizonyosága.” Az egyik mondás Rabbi Akibáé volt. A második mondás Rabbi Méiré volt.

A halála előtt magához hívta néhány tanítványát, akiket legközelebb érzett a szívéhez. Alkonyattól hajnalig imádkoztak. Elbocsátotta őket, csak Simon maradhatott mellette. Rabbi Méir gyengéd szavakkal felszólította, hogy tegyen fel kérdéseket. Simon elmosolyodott. Azt mondta, hogy gyermekkorában az apja szólította fel erre. Engem is, mondta Rabbi Méir. Akkor végre nem érzem azt, hogy nem vagyok hasonló a többiekhez, mondta Simon, és ez a legtöbb, amit nyerhettem tőled. Nos, a kérdésem... Talán az volna a kérdések kérdése számomra, hogy tudod-e már, Rabbi, azt, amire nem kaptál választ ifjúkorodban: miért nem járt Eljáhu sohasem Jeruzsálemben a szentélyben, és eljutott-e a főnői Türoszba? Rabbi Méir tagadólag rázta a fejét. Ez volt a halála órája.

A temetés másnapján Simon elindult Szefforiszba. Haladt. Vízet ivott. Evett. Haladt. Aludt. Ha valakivel találkozott, közlékeny volt. Elmondta, hogy öt évig tanult Tiberiásban Rabbi Méir iskolájában, és most örül, mert visszatér az otthonába, Szefforiszba. Amikor Lévi házához érkezett, az öröm már elhagyta.

A mi vizslánk

*Lemérgezték fiatal vizslámat.
A légynek sem ártott, de távol
tartotta udvaromból Róka komát.
Lemérgezték reggelre, szabad
a bejárás, csak az élősövény maradt.*

*Állok legelől, tartom az utcafrontot.
Vézna kóró, kiegészítője a sövénynek,
miként a teremtésnek a hiba.
Állok legelől, és nincs előrébb.*

*Beszököm vizelni, egytálételezni.
Percekig üres a várta.
Gázos környék, idegen
pillantások udvaromra: nocsak,
sehol a vadonatúj strázsa.*

*Elpályázott az őrszem,
s megjelent az udvarban Róka koma,
miként a teremtésben a hiba.*

Szabad kéz

*Rosszkedvükben szétnéztek,
bűnbakot kerestek.
Tükörbe pillantottak,
ott lapult a bűnbak.*

*Ügyelj, Uram, a két szabad utasra.
Fehérlő árok az ujjukon, nem
morzsol le a szappanról
értékes rétegeket a nemesfém.
Rétegesen öltözködtek hidegháborújuk
hónapjaiban, takarták idomaikat,*

*hogyha közelített a front.
Ők maguk voltak a válságstáb. Üzenték,
békítőső, borona: nem kell.
Nem melegítik föl a kelkáposzta-főzeléket,
nem rétestészta, nem nyújtják
tovább a nyújthatatlant.*

*Rosszul mondott imádság
fegyvernyugvásért. Emléke szürke
métely, megmérgez két külön délutánt.*

*Ügyelj a két külön utasra, Gazda.
Most együtt sétáló békepartnerek.
Adnak egymásnak hideget-meleget.
Nem mint Pilátus a krédóba,
nem mint egér a Marsra:
egymás utcájába önként és dalolva jutottak.
Táncolnak pengeélen, majdnem gyerekek,
darázfészekbe nyúlnak, hogyha
egymás mellé fekszenek.*

*A szebbik fél visszahúzza a kisujját,
mint egy tizenötéves. „Azért alám tudsz
gyűjtani rendesen”, mondja a sakktábla fölött.
Ahogy a hőskorban, összevetnek.
Ne rakj a vállukra korai terhet,
örizd, Uram, a két szabad utast.
Legjobban pedig vigyázz a Harmadikra,
lásson napvilágot a maga idejében.*

Évadzárás

*„Basszus bele az arcotokba,
egybegyűltek. Évadzáró aranygála,
teendő egy szál se, látom.
Befűtötték a tánctermet előttem,
a nézőcsúcsot is beállították nélkülem.”*

*Jupiterlámpafény és borvörös zsöllyék,
fene jól mulatunk és bömböl a rakendroll.
Szót se többet a rozoga faterről,
aki ma utoljára arénázik, hattýúdalát nyomatja.*

Zászlóvivőnk lehetett az istenadta
– nagy kaland! és akkor mi van! –,
egyetlen talentumot váltott száz garasra.
Akadna még eldalolnivalója tömérdek,
de hoppá!, kislemeze elakadt a chart-on,
kismagánügyéből nem lett közérdek.

Pótolható, mint akárki a szórakoztatóiparban.
Frontember volt, valaha penge volt,
ám mert nem tanult a Rasta-emberektől,
egészségét kikezdte sok diszkóbaleset.
Kifakult zászlóvivő. Csak egyszer
élte túl magát, untig elég volt.
Tompán szól a cucc keze alatt;
úgy szólt, mint az állat, hetvenötben.

A könnyemutatványosok Legendája

(regényrészlet)

Pilinger Ferike járt már Velencében. A víziváros egyik titkos terecskéjén látja a könnyemutatványosokat. Egy szomorú törpe kíséri oda. Néha földereng neki a mutatvány. Gyakorta fölhorgadnak lelkében azok az emlékek is, ahogyan egy rozoga szekér legmélyén hever, nyikorognak és nagyokat zökkennek a kerekek, mintha a végtelen útját járnák. Néha törleszkedő jiddis és neheztelő török, néha magyar, máskor meg szerb és horvát szavak keverednek a ponyva emberszagú sötétjében. Néha megáll a gyermekkel a kékkönnyes szekér. Napokig időzik egy városka határában vagy valami kietlen, végeláthatatlan fennsíkon. Egy másik alkalommal meg a gyermek különös hangot hall. Hevesen ver a szíve, maga sem tudja, miért. Jaj, mintha egy szélkiáltó madár lenne az! Mintha ott verdesne a szekér fölött. Mintha ott siratna valakit.

Truú!

Trutú!

És jól emlékszik a gyermek a szegény Zrínyi úr kiterített tetemére, akit egy vad erdei disznó döfött meg. Talán az első halott volt, akit Pilinger Ferike lát, és ezt soha nem felejtí. És jól emlékszik Löbl Mária Zsófiára, Zrínyi úr hitvesére, aki úgy siratta az urát, hogy megrepedt a szoknyája alatt a föld, s végül Absolon Demeter úr karjai közé zuhant, ahol tán a lelke megnyugodott, ha a teste nem is. Jaj, és vajon mi van szegény Angelóval, akiből tündér lett a Reka folyónál? Hiszen üzent neki! Ezzel tért meg utolsó útjáról a báró úr, csak éppen elfelejtette, mi volt az üzenet lényege. Sebaj! Ha üzent, az nyilván azt jelenti, hogy Angelo nem felejtette el őt, legyen bár kelekótya szélfúú, dühösködő vihartündér, akkor is emlékszik rá, s ha jó az ég, hát találkozhatnak még.

Az Absolon-udvarházban hétköznapi módon vidám dohogással dolgoznak a zindelytetejű üveghuták. Az üvegszárasztó kemencéknek jószerivel alig van nyugovása. Kiváltképp csinosak az udvarház kotyogós üvegei, ezenfelül csinálnak a mesterek mindenféle cikornyázott poharakat és tányérokat, karcsú üvegkancsókat, de még sörös krigliket is. A favágók súlyos szekerekkel járnak az Absolon-fenyveseket a tűzifáért. De akadnak az udvarházban szorgos fazekasok is, akiknek szakértelme vetekszik a messze földön híres csíki fazekasok tudásával. Főként csuprokat és kupákat, kék és sárga mázas cserepeket forgatnak ki a masszából. Néhány újkeresztény család jár elöl ezekben a munkákban. Gyakor-

A készülöben lévő regény részletei a *Jelenkor* korábbi számaiban: 1996/7-8.; 9.; 10; 1997/1.; 9.

ta fordulnak meg Absolon úr udvarában szebeni és brassói görög kereskedők, akiket fölötte kedvel a báró. Ha fülébe jut a hír, hogy átlépték az Absolon-uraldom határát, s közelednek a Görög Kompánia rossz mosolyú, de messze köpő emberei, legott szenvedélyes táncba fog, s saját kezüleg gurigat boros hordókat kézműveseinek a műhelyeibe.

Az úr gyakorta elnézi Pilinger Ferike nagy, bozontos fejét. Néha megragad egy tincset, s a fiú fejbőrétől eltépi. Aztán magához int egy szolgát, belerág, majd kegyes intéssel dolgára bocsátja. A fogát piszkálja, harákol és köpköd. Kiáll az udvar közepére, és dalolva vizel. Sétálgat magában beszélve, s az útjába kerülő szolga soha nem tudja, mi lesz a jutalma, rúgás, vagy érzékeny, nyálas ölelés. Absolon úr valóban olyan az udvarházában, mint az Isten. Nem hiába kintüntetett alakja az égnek. Kiszámíthatatlan, sorsok és történetek tudója és parancsolója. Amde mindenekelőtt megszokhatatlan, ahogyan él. Bölcsessége durva és kíméletlen. Hibái szépek. Tévedései megejtőek, szeretete terhes, szenvedélyes és önző. Gyűlölete nevetésre ingerlő, de halálos. Ha az egyik nap megesküdnél, hogy ilyen vagy olyan lesz, hát éppen az ellenkezője lesz. Amikor nem akarod szeretni, esendő, szeretetre méltó barmot látsz benne. Megszánod. Amikor viszont szeretnéd, gyűlöletes és kicsinyes.

Egyszóval Absolon Demeter úr olyan, mint a sors.

– Nem kell mindent tudni – dörmögi a Pilinger fiúnak, és elfordul, egy új örülettel, fertelmesen bűdös zöld levelekkel, a dohánnyal babrál. Vakuljon meg a világ! De hiszen a báró még a kávéitalt, ezt a keserű szarlevet is képes leengedni a torkán. A görög kereskedők szállítják neki, úgy mondják, egyenesen Sztambul öléből. Tudnivaló, hogy a kávé a törökök szemét mákonya. Gazemberség! Méreg! Ha Bulgáriában vagy Macedóniában elfognak egy szállítmányt, a kövérebb görög kereskedőket megnyúzzák, dugtak-e bőrük alá mérgezett kávészemeket, hogy haláluk után, bosszúból, halálos kávécserjék nőjenek a vérüket veszejtő földön. Az úr, ki tudja, miért, de úgy szereti a kávé, mint a bort. Érthetetlen dolog.

– Nem kell mindent tudni – mondja az úr.

Aztán napokig nem szól a gyerekhez, aki váratlanul különös érzékenységet mutat az inkább jól hangzó, mintsem igazán komolyan veendő mondathoz.

Nem kell mindent tudni.

Az azonban mégiscsak tudnivaló, hogy az ember az Ige tégláiból és porából építi nyomorúságos életét. Így van ez száz éve, millió éve. A hallgatásból semmi sem lett soha. Az erény is a mondatból van, meg a bűn is mondatból van. S akkor ez az egyetlen, semmi kis mondat, miszerint nem kell mindent tudni, mégiscsak komolyan veendő.

Túl sok halált nem látott még a gyermek. A velencei utazás előtt is itt élt az udvarházban, ám a halál tapasztalata valamiképpen kimarad az életéből. Nem emlékezhet arra, hogy a váradi ostromban, melynek idején ő csecsszopó ember még, hogyan vész oda a Borlogi-pajtában a szeme láttára szülőanyja és szülőapja, valamint egy szerelmes deák a szerelmes kedvesével. Zrínyi úr kiterített, holtában is szép tetemére emlékszik. Őt már soha nem felejtí. Rudica bárányait is észbe veszi ekkor és amakkor. Hetente elveszejt egyet-kettőt a lány, úgy szorítja őket forró, zaklatott álmaiban. Főképpen az Absolon-ház juhászai örülnek

a dolognak. Ilyenkor ingyen jutnak birkahúshoz. A fiú senkinek nem beszél arról, hogy tudja, ki vitte el az Iglódi nevű szerencsétlen lovász föllógatott tetemét. Na hiszen. Piha. Egyáltalán nem olyan nagy titok az. A könnymutatványosok vitték el, hát persze, hiszen olykor vállalkoznak halottak hordozására is. Iglódit is hazavitték a falujába, s belefektették a hideg földbe. Azóta Iglódi elrohadt, csak a csontjai világítanak a sötétben.

Vakuljon meg a világ.

Piha!

Nincs irgalom.

– Nem kell mindent tudni – mondja az úr.

Pilinger Ferike már nem együgyű gyermek. Végtére is megérti e mondat lényegét. Hát amit tudunk, azt nagyon kell tudni. Minden erőnkkel és minden becsvágyunkkal kell tudni a lehetségest, és soha sem többet akarni annál.

Ki van porciózva az értelem birtoka.

Jól van, piha.

Az úr egyik nap mutat a gyerekeknek egy haldokló embert. Az egyik öreg üvegfúvó, valami Sebestyén nevű járja a végét. Sokáig és erősen szenvedett, már nincs is az eszénél. Vágtak rajta eret, fűrösztötték és fosatták, koplaltatták és csodafüvezték, mindhiába. Már nem is fúvódik a teste. Alig remeg.

– Láttál már halált, te gyerek, de ez most más lesz – hörghi szelíden az úr. Azaz a haldokló üveghutás szőrös orrlikához hajol. Figyelmesen betekint a táguló és összeszoruló nyíláson. Furcsa, piha, ej, nagyon furcsa. Úgy pislog befelé az úr az orr sötét alagútjába, mintha lenne odabent valami a taknyon és a megszáradt véren kívül. Hát talán van is. Fejét elégedetten emeli Absolon úr, kikacsintja szép vérekes szeméből a csipát.

– Ottan van, s már jönni készül – mondja.

Aztán újra gyorsan alább hajol. Pilinger Ferike pedig megérti, hogy az úr a lélekre gondol. Mondják az okosabbak, hogy a lélek nem mindig tartózkodik börtönében, a romlékony testben. Néha elmegy, úgymond, eltávozik, néha meg egyenesen csak hálni jár vissza. De hol van olyankor? Hol csintalankodik? Meg aztán miféle rabság az, ha a lélek úgy járhat és kelhet ki a testből, ahogy és amikor neki tetszik?! De nincsen több idő a morfondírozásra. Szegény üvegcsináló Sebestyén melle vésziesen megemelkedik. Szemének nyílása kitágul, egészen olyan a tekintete ebben a másodpercben, mintha elviselhetetlenül sokat látna. Véres hab buggyan ki a szája szélén. És ekkor történik valami. Elválik egymástól az örökkévaló és a halandó, ami, jaj, hogyan is mondhatnánk másként, csodálatos dolog.

Ahogy az élet eltávozik.

Elhagyná porhüvelyét a lélek.

S azt a kékesfehér, tündérek hordta szélkendőhöz hasonlatos valamit, mely a haldokló orra likán kibújva hussanna fölfelé, akár egy kutya, a fogával kapja el az úr. Hoppszla hopp, már a markába is gyúri. A gyermek csak néz, mint egy álomban. Vakuljon meg a világ! De hiszen ilyet csak igricek, bűbájosok és varázslók tudnak! De mint zengő érc és pengő cimbalom zenél mostan az úr markában a megfogott lélek. Előbb kis nyúszítás és sivalkodás hallik, mintha paradicsomi üvegdisznó hangja lenne. Aztán mint sámánok és bűbájosok lihegése,

hörgése, dönögése. Eszeveszett sikoltás, mely a pokol legmélyebb bugyrából hallik. Akár egy elhagyott templom mélységes csöndje az. Eső, égdörgés, villámhang. Ahogy a hó hull, és csak hull egy téli éjszakán. Absolon Demeter úr már alig bírja tartani az öklét. Mintha a vízözöni ég dörögne, mintha a világ összes háborúja egyszerre törne ki. Remeg az úr, vöröslik az orcája, majd' megpattannak az erek a homlokán. Vakuljon meg a világ! Aztán nem bírja tovább. Nagyobbat üvölt, mint a megfogott lélek. Markát kitárja. Csak egy bosszús suhanás az úr lilába sötétlett arca előtt, s máris hess. Piha. Volt lélek, nincs lélek. Elment. Hova ment. Absolon úr fáradtan liheg. Arca szép lassan visszabíborlik, fölveszi egészséges színét, mely valahol a vörös és a piszkos kék között vagon. Torkát kaparja, kiköp.

– Látod? Meg lehet fogni – mondja elégedetten, és kacsint. Lám csak, a kedvét már visszanyerte. A gyerek meg fölne az égre, és nem tudja, igaz-e, amit lát, vagy csak ő akarja látni. Az égboltozat egy darabkája éppen a fejük fölött megrepedt. Aztán egy ablakforma nyílás is tárul, s maga az Úristen dugja ki azon át a borzas fejét. Álomittas szemeit megdörzsöli, s aztán elmosolyodik, amint megpillantja Absolon Demeter, hóbertos erdélyi nagyúr délceg, filozofikus alakját. A báró már a tornácon áll, dohánnyal babrál. Fölnéz most ő is, s mielőtt még belépne a házba, az Úristennek is odakacsint.

– Nem kell mindent tudni – mondja.

– Nagy gazember vagy te, Demeter – nevet az Úr.

– Rád ütöttem – piszkálja az orrát a báró.

– Ez téged föl nem ment – így az Úr.

– De megnyugtat – köp ki a báró.

– És elboldogtalanít – szól még az Úr, s aztán elhallgat egy időre.

A báró évről évre mindenféle küldöttségeket is fogad. Hol a Wesselényi-féle összeesküvés Erdélyben menedéket kereső híveit, hol Apafi fejedelem küldötteit, máskor meg a porta embereit fogadja. De még a császári kamarilla kurírjai is hoznak leveleket neki. Titokban franciák is járnak nála, a Napkirály roppant finom és legalább olyan jellemtelen emberei. Ha Erdély úgy hajlong a nagypolitika diktátumai és kívánalmi között, akár egy törékeny ágacska valamely viharok és alattomos szelek tépázta tölgyön, akkor az Absolon-birtok se másként, legfeljebb arányosítva, ugyanúgy. Absolon Demeter úr taktikája azonban életrevalónak látszik. Mindenkinek mindent megígér. Bamba, véreeres szemekkel súlyosakat bólogat. Sűrűn töltögeti a küldöttségek kupáit, hatalmas tál sültekkal traktálja őket, aztán mégsem akad olyasmi elvárás vagy ígélet, amit teljesítene. Ámbátor az a vád, hogy nem érdekelné a világ s benne Erdélyország sorsa, rosszhiszemű és igaztalan. Hiszen naphosszat bámulja a felhőit vagy a madarak vonulását, s ha idegen és titkos kémlelőt fognak a favágói az Absolon-határban, hát az úr két pusztá kezével maga fojtja meg az illetőt, aztán még a nyakát is kitekeri. Hogy aztán egy rongy, bűdös felhőbe bugyolálva visszaküldje a fölbujtónak, valamelyik császári generálisnak vagy szultáni bégnek. 1672-ben Moldvában hatalmas felkelés támad. Nincstelen jobbágyok és kisemmizett kisbojárok öldöklük a fennhéjázó görög kereskedőket és gazdagabb bojárokat. Iasi városát a felkelő csapatok a lélegzetükkel gyűjtják föl és a tekintetükkel fosztják ki, aminél tudvalevően borzasztóbb rablás nincsen, hiszen a szem lényegesen többet

bír, mint a kéz. Mire Köprülü Ahmed nagyvezír seregei beérnek az országba, Gheorghe Duce fejedelem trónja üszkösen, magában beszélve füstölög. Rudica sír a hírek hallatán, melyet oláh peregrinus diákok hoznak neki. A deákok pirosposztagás arccal és bő vérrrel érkeznek, de mire mindent elmesélnek Rudicának, dadognak, erőtlenek és hónapokig rettegve készülődnek minden székeléshez. Rudicának azonban csak az egyik szeme könnyezik a borzasztó hírek hallatán. A másikkal mindig Havasalföldet látja.

Legyen bárhogyan is, ezek már a baljós változások évei. Romlás következik. Szeszéyes lesz az úr, mint aki nagyon akar szeretni, de egy napon mégis arra jön rá, hogy a szíve helyén valami más, valami idegen anyag dobog és veri a ritmust, s ami alá a halál zümmög dallamot. Néha rettentő ordítására ébrednek a szolgák. Rudica ráfekszik hatalmas, meleg testével és megnyugtatja. Absolon úr az egyik nap szelíd és figyelmes, mint egy vőlegény, elhalmozza és kényezteti a lányt, mindent ráhagy. A másik nap habos szájjal üvölt, szüljön neki porontyokat, kis Absolon Demetereket, akiket először Kornisoknak fog hívni. Azt üvölti, hogy sok kicsi fekete, zabolátlan Kornist akar az udvarházban látni. Rudica csak mosolyog szelíden, és nem szól. Majd visszaballag a pajtába, mint aki nagyon elfáradt a kiabálástól, s megpihenni vágyik. Ám aznap éjjel nem fojt meg egyetlen bárányt sem álmában. Nem teszi, mert az álom elkerüli. Szemeiből szivárog a könny, s közben ököllel veri az ölet, amely, hiszen csak ő tudja, egy terméketlen, halott méhből nyílik.

Különös hóhortja az úrnak, hogy téli időszakokban nem engedi befagyni a folyóit és patakjait. A jobbágyoknak, de még a kismemeseknek is jeget kell törni a partokon. Rebezár uram ugrál a jégen a fájós, sánta lábával, és átkozza az anyját, aki világra szülte. Aki ellenszegül vagy szökne a munka elől, azt az úr a jégre szögezi. Különben pedig mondvacsinált indokkal végeztet ki szolgákat. Az Absolon-udvarházban hónapokig virágzó és törvényszerű az élet. Akárha az emberi boldogság kicsiny szigete lenne ezekben a vészterhes s megannyi veszélyt hordozó időkben. Némelykor boldog táncos mulatságokat is tartanak, s még Rebezár uram is ropja, aki pedig az Iglódi nevű lovász kivégzése óta sántít. Aki pediglen vét a szigorú, ámbátor emberszabású udvarházi törvények valamelyike ellen, igazságos, de nem kegyetlen büntetést nyer. Néha még kegyelmet is, azonnali föloldozást. Az udvarház életét a bőség, a kellem és a mértékletesség jellemzi. Aki katolikus akar lenni, az katolikus. Aki Kálvint kívánja követni, követheti. Luther hívei is jól elvannak az uradalom tágnak tetsző ege alatt. Még néhány anabaptista család is megtűretik. De még a zsidót is engedi Absolon úr, néha ugyan megrángatja Emil Israel szakállát, aki a görög kereskedővel való kapcsolatért felel. A nagydarab, szelíd zsidó jól tűri az úr rohamait. Családja még Bogdan Hmel katonái elől menekült délnek. Absolon úr utolsó nagy útján még a hatalmas London városát is megjárja. Onnan hozza haza azt a marhahólyagot, melyet dobni, kiváltképpen pedig rúgni oly nagy mulatság. Derűsebb napokon az úr a hólyagot a kezébe veszi, s kiballag az udvarház mögött terülő rétre. A szolgák már tudják, mi következik. Az úr nagy ordítással belerúg a hólyagba, ami fölszáll az égig, majd szépen visszahull. A szolgák meg loholnak, s hozzák vissza az úr kezébe. Néha hangos kiáltozás közepette maguk is rugdossák.

Az úr akarja tanítani a gyereket, s bár néha elveri, olyan durvasággal és kegyetlenséggel soha nem, mint a szolgálkat. Hiszen ahogy Pilinger Ferike és Rudica rokonok, úgy azok ők is, a hóbortos nagyúr és a méla tekintetű, nagyfejű gyermek. De vajon mi köze van Absolon Demeter úrnak a könnyemutatványosokhoz? Nemde az aranypántos ládika tartalma lenne erre a válasz, ám arról ez idáig sem tudni semmit. A ládika titka konok, mint a fű növése. Az úr többször is belekezd valami okító, fölvilágosító beszédbe, ám minduntalan elakad. Magyarázni kezdi a drezdai anatómiatermet, ahol állatok csontvázai álldogálnak figyelmes megtekintés céljából. Gyorsan elunja. Máskor meg a távcsövekről kezd beszélni, mely furmányos alkotmányokba ha beletekint az ember, hát olyan közléről látja ragyogni a csillagvirágot, hogy azt hiszi a balga, mosdatlan kézzel is letéphetné. Néha London városában, a Temze hullámain időzik az úr emlékezeté. Másnap már Rómáról mesél, a vatikáni Szent Péter Bazilikát emlegeti, hol a névadó sírján száz lámpás pislog alázatos fénnel. Gyakorta emlegeti a gyönyörű sztambuli Sophia mecsetet. Nemkülönben a prágai Szent György szobrot, amint az ledöfi a sárkányt. Lázás izgalommal belekezd a párizsi Sorbona taglalásába, hol úgy virágozik a tudomány, mint májusban az Absolon-réteken a pipacs. Pozsony városkapuján egy óriásnak fölfüggesztett csontjait kezdi magyarázni. Hirtelen a leydai anatómiát emlegeti, ahol embereket vágnak föl csakis tudományos célokból. Kezdehet akármely izgalmas és érdekfeszítő dolog taglalásába az úr, csakhamar a kedvetlenség fon nyelvére bilincset. Elhallgat, kiköp, a gyerekebe belerúg. Visszaparancsolja a játékaihoz. Csak még előtte odahajol hozzá, és vérekes komoly szemeivel a gyermek szeme közé néz.

– Nem kell mindent tudni – hörgi szelíden.

A gyermek bölint nagy, bozontos fejével okosan.

Nem kell mindent tudni.

Aztán egy langyos nyári hajnalon fölrázza a gyereket az úr. Az Absolon-vidéken gyönyörű tud lenni a hajnal. A pára hatalmas fátyla a napsugaraktól meg-megcsillanva terül el a táj fölött. A fák levelén a harmat, mint elszórt gyöngyosorok. Az úr és a fiú az Absolon-hátságra kaptatnak. A gyerek még jószerezivel alszik, meg-megbotlik egy kiálló kőben, fűcsomóban.

Végre megáll az úr egy tisztáson.

– Itt jó lesz!

És a gyermek egyszerre azt látja, hogy Absolon úr egy ágacsckára akasztja hímzett köpenyét és mentéjét, medveölő bőrvét lecsatolja, s nadrágján a bőrmadzagot megoldja. Piha! Vakuljon meg az ég! Pilinger Ferike ámul. Mi a drága jó szenteket akar az úr?! De hiszen nyilvánvaló, mint az élet. Absolon Demeter úr, hóbortos erdélyi úr üríteni szándékozik. Arca egészen megpirosodik az erőlködéstől. Halántékán és vastag bikanyakán a pattanásig kidagadnak az erek. Akkorákat nyög és szellent, hogy a közelben lombozó nyírfácskákról minduntalan fölrebben a rémült verebek siserehada. Absolon Demeter úr végre elérkezettnek látja az időt. Nagy tenyereivel hátranyúl és széthúzza ülepének húsát oly erővel, hogy a fák lombozatából éppen kibukó Nap, mást nem tehetvén, pontosan beleragyog a segge likába. Szép, rózsaszínű Absolon Demeter úr végbélnyílása, attól a vörösen fővő kunkori érkitüremkedéstől eltekintve, amely aranyérnek nevezetik, s ha nem ápolja és gondozza az ember, szörnyű kínjaiba

kerülhet, mert minden szarás egy szülés kínjait citálja. Mindenesetre jól látni a gyűrűs izmok erejét és komolyságát. Látni bizony, hogy ez a segglik cserben még nem hagyta a gazdáját. Jusson eszünkbe, milyen is egy férfi segge. Mert a nő tomporára, seggére, alfelére, picsájára, nevezzük bárhogyan, nem kell szavakat vesztegetni. Piha! Az asszonyállat segge szép. Nem azért szép, mert, úgymond, egyébként is szép. Egyébként a nő segge se lenne szép. Ezt is jól tudjuk. Még akkor is szép a nő segge, ha máskülönben, úgymond, csúnya. Ha terebélyes vagy lapos, ha hordószerű vagy aszott, ha pattanások vagy fekélyek, kelések, himlőfoltok és porszemölcsök csúfolkodnak rajta. Piha! Vakuljon meg az ég. Az asszonyállat seggére nem lehet azt mondani, hogy csúf, mert nem csak üldögél rajta, nem csak székel vele, nem csak a bélgázokat durroztatja és eregeti véle a szabadba, és nem csak riszálja, ringatja és táncoltatja! Az asszonyállat segge nem csak az asszonyállat! Vakuljon meg az ég! Ne vakuljon meg. Az a szép, ami a másé is lehet. A férfiú segge azonban csak a férfiúé. A férfi segge a legkomikusabb dolgok egyike a világon, különösen az coitus közben, ahogy fel s alá mozog, ahogy a két tompor összehúzódik és kitágul. No de vissza gyorsan Absolon Demeter úrhoz, aki tehát e különös pillanatban két tenyérrel maga mögé nyúl, s egyetlen pontos mozdulattal széthúzza súlyos, húsos ülepét. Ragyog a kelő Nap fénye. A segglikon elébb kék felhő képében a bélgáz durran ki, aztán az ürülék kezd kigyózni kifelé körültekintő óvatossággal. Mint a paradicsomi kígyó, úgy tekereg. S aztán akárha egy építmény alakját venné föl, mint ami rettentő alkotmányok a berberek sivatagjaiban állnak. A piramisok! Vagy Bábel tornya volt ilyen? Jerikó gögös vára? A hatalmas rhodoszi kolosszus? Több színekben játszik, pompázik a szar. S mert ez ilyen világ itten, nem lehet nyugvása. Absolon Demeter úr sóhajt, lapulevél után nyúl, törül magán egyet. Majd nadrágját magára vonva fölemelkedik. Pilinger Ferikére pillant szórakozottan. Aztán az ürülékre. Elmosolyodik, úgy lehet, azon, micsoda világ ez erre felé.

Milyen föld ez, ahol mi élünk, ahol durva és törekvő, érzelésre és rosszindulatra egyaránt képes népek élünk?

Milyen föld ez, te fiú?

Vakuljon meg a világ!

Hát olyan föld ez, hogy még a szar is el tud repülni!

Hogy itten tud szállni a szar, szárnyak nélkül, a maga erejétől!

Kicsoda merné eltagadni, hogy a csodák mindig ama megoldást birtokolják, mely megoldás a földi, az égi, kívánságnak szépen kikevert elegye. Ahol kenyérszaporítás kell, ahol ördögösök és vérfolyásosok meggyógyítása kell, ahol halottak feltámasztása kell, a csoda is olyan lesz. Itt meg olyan lesz a csoda, hogy szárnyal a szar is.

– Sehöl másutt a világon – hörög halkán, szinte megrendülten Absolon Demeter úr, s bár nem bizonyos, hogy ebben a megállapításban a végleges és a ki-kezdhetetlen igazság ragyog. A szar meg lassan felemelkedik, s elszáll, valóban. S Pilinger Ferike azt hiszi, álmodik.

Néhány nap múlva aztán borzalmas dolog történik. Vakuljon meg az ég. Ez már a föltartóztathatatlan és heves iramodásba fogott romlás kezdete. Az úr minden különösebb ok nélkül megkorbácsoltatja Rudicát. Még csak zsályavirágot se tördelt a lány. Birkát se fojtott. Iszonyatos erővel rángatja ki a pajtából.

Rudicát vércsík követi a porban. Absolon úr nem tudja, hogy a lány egy idő óta minden éjjel ökölrel veri magát. Absolon úr nem látja a vért, mert éppenséggel az ő szeme borult vérbe, és neki mostan az egész világ vérben és fájdalomban forog. Üvöltve, az udvar porában henteregve erőszakolja meg Rudicát.

– Szeretlek, szeretlek! – üvölti közben.

– Szeretlek, szeretlek, drága uram – sikoltozza a lány is.

Aztán az úr a karjában viszi a tornácra az alélt Rudicát. Együtt töltik az éjszakát. Hanem kora reggel újra rettentő üvöltözés repeszi az égbolt homályos tük-rét. Néhány madár rémületében lehull a földre. A kopók annyira megrettennek, hogy nem tépik szét őket. Az úr a hajánál fogva vonszolja Rudicát az udvarra, s ott személyesen korbácsolja.

– Szeretlek, szeretlek – üvölti közben.

– Szeretlek, szeretlek – sikoltja a lány is.

Vakuljon meg az ég. Végül az úr belefárad a csapkodásba. A rongy, semmi-rekellő szolgáknak parancsot ad. Üssék és verjék a lányt ők. De nehogy szelíden, nehogy óvatosan tegyék! Dühvel, haraggal és gyűlölettel csinálják!

– Miért, uram?

– Mert a kedvem úgy tartja!

Az egyik szolgát az orránál fogva rántja magához az úr, s az arcába üvölti.

– Voltál már szerelmes, te barom?!

A pór dadog. Különben amúgy is dadog, de most a félelemtől is dadog.

– Azt hiszem, voltam, jó uram.

– Akkor csináld – nyomja kezébe a korbácsot. És ez a hitvány szélszar ember meg is teszi. Aztán már ő is abbahagyná, de az úr az arcát rúgja, üssed kutya, üssed, tépjed szét a húsát. Rudica szemében már a kegyelem virágzik. Nem sír. Nem jajgat.

– Szeretlek, uram – mondja még, s már tűnik is a lelke. Az úr meg hiába kap utána. Soha többé nem moccan a maga erejéből a lány. Olyan, mint egy kicsinyke hegy a világ közepén. Holtteste azon a napon ott hever az udvaron. Az úr megtiltja, hogy hozzáérjenek. Az egyik hitvány eb nyüszítve odafeküdne mellé. Absolon úr elrugdossa. De még a kékhátú legyek se mernek rászállni. Oly szép Rudica. Az esti alkonyattal jön érte a kékkönnyes szekér. Óvatosan gördül be az udvarház kapuján. Feketekő Péter odahajol a porban matató Pilinger gyerekekhez. Az álla alá nyúl, s perget valami feketét a szeméből. Az úr a tornácra áll, csak nézi, hogy keserves erőlködések közepette, habár Aaron Blumm szakszerű útmutatása mellett Goran Dalmatinac és Zoran Vukovics a szekérderekba emelik a lány tetemét. Úgy van az megírva, hogy aki Moldva és Havasalföld határán születik, kétszer is utazhat a könnyemutatványosok kékkönnyes szekerén. S akár mind a kétszer holttetem lehet. A romlás megállíthatatlan. A következő hetekben elromlik minden, ami elromolhat. Az égen komor, mozdulatlan felhők vernek tanyát, s csak híznak az emberek boldogtalanságától és keserűségétől. A szolgák fürtökben szökdösnek. Néha egész családok lopódnak el az éjszaka leple alatt, s visznek magukkal mindent, ami mozdítható. Súlyos szekerekkel költöznek a cserepesek és az üvegfűvők. Egy huta fölgyullad, talán nem is véletlenül. Valaki kirabolja az élelmiszerraktárt. A borzasztó dőzsölés után újra kevesebben hánynak az udvarházban. De nem kérdi már senki, mi van az arany-

pántos ládikóban. Tán el is felejtették, hogy van ilyen ládika. Egy-két hónap alatt az Absolon-udvarház pusztasággá válik. A legutolsó nyomorult is elmegy, kibiceg a kapun Rebezár uram, s bár vissza akar nézni, nem tud fordítani a fején. Rudica halálával az utolsó kapocs is elvész egy alázatos, de ésszerű, az udvarház népei által képviselt erő és a fölfokozott, Absolon-érzésnek nevezetett szenvedély között, melyek harmóniája pedig virágzó és boldog éveket is hozott a világba. Némelyek egyszerűen nem mernek már maradni. Mások nem akarnak. Végül is csak Absolon Demeter úr marad, meg a fiú. Néha összeroppan egy-két pajta zszindelye, hallani a szű percegését az elvászott gerendákban. Visonganak és mindent összerágnak az egérfiókák. Erdei disznók tévednek kicsinyestül az űdvarba. Máskor őzek legelésznek a kutak tövében, hol méregzöld szakállat növeszt a föld. Néha hatalmas barna medve alszik az üvegesek egykori műhelyében. Sas fészkel a kilátóban. Még az is előfordul, hogy zsványcsapat kaptatna be az udvarház düledező kapuján. Vezérük döbbsenten hőkölteti a lovat. Aztán szótlánul fordulnak. Az úr bundába burkolódzva ül a tornácon, néha lesöpri válláról a rápergett vakolatot. Borosflaskából iszik. Végül már fölkelni sincs kedve, ültében vazel arrébb.

Pilinger Ferenc már nem kicsiny gyermek. Fiú serdült belőle, aki látott már egy-két szart a világ dolgaiból. Úgy lehet, fontosabb dolgokat is. S úgy gondolja, hogy amit most lát, tán legfontosabb eddigi életében. Nem a vízi labirintusokkal teli Velence, nem a Reka folyó tündérei, nem az üvegfűvás, a kardforgatás vagy a betűvetés tudománya, nem ezek a legfontosabbak. Hanem amit most, ez utóbbi napokban lát. Az a folyamat, hogyan válik rommá minden gazdagság és szépség, amely pedig annyi emberi erőfeszítést, könnyet és vért követelt. A fiú látja, hogy Absolon úr maga is rothad. Szaga van az úrnak. Látása elhomályosul. Botladozva járja az udvarház szegleteit, ha fölkel a székéből. De leginkább nem kel föl. Az úr Illés napján fordul le a székről. A távolban vihar tombol. Csattog a villám, és erősen zuhog. De az udvarház fölött némán gomolyognak a délelőtti viharfelhők. Absolon úr kezéből a félig telt borosflaska legurul a porba. Közben folyik belőle a piros nedű, akár a vér. Absolon Demeter, a hóbortos erdélyi úr haldoklik. Szájából veres, boros hab csordogál. Nagyokat hörren, és akkorát rúg az égi viharfellegekbe, hogy megcsendül a boltozat. Ám a csengésbongás elhalta után hallatszik, hogy sírdogál valaki a felhők túlfelén. Isten az, aki az egyetlen odafent. Szolgáját siratja az Úr, akinél hasonlatosabb az ő képmásához tán még nem volt ezen az elátkozott vidéken, s nem is terem egy jó ideig. Nehéz egy akkora testtel bírni, mint a báróé. Pilinger Ferenc nagy nehezen bevonszolja a belső szobába. Aztán, mást nem tehetvén, vár. Üldögél az úr ágyánál. Élelmet ritkán esznek, minden elfogyott. Néha a fiú vadászni megy a közelbe, messzire nem merészkedik, nehogy az úrral addig történjen valami, míg ő távol van. Patkányok járkálnak közöttük. Hogyan is tanulta Pilinger Ferenc? Tőle tanulta, a haldokló úrtól, hogyan kell figyelni a lelket, mely minden emberi életnek sava-borsa. Lassan odahajol tehát az úr szájához, s figyelmesen hallgatózik. Igen, egészen jól hallja. Ott türelmetlenkedik már a lélek, elbocsátásra várva. Szállna vissza a testnek börtönéből, ahol már nincsen annyi erő, hogy fogva tartsa őt. S ahogy fölnyílik még egyszer Absolon Demeter úr szeme, Pilinger Ferenc egy tétova könnycseppet fedez fel a tekintet zavaros tükrében. S

abban a pillanatban, amikor az úr az utolsót lehelné, a fiú egészen közel hajol, a habfoltos, lila ajkakhoz. Szinte érinti a sajátjaival őket, s úgy harap rá az elsuhanó, éppen ellibbenő lélekre, ahogyan azt az úrtól tanulta néhány esztendeje egy üvegfüvő haldoklásakor. Lesz is égzengés és földindulás nyomban. Mintha ezer és százezer kisgyermek sírna a világverem mélyéből. Mintha ezer szemvilága sincs még macskakölyök nyüszítene valami zsák mélyén. Mintha az ég dobogó szívét ütné valaki szélbuzogánnyal, felhőkalapáccsal, kegyetlen erővel, nem lankadóan. Mintha a vizek énekelnék vissza a valaha volt összes fuldoklók imáját. A fiú a lélekből egy piciny darabkát, akárha könnyű fátyol lenne, a fogaival letép. Gyorsan a nyelvére csavarja, a többit elengedi. Hess, hess. Az urat nem temeti. Járkál az udvaron, gondolkodik. Úgy szorítja közben a száját, akárha valaki titkos szót bízott volna rá, mintha éppenséggel az ajkainak nyitása is tilalom alá esne. Az udvaron széjjeltetik. Mindenütt gyász és pusztulás. Romok és romok. Nyikorognak az ólajtók, fű magzik az udvarház közepén, ördögszekérrel játszanak a szélfiókák, s a sár tarajas csimbókot vet. Néha leomlik valami faldarab, faváz roskad bele a földbe. Lehet-e itt maradása? Nem lehet, nem. A fiúnak egyszerre eszébe ötlik valami. A düledező falak mögé beszalad. Nem soká kutakodik. Csakhamar megtalálja a titokzatos aranykapcsos ládikát, mely annyi kíváncsiságnak, fájdalomisan kiömlött vérnek, bűnbeesésnek és elítéltetésnek volt tárgya. Ott ragyog a kezében, azt csinál vele, amit akar. Akkor a fiú a száját nagyra fújja, s mintha csak valaminő kulcs lenne a lélekdarabka, belefújja a ládika kulcslyukába. A külső fedél rögvest föl pattan. A belső fedelet már a kezével nyitja.

Vakuljon meg az ég.

Piha.

A ládika csillogó talpazatából egyszerre kiemelkedik egy kicsiny ezüstszerkér. A mélyből öt figura bújik elő. Egyszerre különösek és mégis átlagos semmi kis alakok, milliót hordoz ilyenekből hátán a föld. Egyenként meghajolnak szépen. Kezdődik is a mutatvány. Az egyik vért sír, a másik jeget sír, a harmadik fekete kövecskéket sír, a negyedik mézet sír, az ötödik pedig lángokat sír. Éppen úgy, ahogy Velencében. És Pilinger Ferenc megérti, hogy akkor ez most a felnőttkor. Az udvarház nyikorgó kapujában pedig már ott áll egy alak. Ő az, a fiatal fejedelem. Thököly Imre gróf, akiből király lesz, vagy császár. Pilinger Ferenc felé int. S a fiú megy, s odaadja neki a ládikát. A kezei közé helyezi. Thököly Imre megfordul és elindul a világba. Pilinger Ferenc meg követi, s megvonja a vállát, mint akinek most már minden mindegy.

Téli hadjárat

*A lovagban, a pincehely,
Belgrádban, üres Grál-kehely.
A pincehely, az ablakok
alján kinyílt. Nem ott vagyok.*

*Belgrádból indul egy lovag.
A porhó lehull, mint a ló,
lovagban mondat, hintaló;
és lovagol a réten át,
a Nagyréten, Szabéden át,
és Szamosardó zárt falu,
a templom nincsen, a hajó,
amivel feljött ló, lovag,
Nándorfehérvár, asszonyat;
és hull a porhó, már Kolozsvár
könyékén szó sziszeg, motoszkál;
fogak közt hajszál,
nem sörény.*

*Délszláv nemes, fekete kanca,
fekete-fehér hó alatt.
Asztmás nevet. Négyes fogat
rohan a sík vidék alatt;
a zárt szoba nagyon meleg,
téli hadjárat, emberek,
a holló áll, holló lebeg
a porhanyós porhó felett.*

*Az ész rágja a könyveket.
Belgrád alszik, Belgrád beteg,
a ló alszik, a ló lovas,
páncélja bel:orpad,
a vas -- --
avas szalonnán él az ész,
paradicsomszós és penész
a kenyér belső burkain.
A szó sziszeg, a hinta kín.
A ló lovas, pihen a holló.*

Értelem, ahhoz hasonló.

Ki tanyája ez a nyárfás?

Zöldhatár-dráma két összefort felvonásban

DEZSÓ az egyik öreg
MIHÁLY a másik öreg
JULCSI a testvérük
MARIKA Julcsi lánya
MILORAD Marika élettársa
IDEGEN/SZILÁRD jövevény

MIHÁLY Hallod-e, Dezsó? Megettetted a kiscacsákat lefekvés előtt?

DEZSÓ (*morgolódik*) Meg.

MIHÁLY Már az a gyanúm támadt, hogy nem.

DEZSÓ Megettettem.

MIHÁLY Jól van, ne is etesd, ott dögöljenek meg, ahányan vannak! Csakhogy aztán ne gyere sírva nekem, hogy már megint nincs még egyetlen kiscacsánk se.

DEZSÓ Mi van veled, a füleden fekszel? Hogy lehet mindkettőn feküdni egyszerre? Szépen mondom, hogy megettettem őket.

MIHÁLY Mindet?

DEZSÓ Nem, egyet kihagytam.

MIHÁLY Egyet kihagytál?! Ugyan mért hagytál ki egyet?

DEZSÓ Mer' öreg vagyok és hülye... Eh!

(Csend.)

MIHÁLY Most haragszol, Dezsó?

DEZSÓ Nem haragszok. Hagyjál aludni.

MIHÁLY Ne haragudj, jó? Én is öreg vagyok és hülye, tudod. Tudod, aszongyák, hogy az öregek jól bírnak aludni.

DEZSÓ Kik mondják?

MIHÁLY Mindenki mondják. Julcsi is aszongya.

DEZSÓ Julcsi is öreg.

MIHÁLY De nem hülye.

DEZSÓ Azt nem mondtam.

MIHÁLY Mit nem mondtál?

DEZSÓ Azt nem, hogy a Julcsi hülye.

MIHÁLY Hülye? Lehet, hogy van benne némi igazság. Viszont öreg, ezér' csak tudja.

DEZSÓ Mit?

MIHÁLY Hát azt, hogy az öregek bírnak-e aludni.

DEZSÓ Ja, persze... Szóval mi van? Nem bírsz aludni?

MIHÁLY Nem.

DEZSÓ Megülte valami a gyomrod?

MIHÁLY Nem.

DEZSÓ Biztos a szíveden fekszel.

MIHÁLY Nem fekszem.

DEZSÓ Akkor biztosan töri a derekad a szalmazsák.

MIHÁLY Nem töri. Megigazítottam.

DEZSÓ Akkor meg biztos telihold van.

MIHÁLY Nincs.

DEZSÓ Megnézted?

MIHÁLY Meg.

DEZSÓ Mikó?

MIHÁLY Három nappal ezelőtt, he, he, he...

DEZSÓ Jóccakát!

(Csend.)

MIHÁLY Te, Dezsó! Mit is mondott az az orosz, amikor jöttél összefagyva a

pusztákon át? Amikó a gatyá is zörgött rajtad, s úgy korgott a gyomrod, hogy elriasztottad a farkasokat. Mit is mondott?

DEZSŐ Aszonta, hogy *ponyimájes*?

MIHÁLY Csuda jól mondta. Ponyimájes? Eh, eh... Aztán mit mondott, amikor meg a csajkát odalökte eléd. Akkor meg mit?

DEZSŐ Aszonta, hogy *jetty!*

MIHÁLY Jetty, ha, ha, ha... Jetty! Nem jutott eszembe, hiába törtem a fejem. Jetty! Aztán meg mit mondott, amikor a flaskát tolta eléd?

DEZSŐ Akkó meg aszonta, hogy *pitty!*

MIHÁLY Hi, hi, hi. Pitty! Nem azt találta inkább mondani, hogy *pinty*?

DEZSŐ Nem tudott magyarul. Különben is még mondta vón' aztat, hogy *pinty*?

MIHÁLY Na jó. Aztán meg mit is mondott, amikor rá akartál később henteredni a feleségire?

DEZSŐ Nem akartam.

MIHÁLY Te mesélted, hogy akartál.

DEZSŐ A nő is akart engem. De az orosz akkor azt ordította, hogy *job tvoja...*

MIHÁLY Job tvoja, mit?

DEZSŐ *Tvoja matty!*

MIHÁLY Matty! Hi, hi, hi... Matty. De jó! Aztán meg mit mondott a talián, akivel a vonat tetején hasaltatok?

DEZSŐ *Sinko kapare.*

MIHÁLY Az meg mi a csudát jelent?

DEZSŐ Kifejtettem már, hogy fogalmam sincs.

MIHÁLY Mégis...

DEZSŐ Biztos valami kaparászásra gondolt.

MIHÁLY Aztán mit mondott még?

DEZSŐ Nem sokat azután, mert lesodorta az alagút.

MIHÁLY Ajaj! Szörnyű, akárhányszor meséled. Lesodorta. Eh!

DEZSŐ Ugye, nem hallasz valami kaparászásfélét?

MIHÁLY Nem.

DEZSŐ Egész biztos vagyok benne, hogy valami kaparászásfélét hallottam.

MIHÁLY Biztos a macska be akar jönni.

DEZSŐ Az már nem.

MIHÁLY Mire célzol?

DEZSŐ Hát arra, hogy agyonvertem délelőtt.

MIHÁLY Mit csináltál, te szerencsétlen?!

DEZSŐ Zsákba raktam és agyonvertem.

MIHÁLY MÉR'?

DEZSŐ Mer' megfojtotta az egyik kiskácsát.

MIHÁLY Meg? Biztosan?

DEZSŐ Ahogy itt fekszem.

MIHÁLY Jól tetted. De nézd már meg, mi van, mert mintha most én is hallottam volna valamit.

DEZSŐ Az ördög vigye el!

(Matatás, gyufasercenés, petróleumlámpa, fény. A szoba közepén asztal, székek, kétoldalt egy-egy ágy, hátul kemence, ablak. Dezső ajtót nyit. Elgyengült férfialak zuhan be, elterül a padlón.)

MIHÁLY Jézusom! Hát ez meg ki?

DEZSŐ Ez bizony egy valaki. Nem hasonlít macskára.

IDEGEN Ne haragudjanak, jóemberek, megláttam a házat a holdfényben... és...

DEZSŐ Na, ugye, nem megmondtam?

MIHÁLY Ugyan mit mondtál te meg?

DEZSŐ Hát azt, hogy holdfény van.

MIHÁLY Fenébe! Most mihez kezdjünk ezzel az idegennel?

IDEGEN Semmit ne kezdjenek velem, kérem! Csak hagyjanak itt feküdni picit. Nem bírok felállni.

DEZSŐ Nem bír felállni. Esetleg pitty, jetty?

MIHÁLY Az imént szólt magyarul.

DEZSŐ Jó, jó, csak próbálgatom, hogy nem valami kém-e?

MIHÁLY Nem hasonlít kémre.

DEZSŐ Azt sose tudhatod. Az a kém, amelyiket én egyszer láttam, az se hasonlított kémre. Aztán egyszer csak mégis kém. Bizony. Mégpedig kémebb a kémnél! Kalapomra mondom. Ez pedig itt fekszik, még csak nem is áll, tehát nem is láthatod jól. Lehet, hogy mégicsak kém.

MIHÁLY Kém vagy te, a hétszentségit!

IDEGEN *(nyöszörög)* Nem vagyok kém. Csak egy kis vizet kérnék, aztán amint összeszedem az erőmet, megyek tovább.

DEZSŐ Hová?

MIHÁLY Ahogy elnézem, egyelőre sehová. Maga itt marad, jóember, bizonyára hosszabb ideig, mint azt gondolná. Magából úgy kiszállt az erő, hogy egy közepes krumplit se tudna megpucolni, szakállamra mondom.

DEZSŐ Nincs is szakállad.

MIHÁLY Régebben vót.
DEZSŐ *(fejét vakarássza)* Tényleg, el is felejtettem mán. Julcsi leborotválta, amikó viszketegséget kaptá alatta. Azóta nem nőtt ki?
MIHÁLY Azóta beretválkozok.
DEZSŐ Ja persze, persze. Hanem, hová tegyük szerinted ezt az embert?
MIHÁLY Tegyük a te ágyadba.
DEZSŐ Azt nem lehet.
MIHÁLY Miért nem?
DEZSŐ Mer' azt nem lehet. Mer'... Mer' ahhoz túl hosszú. Nem látod magad is?
MIHÁLY Igazad van. De akkor az én ágyam is túl rövid neki. Mitévők legyünk?
IDEGEN Elleszek bárhol. Akár itt. Csak egy picikét pihenjek.
MIHÁLY Húzzuk ki az asztalt!
DEZSŐ Mit csináljunk?
MIHÁLY Kihúzzuk az asztalt, és ráfektetjük.
DEZSŐ Eléggé kemény nyoszolya az.
MIHÁLY Viszont nem hideg. És ha sérült a gerince, akkor főleg jó úgy.
DEZSŐ Erről én is hallottam valamit. Amikó az Aljosának elcsapta a gerincit egy kidőlő fa, akkó egy deszkára fektették, még rá is kötözték.
MIHÁLY Melyik Aljosának? Ezt nem mesélted.
DEZSŐ Nem mindegy? Maj' megszé elmesélem. Hanem, cselekedjünk!
(Megcselekszik, miközben mindannyian nyögnek.)
MIHÁLY Él még? Hogy van?
IDEGEN *(erőtlenül)* Azt hiszem, élek. Bár mintha nem tudnám rendesen mozgatni a bal karom.
MIHÁLY Szív vagy ficamodás?
IDEGEN Ellőtték.
MIHÁLY Úristen.
DEZSŐ Rábasztunk.
MIHÁLY Mikó?
DEZSŐ Rövidesen.
MIHÁLY Nem azt kérdem. Mikor lőtték el?
IDEGEN Nem tudom pontosan. Itt valahol a határon. Fogalmam sincs, melyikek.
DEZSŐ Lehet, hogy csak a vadorzók.
IDEGEN Nem tudom. Úgy másztam tovább. Két térden és egy könyökön a csillagok

után. Aztán minden összekavarodott. Talán feküdtem is valameddig ájultan. Amikor egészen kitisztult az ég, kissé felegyenesedtem, s akkor megláttam ezt a tanyát.
DEZSŐ És úgy gondolta, betér.
IDEGEN *(erőtlenül nevet)* Igen, úgy gondoltam, betérek.
DEZSŐ Nem is kérdezte magában, vajon ki tanyája ez a nyárfás?
IDEGEN *(időközben kissé felpolcolt, a közönség felé néző fejjel)* Nem volt választásom. *(A közönség felé mutat.)* Kik azok ott?
MIHÁLY Nyugodjék meg. A Dezső közönséges tüzér...
DEZSŐ Közönséges?
MIHÁLY Közönséges, háború láttá, lődöző kalandor, de én szanitéc voltam. Amott pedig nincs senki, csak a süket éjszaka meg az árnyékok a falon. Itt egy ideig biztonságban érezheti magát. Ide nem nagyon szokott jönni senki, mért most jönne épp.
IDEGEN Mikor volt szanitéc?
MIHÁLY Régen, tán igaz se volt.
IDEGEN Igaz se volt?
MIHÁLY Viccelek. Igaz volt. *(A sebesült karról feltépett ruha alatt matat, vizsgálódik.)* Elég randa ugyan a sebe, de csodák csodája: alig vérzik. Ritkán, de van ilyen. Ön annyira megijedt, hogy összerándult a lyuk. Nem?
IDEGEN Megijedtem, az igaz.
MIHÁLY Remek. Az néha nagyon hasznos tud lenni. Amint látom, a golyó hátul távozott isten hírével, csak egy picit cseszszintette meg a felkar csontját, valószínűleg. Nem merem jobban felszófolni a lámpást, nehogy felrobbanjon. Csak pindurit cseszett oda neki, ettől gellert kapott és elsüvített valahová. Jóccakát!
DEZSŐ Készen van?
MIHÁLY Dehogy. Most szépen kimégy a konyhába, Dezsőkém, összekaparsz egy kis friss kacsaszart, és szépen visszajössz vele.
IDEGEN *(rémülten)* Ön mégiscsak valami kuruzsló?!
MIHÁLY Nevezzen, aminek akar. Tudom, mit csinállok.

IDEGEN Kacsazét akar rakni a sebre?!

MIHÁLY Nem direkte. Egyébként bevált módszer. Mi gyógynövénnel etessük a kiskácsákat. Ettől élünk sokáig. A tömény gyógy meg, főleg, ha hátul jön ki, viszi magával a rosszat, és ezt többször is meg tudja ismétetni. Nem hallott erről? Talán városban nőtt fel?

IDEGEN Karcagon születtem...

MIHÁLY Tényleg? Hanem miközben mesél, szabaduljunk csak meg ezektől a fölösleges ruhadaraboktól!

(Derékig mezítelenre vetközteti a férfit, miközben az néha nyögve mesél.)

IDEGEN Karcagon születtem, de már nem nagyon emlékszem rá. Karcag... csak valami gyermekkori emlékfoszlányok élnek róla bennem. Ahogy este jönnek vissza a barmok meg ilyesmi. Reggel olyan édeskés és nedves a levegő. Aztán elmentünk. Anyámat elvitte egy tüdőgyulladás Pesten. Apám éjt nappallá téve robotolt a MÁVAG-ban. Most fogalmam sincs, mi van vele. Angyalföldi lakásunk leégett egy gázrobbanásban. Még a nagy lövöldözés előtt. Nekem lett egy forgópisztolyom utóbb, egyetemista voltam, azzal indultam a többiekkel... Tankokat láttam, meg körbelyuggatott ablakokat, és akkor... és akkor... Hullákat láttam szerte... még előbb... utána meg... elbújtunk az Astoriában. Aztán meg...

(Dezső, aki időközben el, most egy kanállal vissza.)

DEZSŐ Ehun.

MIHÁLY Zavaros időket élünk. A máját nem hoztad?

DEZSŐ *(zavartan)* Nem mondtad.

MIHÁLY Neked mindent külön mondani kell. Ez az úr itt karcagi születésű.

DEZSŐ Karcag? Ott még nem jártam. Van annak újabban valami orosz neve?

MIHÁLY *(az idegenhez)* Nincs, ugye?

IDEGEN Nem tudok róla.

MIHÁLY Tehát nincs. Azér' nincs ott még mindennek orosz neve.

DEZSŐ T'om én azt, jobban nálad.

MIHÁLY Na most lássuk csak! Mindjá' belefojtjuk a nyulat a bokorba. Kicsit ide, kicsit amoda. Picit putty a közepibe. Nem csíp?

IDEGEN Nem csíp, de nagyon fáj! Sssz...

MIHÁLY Várunk picurkát, aztán kimossuk. Dezső, hova dugtad a pálinkát?

DEZSŐ Nem dugtam sehova. Véletlenül begurult ide, a párna alá. *(Előveszi.)* Itt van, e!

MIHÁLY *(meghúzza, majd keresztet rajzol a butelkával a seb fölé)* Szpiritusz-dibidusz, amen. Tessék, kortyintson jó nagyot!

IDEGEN *(elveszi, belekóstol, prüszköl)* Phúúú!

MIHÁLY Gyöngytisza kerítésszagató.

DEZSŐ Ez az igazi. *(Elorozza, meghúzza.)* Sinko kapare, pusztuljon a férgesebbike!

MIHÁLY *(visszaszerzi)* Szorítsd a fogad, pajtás! Kiszedi a bengát a gyalogbodza. Vagy ez körte?

DEZSŐ Ez körte.

MIHÁLY Az is jó.

(Löttyint a sebre. Az idegen üvölt, aztán lassan elcsendesül, miközben Mihály letakarja egy lepedővel az ágyról, majd lepróbálja a lámpást.)

MIHÁLY Istenem, így akartad, hogy mozgalmas legyen. De most hozzá álmodt fáradt szemekre.

(Sötét, csak egy kis fészkelődés, fájdalmas sziszegés, krahácsolás, aztán csend. Horkolás.)

JULCSI Pálinkás jóreggelt! Mi van, öregfiúk, már megin' hasunkra süt a nap? *(Tekintete az asztalra vetődik.)* Uram, krisztusom, ez meg kicsoda itt így felravatalozva?

(Az idegen hanyatt fekszik az asztalon. Felrezen, zavartan takargatja magát a lepellet.)

IDEGEN Bocsánat, bocsánat... Ki maga? Nem zártam be az ajtót?

JULCSI Hogy nem zárta be az ajtót? Nem szoktuk bezárni az ajtót. Ezt a két tanyás lumpent még nem akarta elrabolni senki. Bár jobb lenne, ha akadna valaki. Mindannyian megkönnyebbülnénk. Csak-hogy nincs az a szerencsénk. Mihály, Dezső, talpra! Itt a reggeli. A határban már zakatol a cséplőgép!

DEZSŐ (*morogva*) Felőlem ugyan...

JULCSI Itt a finom reggeli!

MIHÁLY (*álmosan*) Enyhén füstölt kolbász és friss kenyér?

JULCSI Meg az apukánké. Na, cihelődjete!

IDEGEN Nem akarok zavarni, hölgyem, én az éjszaka tévedtem ide. Máris megyek tovább, amint kicsit összeszedtem magam.

JULCSI Kérdésem, hogy magát hun szedte össze ez a két vén kretén? Tán a kocsmaküszöbén?

IDEGEN Nem. Magamtól jöttem, s magamtól megyek el.

JULCSI Ha már itt van, tudnia kell, hogy nem megy az olyan könnyen. Kérem, másszon le az asztról, hogy megterítsek! Egy pállott szájjal több, nem tesz már semmit.

IDEGEN Ön nagyon kedves, hölgyem. Csak kicsikét várjon, mindjárt lemászom innen. (*Mászik le, a rája terített lepedőt burkolva maga köré.*) Különbén hány óra van? Fssz! (*Fáj a karja.*) És hol vagyok? (*Leül az egyik székre.*)

JULCSI (*terítget*) Bizonyára ott van, ahol lennie nem kell. Hol csapódott oda ehhez a két ódon senkiházihoz? S közben ráesett a praclijára?

MIHÁLY Kicsit azér' moderálhatnád magad, Julcsi!

JULCSI Mint hallhatod, azt teszem. Szép kifejezéseket használok. Például azt, hogy ódon. Szóval?

IDEGEN Jó, őszinte leszek. Úgy szöktem át a határon az éjszaka, hogy a csillagokat néztem. Közben ellőtték a karomat.

JULCSI A csillagokat? Jesszusom! A karját? És pont ide tévedt be?

IDEGEN Éppen ide.

JULCSI Nahát! Aztán mér' szökött? Üldözték?

IDEGEN Hát, ez fogas kérdés. Bizonyos ér-

telemben igen. Üldöztek. Ha még nem is konkrétan.

JULCSI Nem is konkrétan? Biztos azér' halandzsál, mer' éhes. Méghogy a csillagokat!

IDEGEN Nem halandzsálok.

MIHÁLY (*feliülve, öltözködve*) Tényleg nem halandzsál.

DEZSŐ Téleg nem.

JULCSI Jó, akkor minden tótzíher. (*Az idegenhez.*) Szép szál ember maga. Szereti a mamaligát szardíniával?

IDEGEN A kicsodát?

JULCSI A mamaligát szardíniával.

IDEGEN Bevallom, nem tudom pontosan, mi az, de farkaséhes vagyok, az biztos.

DEZSŐ (*ujjongva*) Lám, a kacsaszar! Mégiscsak jó módszer.

JULCSI Mit mondsz?

MIHÁLY (*gyorsan*) Semmit nem mond. Biztos csak álmodott valamit. Előfordul vele.

JULCSI Vele biz' előfordul ébrenlétben is, főleg, ha gyakran nyúdogál a párnája alá. Hanem, íme, kész minden, kedves és díszes társaság. Vályúra!

(*Dezső is felkel, közben az idegen is felöltözött úgy, ahogy, a Mihály által lerángatott ruhába. Teljesen civil, szürke tónusú ruha. Esznek gyorsan, Julcsi is, közben beszélgetnek.*)

JULCSI (*az idegenhez*) Ízlik?

IDEGEN Nagyon, köszönöm szépen.

JULCSI Megnézzem a kezét?

IDEGEN Köszönöm, ne fáradjon! Rendbe fog jönni.

JULCSI Lehet... Lehet, szép idő lesz ma. Ugyan kicsit sötét volt még, amikor jöttem, de jó a levegő, és szépen derengett az ég alja.

MIHÁLY Az biztató jel. Midőn szépen dereng az ég alja.

JULCSI Neked aztán mit jelent?

MIHÁLY Például kiengedhetjük a kiskacsákat legelni. Nem veri őket agyon a jég.

JULCSI A jégverés alattomosan jön.

MIHÁLY Tudom, de azér' bizonyos jelekből lehet rá következtetni. Például távoli morajlásból.

DEZSŐ Tegnap morajlott észak felől.
IDEGEN Morajlott?
DEZSŐ Morajlott, úgy, mintha lavina zúdult volna le például az Alpokban, vagy mintha a távolban megszólalt volna a tüzéség?
IDEGEN A tüzéség? Megszólalt volna a tüzéség? Jön, közeledik errefelé? Jönnek a tankok?
DEZSŐ A tüzéség? Tankok? Emlékszem, ahogy izzik a cső és csak okádja a lángot meg a füstöt. Dumm, dumm! Mintha óriástörpék bányásznának a föld alatt. Dumm, dumm! És csak kitátjuk a szánkat és fogjuk a fülünket. Dumm, dumm!
JULCSI Vigyázz, Dezső, kiesik a szádból a falat!
DEZSŐ Mihály is mindig ezt mondja, de még sosem esett ki. Dummm, dummm!
IDEGEN Észak felől? Tényleg?
DEZSŐ Dumm, dumm! Meg ratata. Aztán megint dumm, dumm!
JULCSI Elég volt!
MIHÁLY Dezső, hagyd abba!
DEZSŐ Bocsnát. Néha eszembe jutnak dolgok. Dumm! Néha nem bírom türtőztetni magam. Dumm! Ratata! Mintha törpe óriások... Dumm!
IDEGEN *(zavartan)* Törpe óriások? Nem lehet mégis, hogy csak jégeső közeledett?
MIHÁLY Jégeső volt. Északról jött csakugyan. De az évekkel ezelőtt jött. Akkora jégdarabok hullottak, mint az öklöm. Beleverte a kiskácsákat a földbe, és laposra kalapálta a szomszéd lovát a réten.
DEZSŐ Dumm!
IDEGEN *(merengve)* Jégeső? Régen láttam jégesőt. Talán egyszer Karcagon. Apámmal rohantunk haza a futballmérkőzésről, és minden csattogott körülöttünk. Szikrázott, mintha rövidzárlat lenne, közben kopogott a jég a fejünkön. Be kellett állnunk valahova. Most mi is lehet Karcagon?
DEZSŐ Dumm!
JULCSI Teljesen elidétlenedtél, Dezső... Szedd össze magad!
DEZSŐ Dumm!
IDEGEN *(inkább úgy maga elé)* És mindenki beszél itt magyarul?

MIHÁLY No még!

(Csend.)

JULCSI *(előhalássza a kosarát)* Nohát, sinko kapare. Pitty, jetty. Én befejeztem. Nemsokára jön Marika és majd összeszedi a csetrest meg a szennyest. Itt hagyom neki a kosarat, ebbe pakoljon bele, meg biztosan hoz majd pár zsákot. Annyi munkátok van, hogy szedjétek beléjük a krumpliból. De a szépjéből, ami a kamrában van, megértettük? Aztán jön majd a Milorad, és az egészet elviszi kocsival. Értem? Nem akarok krumpli nélkül maradni télire.

(Fölteszi a kosarat az asztalra.)

MIHÁLY Értem, húgom. Minden világos, mint a vakablak.

JULCSI Megyen ez, mint a sivatag.

MIHÁLY Megyen ez, mint a sivatag.

IDEGEN Pitty, jetty. Befejeztem én is. Köszönöm szépen.

JULCSI Ne köszönje, csak amikor egyszer mindennek vége. Akkor se e két ecsém-facsigának köszönje. Mihasznák ezek.

IDEGEN Amikor mindennek vége? Hogy értsem?

JULCSI Értse, ahogy akarja. Viszlát, díszes társaság! *(Az idegenhez visszaszólva.)* Vigyázzon a kezére! Magának nem muszáj dolgoznia. Ma szabadnapos.

IDEGEN Ígérem. Viszlát, Julcsi!

(Szente a kosár újságpapír bélelésére téved, gyorsan kiemeli, nézi.)

IDEGEN *(Julcsi után)* Annyit mondjon még, ezt honnan szerezte?

JULCSI *(vissza)* Valaki hozta a napokban.

IDEGEN *(izgatottan)* És hol van az a valaki? Nem találkozhatnék vele?

JULCSI *(gúnyosan)* Ön nem tudja, hogy ez egy szabad ország? Ez itt egy szabad, azaz majdnem szabad ország. Jugoszlávia. Guszti élettársam, aki ügyvéd létére taxis, mer' nem akar ennek a

rendszernek dolgozni, elvitte már valahová azt a pasast. Kőd előtte, köd utána. Belgrád felé. Férfiak dolga. Én nem ártom bele magam. Különben is én csak egy szánta öreg spiné vagyok. Mit akar tudni tőlem? Hogy ki tanyája ez a nyárfás? Mert hát az enyém. Ez a két korhely csak vigyáz rá, hogy ne tolakodjék be senki, meg picinykét kertészkedik itt a ház körül. Ennyi. Na jó, isten áldja!

(Julcsi elsántikál, laza csókot hintve.)

MIHÁLY Mi van azon a papíron?

IDEGEN Nagy Imre rádióbeszéde.

DEZSŐ Az Imréné? Azt hittem, az Imre csak dísznökat herél, haját nyír meg fogat húz.

De hogy beszédeket is tartson! Nahát!

MIHÁLY Ez nem az az Imre.

DEZSŐ Bocsánat.

IDEGEN Ez a Magyar Népköztársaság minisztertanácsi elnökének a beszéde.

DEZSŐ Téllég, ezer bocsánat. Ez nem villant az eszembe.

MIHÁLY Mit mondott Nagy Imre?

IDEGEN Olvasom: Magyarország népe! A múlt héten tragikus gyorsasággal peregték a véres események.

DEZSŐ Hm... erről valamit hallottunk. Ugye, Mihály? Magyarország népe... meg hogy tragikusan peregték.

MIHÁLY Tartsd a szád picikét! Mit mond tovább Nagy Imre?

IDEGEN Az elmúlt évtized szörnyű hibáinak és bűneinek végzetes következményei táruznak eléink azokban a fájdalmas eseményekben, amelyeknek szemtanúi és részvevői vagyunk. Ezer esztendő történelmünk során nem fukarkodott a népünk és nemzetünk sújtó csapásokkal, de ilyen megrázkódtatásokat hazánk talán még sohasem élt át. A kormány elítéli azokat a nézeteket, amelyek szerint a jelenlegi hatalmas népmozgalom ellenforradalom volna. Kétségtelen, hogy úgy, ahogy minden nagy népmegmozdulás-kor történni szokott, az elmúlt napokat is felhasználták kártékony elemek közönséges bűncselekmények elkövetésére.

DEZSŐ Így igaz. A ruskaja ígény viselkedik minden hacacaréban. Láttam, amikor...

MIHÁLY Hallgass már, Dezső, az ég szerelmére!

DEZSŐ Jó, lakatot teszek a számrá.

IDEGEN Tény az is, hogy reakciós ellenforradalmi elemek is bekapcsolódtak és igyekeztek az eseményeket felhasználni a népi demokratikus rendszer megdöntésére. De az is vitathatatlan, hogy ezekben a megmozdulásokban elemi erővel bontakozott ki egy nagy, egész népünket átfogó és egygyéforrasztó nemzeti demokratikus mozgalom.

DEZSŐ Egész népünket átfogó?

MIHÁLY Kuss!

IDEGEN Ez a mozgalom célul tűzte ki, hogy... Hm... Célul tűzte ki... Nahát! Épp itt gyűrődött annyira össze, hogy lehetetlenség elolvasni. Emitt a dátum még látszik, 1956. október 29., de alatta a többi része le is szakadt.

MIHÁLY Mindjárt mondom én.

DEZSŐ *(sértődötten)* Mi van, neked szabad, bátyuskám?

MIHÁLY Nekem szabad, mert én sejtem, hogy mi van. De eléggé nagy balsejtelem ez, mondhatom.

DEZSŐ Kérdezhetek valamit?

IDEGEN *(kissé türelmetlenül Mihályhoz)* Miért balsejtelem?

MIHÁLY Már azért is, mer' a muszka nem fogja magát hagyni könnyen. Elsősorban arról van itt szó, nem tévedek? Hogy a muszkának mennie kell. De a muszka, ha jól tudom, nem megy el sehonnét se könnyen. Na, ezért balsejtelem.

DEZSŐ *(az asztalra csap)* A muszkákat én ismerem! Tancuj, tancuj, bratty! Ponyimájes? Nicsevó.

IDEGEN Ez igaz, márpediglen valahogy mennie kell. Szép szóval, vagy csúnyával. Ha jól tudom, valahogy innen is elment.

MIHÁLY Az más ügy volt.

DEZSŐ *(kiabál)* Tancuj, tancuj, bratty! Pitty, jetty! Ponyimájes? Nicsevó! Jen' dva tri!

IDEGEN Mennyire más ügy?

DEZSŐ Más ügy! Más ügy! Katyusa-matyu-

sa! Majá libuskájá! Másenká-fásenká!
Prutty, prutty!

(Felpattan, masírozik a szobában, ivólt, trombitál, dobol.)

MIHÁLY Dezső, térj észhez! Nem vagyunk egyedül! Senki se kíváncsi rád! Dezső!!!

(Dezső összerezzen, megáll, hallgat, majd visszaül a helyére. Maga elé bámul.)

MIHÁLY *(az idegenhez)* Bocsánat, Dezsőt egy kis légnyomás érte a Tanácsköztársaság alatt. Meg aztán egyszer fölrobbant vele a vonat, amelyiket holmiféle bolond fölrobbantott. Maguknál történt, má' Trianon után jóval. Azóta néha rájön a bolondéria.

IDEGEN Valami rémlik. Vonat? Hm... Tényleg? *(Dezsőhöz.)* Tényleg volt a Tanácsköztársaságban?

DEZSŐ *(kedvetlenül legyint)* Eh, lárifári brumadza! Pinpong. Télleg, télleg.

MIHÁLY Tényleg volt, no nem valami mit tudom, mekkora hősként, de ott volt. Űlt is valamennyit.

DEZSŐ *(az öklét rázza jelen nem lévő személyek felé)* Reszkessetek, egerek! Reszkessetek! Még megemlegetitek, hogy Dezsővel újat húztatok. Eljön még az ítélet napja!

MIHÁLY Nyugalom, Dezső. Persze, hogy eljön még az a nap... Csak mélyeket lélegezz, jó? Mikor sikerült meghúznod az üveget?

DEZSŐ Mindég mélyeket lélegzek. És ma még nem húztam meg az üveget. Csak egyszer.

MIHÁLY *(viccesen)* Akkó jó, Dözső. Akkó jó... *(Az idegenhez.)* Hanem, látok ott még holmi papírfélét. Az micsoda?

IDEGEN *(előhúzza még egy papírfélét a kosárból)* No, lám! Újságpapír ez is.

MIHÁLY Mi van rajta?

IDEGEN *(silabizál)* Hát... semmi komoly. Tanúsága szerint folyik az élet tovább.

MIHÁLY Az a legjobb. Például?

IDEGEN Például azt mondja, hogy megtörtént az első esküvő a szabad Kispesten.

MIHÁLY Helyes. Mi még?

IDEGEN Például azt mondja, hogy indul az olimpiai csapat.

MIHÁLY Hová?

IDEGEN Melbourne-be.

MIHÁLY Ja, persze... Az elég messze van.

DEZSŐ Három hét gyalog. Hanem kérdenék valamit. Ki eteti ma meg a kiskácsákat?

MIHÁLY A kácsákat? Ma te eteted meg.

DEZSŐ Ténna is én. No, mindegy. Megyek. *(Elfele hangos-magában.)* Csak azt nem tudom, ki merjem-e tenni őket. Amikó itt pingpongozik mindenki. Pin! Pong! Maj' még átlőnek ide... Csak úgy... Sinko kapare! Pritty, putty!

(Dezső el.)

IDEGEN Mondja, Mihály...

MIHÁLY Mit mondjak?

IDEGEN Lehet, hogy itt ez egy lehetetlen kérdés, de mondja, nincs valamiféle rádiójuk?

MIHÁLY De van.

IDEGEN Hol?

MIHÁLY Itt tartom az asztalfiókban, mert a Dezső folyton lelöki. Pedig nagyon drága és ritka szerszám. Amerikai. A Milorad szerezte.

IDEGEN Milorad kicsoda?

MIHÁLY Milorad.

IDEGEN Milorad. Ó ki?

MIHÁLY A Julcsi lányának, Marikának az élettársa. Errefelé született, elég rendesen beszél magyarul. Milorad jön majd a krumpliért, akkor megismerkszik vele.

IDEGEN Nem lesz abból baj, ha engem itt talál?

MIHÁLY Mér' lenne? Milorad nagyon helyre fickó. Nincs vele semmi baj.

IDEGEN Nem tudom. Kérdeztem.

MIHÁLY Bár van neki pisztolya, de csak ünnepekor szokott lődözni vele, akkor is a levegőbe.

IDEGEN Jó. Hol a rádió?

(Mihály előkotorássza a szerkezetet.)

MIHÁLY Ehol van! Előnye, hogy nem túl nagy. Csak van benne valami vacak, amit időnként ki kell cserélni vagy feltölteni. Mit tudom én, nem értek hozzá

zá. A Milorad intézi. Azt mondja, hogy ilyen rádió valójában nincs is a világon, s olyankor röhög hozzá, mintha az ördög bújt volna belé. Nem tudom, miért röhög úgy. Azt mondja, ennek antennája a vasfüggöny. Csak valahogy mégse szól rendesen a bestiája, mióta a Dezső letaszajtottá legutóbb.

IDEGEN Megnézhetem?

MIHÁLY Nyugodtan. *(Átnyújtja.)* Ért hozzá?

IDEGEN Ehhez? Hm... kevéskét. *(Csavargatja, megrázza, a füléhez emeli.)* Eh, a fene egye meg! Nem szól.

MIHÁLY Azt előre bocsátottam, hogy ilyesmi lehetséges. A Milorad ott hátul szokta piszkálgatni. Ne várjuk meg?

IDEGEN *(türelmetlenül)* Nincs valami hegyes kése?

MIHÁLY Ott a bicska az orra előtt.

IDEGEN Ja, persze.

(Kikattintja a bicskát, félretolja a tányérokat, kosarat, pöszmötöl.)

MIHÁLY *(fejét vakarászva)* Gondolja, hogy sikerül?

IDEGEN Remélem, hogy csak valami kontaktushibája van.

MIHÁLY Nem erre gondoltam, hanem arra a dologra... a muszkákkal.

(Az idegen abbahagyja. Nézi a rádiót, majd lassan felemeli tekintetét Mihályra.)

IDEGEN *(halkan)* Nem tudom. *(Ép kezével a homlokát masszírozza.)* De az nem lehet, hogy annyi szív... hogy annyi szív... hiába...

MARIKA *(be)* Jó napot kívánok mindenkinek! Itt mivel szórakozik a társaság? És mi van az annyi szívvel? *(Megpillantja az asztalon a rádiót meg az idegen kezében a bicskát.)* Értem, javítgatás. Hát jó. Üdvözlöm a rádióamatőrök e meghitt kis különítményét. Szervusz, Misi bá'!

MIHÁLY Szervusz, angyalokám!

(Marika megcsókolja Mihály arcát, majd az idegenhez.)

MARIKA Üdvözlöm, Marika vagyok.

IDEGEN *(kissé megemelkedve, letéve a bicskát, Marika üde szépségétől valamelyest meglepődötten ép kezét nyújtja)* Szilárd. Bocsánat, hogy így...

MARIKA Vegye úgy, hogy meg van bocsátva.

(Kezet fognak.)

MARIKA *(hamiskásan hunyorogva)* Szilárd? Nagyon rendes, férfias név. A Szilárd. Errefelé a Szilárd egyébként Tvrtko. Így hívták valamelyik szerb fejedelmet. Ő volt az első szerb és horvát király. Egy személyben.

IDEGEN Tever... tevert... Tevert. Tvretkó.

MARIKA *(nevetve)* No, ezt még egy picit gyakorolni kell. Leülhetek?

MIHÁLY Nyugodtan, angyalokám. Ahol az enyém, ott a te otthonod is. Dezsővel nem visszük sírba. Egyszer a tiéd lesz, amikor maj' eljő annak a napja is. Ez az egész kicsi birodalom. Julcsi anyádnak mér' is lenne kifogása. Főleg ha addigra már ő is majd odafönről néz le rád.

(Marika közben leül Dezső helyére.)

MARIKA Hagyjuk ezt a dumát, Misi bá'!

MIHÁLY Hanem Szilárd, akinek eddig a nevét se tudtuk, Szilárd karcagi származású pesti forradalmár. Az éjszaka érkezett a holdfényvel meg a leszakított ajtókilincsel.

(Marika közben a lámpással játszadozik.)

MIHÁLY Vigyázz, nehogy összetörd a cilinderét, mer' akkor nem lesz világunk!

MARIKA Világunk? Jó, nem bántom.

MIHÁLY Láttad Dezsőt odakint?

MARIKA Épp most tanítja beszélni a kiskacsákat oroszul. Hanem mi van? Szilárd forradalmár? Nem amolyan izé... amolyan holmiféle örült, aki egykor a mi sokat közlekedő, szent örült, cigarettával seftelő Dezső batyánkat is levegőbe röpítette vonatostul? Anarchis-

ta vagy micsoda? Valami Matuska, vagy hogy hívták?

IDEGEN *(komolyan)* Nem vagyok anarchista. Se pingpongozó, se bálnavadász. *(Nevetve.)* Császár vagyok.

MARIKA Császár? Akkor én meg tündér.

IDEGEN Maga csakugyan tündér. Én meg csakugyan Császár vagyok. Császár Szilárd a becsületes nevem. Röpke, újdonsült csúfnevem pedig Vlagyimir, mert a minap, szinte ma volt – hogy röpül az idő! –, oroszul próbáltam egyezkedni tőlény ügyben a körúton egy részeg orosz bakával, aki azt se tudta, hol van, s hülyébbnek tűnt egy karcagi kerge birkánál. Csak veregette a vállam, miközben azt hajtogatta, hogy Vlagyimir, Vlagyimir, Vlagyimir... Tehát Császár Szilárd Vlagyimir. Ezt adják össze, kérem.

(Csend.)

MARIKA És mi történik most például Karacson?

IDEGEN Ez a kérdés már elhangzott. Sajnos nem tudom pontosan, a fene vigye el. *(Váratlan hűvel.)* Császár Szilárd Vlagyimir nem tud semmit! Császár Szilárd Vlagyimir résnyire nyitva találta az ajtót, és búcsúszó nélkül távozott. Hogy ne mondjam, rohant, rohant... Iszkiri, Császár Szilárd Vlagyimir. Még a puskáját is ott felejtette, ahol. Hát ilyen ez a Császár Szilárd Vlagyimir! Látják? Ilyen!!!

(Az asztalra csap, felszisszen. Ebben a pillanatban megszólal a rádió. Megdermednek. Bámulják a dobozt. Nótaszó: Ki tanyája ez a nyárfás, nem hallik bé a kurjantás...)

MIHÁLY Jé!

(Nóta: Vagy alusznak, vagy nem hallják, vagy talán nem is akarják...)

MIHÁLY *(csodálkozva)* Hisz' ez éppen az én nótám. Meg a fele a Dezsőé is. *(Kifelé.)* Dezső, gyere csak, megjavult a rádligónk! Nem hallod? *(A többiekhez.)* Úgy látszik, nem hallja.

MARIKA Nem baj. Biztos jól elvan odakinn.

(Szól a nóta, az idegen előtt karját tapogatja, majd a markába temeti arcát. Mihály gesztikulál, mulat halkán. Marika a kezét nézi, majd elővarázsol egy púderos dobozkat, s az orrát púderozza. Ő egyébként is városias, jól öltözött. Amikor a dalnak vége, Mihály feláll, nyújtózkodik.)

MIHÁLY Azt hiszem, télleg szép időnk lesz ma, ha nem csúnya. Kimegyek egy kicsit körülnézni. Ti, gyerekek, csak nyugodtan beszélgessetek tovább. *(El.)*

(A rádió csendes, lassú tánczenét kezd sugározni, Marika visszavarázsolja valahová táskájába a púderos dobozt, majd cigarettásdobozt húz elő.)

MARIKA Vlagyimir... Na jó, nem gúnyolom, Szilárd. Dohányzik?

IDEGEN Szoktam. Kérek szépen egyet.

(Rágyújtanak, fújják a füstöt.)

MARIKA Nézze, Szilárd. Szerintem ne búslakodjék! Nem mindenkinek kenyere a csetepatézás.

IDEGEN Ah!

MARIKA Márpedig engem ne hurrogjon le!

IDEGEN Bocsnat, nem úgy gondoltam.

MARIKA Rendben. Én csak azt mondtam, hogy szerintem nem mindenkinek kenyere a csetepatézás. Ettől az ember még nem mlakonja.

IDEGEN Mi nem az ember?

MARIKA Nem mlakonja. Ez körülbelül, sőt pontosan azt jelenti, hogy nem holmi puhány. Ettől még lehet nagyon is kemény tartású. És határozott.

IDEGEN Lehet?

MARIKA Csontostul, velőstül.

IDEGEN Csont nélkül a velő igencsak lekonyul.

MARIKA Hát ez csak annyiban igaz, ha tényleg szó szerint vesszük. Na, de ez az egész egy kicsit bonyolultabb kérdés ennél a hitvány képnél, nem igaz?

IDEGEN Igazat adok.

MARIKA No, látja! Vegyük példának a két

nagybácsikám. Ők mindenféle rossz időket átbicikliztek. Mihály és Dezső, Dezső és Mihály.

IDEGEN És az mit bizonyít?

MARIKA Hogy mit? Mindenképp sarokba akar szorítani?

IDEGEN Nem, de mit bizonyít?

MARIKA Ön nagyon rossz véleménnyel lehet a nagybácsikáimról. Mondjuk, azt bizonyítja.

IDEGEN Nincs kialakult véleményem.

MARIKA Jobban is teszi, különben azt mondhatnám, hogy ön előítéletekből építkező ember. Márpedig mindkettőnek akkora szíve van, hogy aranykeretbe lehetne foglalni. Kétekelkedik ebben?

IDEGEN (*beletörődően*) Nincs rá okom.

MARIKA No, érti? Erről beszélek.

IDEGEN (*révetegen*) Ne haragudjon, miről is volt szó?

(*Csend, szól a rádió.*)

MARIKA Tulajdonképpen arról, hogy Julcsi találkoztunkban gyorsan elmondta, hogy ön a csillagokkal és a holdfényvel érkezett ide odaátrol.

IDEGEN A csillagokkal?

MARIKA Julcsi azt is mondta még, hogy maga első pillantásra nagyon becsületes embernek néz ki, és szét is tárta karját, hogy akkor mi meg mit csináljunk?

IDEGEN És ön erre mit mondott?

MARIKA Tényleg érdeklí?

IDEGEN Egyre inkább.

MARIKA Azt mondtam, hogy ne csináljunk semmit. Jól mondtam?

IDEGEN Talán.

MARIKA Mit talán?

IDEGEN Talán ez az egyetlen helyes megoldás.

MARIKA Meglátjuk. Egyelőre én is ezt gondolom.

IDEGEN Is?

MARIKA Igen, is. Merthogy Julcsi is ugyanígy vélekedik.

IDEGEN Ó a fő-fő?

MARIKA Hát... valójában mindannyian főfők vagyunk. Nem érdekes. Ez itt öni-

gazgatás. Nem ismeri ezt a kifejezést? Prófétáink szerint ebben van a jövő.

IDEGEN A jövő? Van olyan? És mikor lesz vége a múltnak?

(*Zene.*)

MARIKA Igazság szerint nekem az agyamra szokott menni a filozofálgatás. Nem táncolnánk inkább egyet helyette?

IDEGEN Bevallom, nem jártam tánciskolába. Karcagon ugyan volt egy esti tánciskola a tornateremben, de nem látogattam meg soha. No, de azért nem vagyok teljesen botlábú és képzetlen. Csak ne várjon tőlem mit tudom, mit!

MARIKA Nem várok magától mit tudom, mit. Tulajdonképpen az a helyzet, hogy a párom, a Milorad, csak kólózni szokott a lakodalmakban, amikor már mindenki részeg. Tudja, hogy mi az a kóló?

IDEGEN Nem, de bizonyára valamiféle csoportos tánc.

MARIKA Így igaz. Én viszont nem szeretek kólózni. Pontosabban szeretek, csakhogy az nem elégíti ki a táncigényemet. Érti?

IDEGEN Teljesen értem.

MARIKA Ezért hát én néha a Misi bá'val táncolok. Megjegyzem, Dezső bá' is jól táncol, egészen egyéni táncfigurái vannak, csakhogy néha megfélekedezik magáról.

IDEGEN Megfélekedezik? Az illemről feledezik meg, vagy miről?

MARIKA (*nevet*) Ah, dehogya, ne értsen félre! Dezső mindig tudatában van annak, hogy a bácsikám. Bizonyos értelemben mégis megfélekedezik az illemről. Mégpedig úgy, hogy teljesen beavadul, totál egyénileg, s akkor önmagával táncol, mégpedig olyan szilajul, hogy mindenkít lesöpör. Pedig nem is valami természetes. El tudja képzelni?

IDEGEN A már tapasztaltak alapján igen. Nagyon is el tudom képzelni.

MARIKA Akkor jó. Ha még működik a képzelőereje. Nos, táncolunk?

IDEGEN Hadd kérjem én fel!

MARIKA Jó. Kérjen fel.

IDEGEN (*elnyomja a cigarettáját, felemelkedik*) Kisasszony, szabad egy táncra?

MARIKA *(durrásán)* Mit képzelsz magáról?

Még hogy én táncoljak önnel? Hallatlan!

IDEGEN *(veszi a lapot, leborul Marika lába elé)*

Könyörüljön, kisasszony! Különben...

MARIKA Különben?

IDEGEN Eldobom magamtól az életet.

MARIKA *(furcsa meghatódottsággal)* Nem szégyell ilyet mondani? Hogy miattam eldobná magától az életet? Maga kis buta. Biztos hazudik Marikának. Már megint hazudik!

IDEGEN Nem hazudok. Tényleg így van.

MARIKA Na, talpra magyar! Hazudozás helyett tánc következik.

(Elhnyomja a cigarettáját, talpra segíti Szilárdot. A rádió folyamatosan lassú számokat játszik. Táncolnak illő távolságtartással.)

IDEGEN Szép tanya ez.

MARIKA Ugyan már! Különben se lehetett alkalma szemügyre venni rendesen.

IDEGEN Az igaz, de olyan otthonosnak érzem. Békésnek.

MARIKA Még hogy békésnek? Hát, nem volt része egy-két perpatvarban. Néha a két vénlegénynek megzavarodik az agya, és olyankor azt képzelik, hogy az övéké ez a ház. Pedig valójában az anyámé, Julcsié. Édesapám után ő örökölte.

IDEGEN Mi van az édesapjával? Vagy egyáltalában hogy kérdezem?

MARIKA Bárhogy kérdi is, a lényeg ugyanaz. Édesapám katonatiszt volt a régi jugoszláv hadseregben. Julcsi meg kantinos lány. Úgy ismerkedtek össze. A második világháborúban apám átállt a partizánokhoz, és végig velük harcolt. Amikor vége lett a háborúnak, és el is múlt valamennyi idő, és úgy látszott, hogy most már minden rendben, akkor apámnak egyszerűen nyoma veszett. Anyám hiába kereste. Szegény, életét nem kímélve igyekezett tűvé tenni mindent, ebbe rokkant bele. Fizikailag is, lelkileg is. Azóta ilyen durva, mint a pokróc. De meg kell érteni. Nagyon sokat szenvedett.

IDEGEN Sajnálom.

MARIKA Nincs mit sajnálnia. Így történt. Mindenestre ezt a házat nem vették el, meg amazt se a városban.

IDEGEN Kik nem vették el? És várjon csak, miért vették volna el?

MARIKA *(türelmetlenül)* Nézze, egyesek azt mondják, hogy apámnak volt valami vétke.

IDEGEN Miféle vétke? Kivéve, hogy régi katonatiszt volt.

MARIKA Hagyjuk ezt, jó? Különben is életben alig láttam apámat. Alig emlékszem rá. Nem akarok róla beszélni. Borislavnak hívták, ennyi. Keserović Borislavnak.

IDEGEN No lám, Keserović Mária. Hogy-hogy ilyen szépen beszél magyarul? Talán Pesten járt egyetemre?

MARIKA *(dühösen, miközben elengedi, majdnem eltaszítja a férfit)* Anyámtól hallottam, hogy erre szinte rögeszmésen igencsak rá szeret csodálkozni. Akár egy barom. Kérdezze már meg, igaz-e, hogy mi is itt tüdővel lélegzünk? Mégpedig ilyen szépen. Vagy hogy mitől van két lábunk? Kérdezze már meg! Különben meg nem jártam sehol semmilyen egyetemre, ha erre kíváncsi. Jelenleg titkárnő vagyok az egyik, nevezzem így: itteni kolhozban. De igyekezzem tartani magam, ha képes ezt felfogni.

IDEGEN *(őszintén)* Ne haragudjon, kérem. Ostobaság volt részemről. Tényleg nem akartam megbántani. Jöjjön, táncoljunk tovább!

(Marika pillanatig habozik, majd enged, csaknem odasimul. Táncolnak.)

MARIKA Maga meg ne haragudjon, hogy lebarmoztam.

IDEGEN Nem barmozott le, csak majdnem.

MARIKA Csak majdnem? Akkor jó.

(Táncolnak tovább.)

IDEGEN Bocsánat, hogy ez a kezem, amelylyel a derekát fogom, kicsit otromba.

MARIKA Az nem baj, míg a lába nem az. Hanem fáj-e?

IDEGEN *(mosolyogva)* A lábam?

MARIKA *(nevetve)* A karja.

IDEGEN Csodák csodájára alig. Csodatevő ez a Mihály. Tényleg szanitéc volt?

MARIKA Állítólag igen, de nem az a fontos. Fontos az, hogy élete során valamiféle különös érzékkel megtanult néha teljesen alkalmi eszközökkel gyógyítani.

IDEGEN *(nevetve)* Hát igen, igen...

MARIKA Különben állítólag orvos szeretett volna lenni, csak nem úgy hozták a körülmények, pedig sok könyvet elolvastott és mindig igyekezett finom lenni. Orvos helyett portás lett. A Partizán bicikligyárból vonult nyugdíjba.

IDEGEN Partizán bicikligyár. Csuda jól hangzik.

MARIKA Bizony. Most a Mihály kis nyugdíjából élnek mindketten, na meg a mi segítségünkéből. Julcsinak egyébként magasabb a nyugdíja, mint az én fizetésem. Ezt adja össze!

IDEGEN Megpróbálok. Hanem az furdallja az oldalam, hogy ez a Mihály, aki teljesen rendesnek tűnik, ez is olyan összekülvő tud lenni?

MARIKA Néha őt is megszállja az ördög. A múltkor például úgy a sarokba szorították anyámat ezzel a tanya-kérdéssel, hogy szerencsétlenül alig tudott szabadulni.

IDEGEN És miért gondolják azt, hogy őket illeti meg ez a kis birtok?

MARIKA *(megáll, a férfi szemébe néz)* Mert hogy ők szegények, apám meg... Apám meg áruló volt. Szerintük. De mondtam már, hogy erről nem akarok beszélni. Nincs benne egyébként logika, csak a muszáj.

IDEGEN Táncoljunk.

(Folytatják.)

IDEGEN És Julcsi? Nevezhetem így, ugye?

MARIKA Igen. Mi van vele?

IDEGEN Hogyan szabadult a kutyaszorítóból?

MARIKA Úgy, hogy behívta Gusztit.

IDEGEN Behívta? Hm... Nem a Miloradot hívta be?

MARIKA Milorad nem tartózkodott a környéken. Gyakran elutazik. Guszti véletlenül, ugye képzeli, éppen kinn állt

az ajtó előtt a kocsipumpával. Különben is akkora, mint egy szekrény.

IDEGEN Várjon, ki is a Guszti? Valaki már említette itt.

MARIKA Guszti ügyvéd, aki nem akar ennek a rendszernek dolgozni ügyvédként, így taxis. Bárki említhette, Guszti ugyanis a mostohaapám, akivel Julcsi él. Vele is csak akkor, amikor néha látja. Hanem, nahát, Guszti! Éppen ő szállított el valahová mostanság valakit, aki Magyarországról érkezett.

IDEGEN Ja, igen.

MARIKA Guszti az, aki szállít. S ha megkérnének rá, ön mit mondana, hová vigye? Merthogy úgy vélem, nem akar az idők végezetéig itt maradni.

IDEGEN Miből gondolja?

MARIKA Mindenből, amiből gondolhatom.

IDEGEN Jól gondolja, de tényleg hová? Talán... *(Tréfásan.)* Talán Ausztráliába?

MARIKA *(kacarászva)* Az olimpiászra?

IDEGEN Ön mindent tud?

MARIKA Mindent tudok. De azért mondjon valami közelebbit! Valami szép helyet, ahová kívánczok.

IDEGEN *(gondolkodik)* Abbázia! Például Abbáziába.

MARIKA Az szép hely. De miért éppen Abbáziába?

IDEGEN Talán azért, mert édesanyám, amikor egészen fiatal lány volt, egyszer ott nyaralt, Abbáziában, mégpedig Foloszkán.

MARIKA Foloszka? Biztos Voloszkóra gondolt.

IDEGEN Legyen Voloszkó. Mindenestre édesanyám néha, amikor kedve volt hozzá, olyan szépen tudott mesélni Abbáziáról. A házakról, a szűk utcákról meg a csodálatos tengerről, melyhez képest minden folyó és minden tó eltölpül, és az ember is oly parányinak érzi magát, akár egy hangyatojás, főleg, amikor kitör a vihar és a hullámok döngetik a sziklákat, mintha háborgó gyomrukba szeretnék döntenie őket.

MARIKA Gyönyörű, hogy maga milyen érzéketlenül tud beszélni erről. Járt már tengeren?

IDEGEN Életemben soha.

MARIKA *(nevetve)* Nahát, akkor csak egy szavába kerül. Csettintünk és Guszti máris viszi. Benne van?

IDEGEN *(komoran)* Arra azért még aludni kellene párat.

MARIKA Úgyis jó. Alszunk rá párat.

IDEGEN Addig is hadd kérdezzem meg...

MARIKA Hát kérdezze meg addig is!

IDEGEN Ön volt-e tengeren, és járt-e Abbáziában? Tényleg olyan szép?

MARIKA Kétszer is voltam Abbáziában a háború előtt. Tényleg gyönyörű. Apánk vitt el oda. Nagyon szép kis panzióban laktunk. Nagyon szép idők voltak azok. Egy panzióban kilátással a tengerre. Kicsi voltam, de emlékszem, hogy erkélyünk napfényben fürdött. Ott reggeliztünk minden áldott nap. A vaj kissé megolvadt, mire asztalhoz ültünk. Könnyen lehetett kenni a puha zsemle. Mézet csurgattunk rá, és teával öblítettük le. És édesapánk azt mondta: milyen isteni ez a mi tengerünk! És mi boldogok voltunk, hogy csakugyan milyen isteni ez a mi tengerünk. És... és apám arca feloldódott a napfényben. Úgy maradt meg az emlékezetemben. Egyesek szerint apám még élhet valahol. Talán valami bányában, kőtörőben, nem tudom... Az emberek összebeszélnek mindent.

IDEGEN Bányában vagy kőtörőben?

MARIKA Eh, hagyjuk ezt, mert bele lehet bolondulni. Hanem Abbázia este is gyönyörűszép volt. Csónakok ringtak a kikötőben, s odaát, túl az öböl vizén Fiume fényei pislákolnak. Pislákolnak? Ragyogtak, sziporkáztak a vízen.

(A rádió hirtelen recsegni kezd, abbahagyják a táncot.)

MARIKA Mi lehet ez? Már megint csütörtököt akar mondani?

IDEGEN Úgy látszik, kissé megbízhatatlan.

MARIKA Nem volt mindig ilyen...

IDEGEN Csitt!

(Odaugrik a készülékhez, ütögeti, valaki beszédet mond.)

MARIKA Ki beszél?

IDEGEN Csitt, ha kérem!

RÁDIÓ-HANG Népünk dicsőséges felkelése lerázta a nép és az ország nyakáról a Rákosi-uralmat, kivívta a nép szabadságát és az ország függetlenségét, amely nélkül nincs, nem lehet szocializmus. Bátran elmondhatjuk *(krrrr)*: a felkelésnek eszmei és szervezeti vezetői, előkészítői a ti soraitokból kerültek ki. A magyar kommunista írók, újságírók, egyetemisták, a Petőfi Kör fiataljai, munkások, parasztok ezrei, a hazug vádak alapján bebörtönzött régi harcosok az első sorokban küzdöttek a Rákosi-féle önkényuralom és a kalandorpolitika ellen. Büszkék vagyunk arra, hogy a fegyveres felkelésben, annak vezetésében becsülettel helytálltak, áthatva igazi hazaszeretettől, a szocializmus iránti hűségétől *krrrr...*

(A továbbiakban alatta, mintha más állomás szűrődne be, halk tánczene...)

Őszintén beszélünk hozzátok. A nép felkelése válaszút elé érkezett. Vagy lesz elég ereje a magyar demokratikus pártoknak vívmányaik megszilárdítására, vagy szembe kerülünk a nyíl ellenforradalommal. Nem azért ömlött a magyar ifjak, honvédek, munkások és parasztok vére, hogy a Rákosi-féle önkényuralmat az ellenforradalom uralma váltsa fel. Nem azért harcoltunk, hogy a munkásosztály kezéből kiragadják a bányákat és gyárakat, a parasztságtól a földet. Vagy biztosítja a felkelés népünk számára a demokrácia alapvető vívmányait: a gyülekezési és szervezkedési jogot, személyes szabadságot és biztonságot, a jogrendet, a sajtószabadságot, a humanizmust, az emberséget *krrrr, krrrr...*

IDEGEN A fene vigye el!

(Az asztalhoz rohan, csapkodja, mire a rádió teljesen elhallgat. Akkor rázni kezdi a rádiót. Marika odamegy és a vállára teszi a kezét.)

MARIKA Hagyja, nem ér el vele semmit, csak fölizgul. Ez egy makrancos rádió.

(Az idegen lassan visszafordul.)

IDEGEN *(tagoltan)* Hogy föl-iz-gu-lok, azt tetszett mondani?

MARIKA *(halkan)* Nem azt akartam, de úgy látszik, azt tetszettem mondani...

(Egészen közel állnak egymáshoz. Szinte dermedten nézik egymást. A rádió hallgat.)

MILORAD *(be)* Szép jó napot mindenkinek! Hogy vagyunk, hogy vagyunk? Kádár-szóra vigyázzba állunk?

(Mindketten Miloradra néznek, aki csak áll és figyelni őket. Aztán elneveti magát.)

MILORAD Csak vicceltem, nem kell komolyan venni. Engem nem kell komolyan venni soha. Ugye, szívem Marikája?

MARIKA *(kissé szomorkásan)* Tudjuk mi azt jól.

MILORAD Ha, ha, ha... he, he, he... ha egyszer így van. Nem én tehetek róla.

IDEGEN *(némi csodálkozással)* Ön ismeri Kádár Jánost? Ennyire, hogy még a hangját is felismeri?

MILORAD Fel én! Tudniillik én még a vén korhely Dezső batyánknál is nagyobb kalandor kópé vagyok. *(Marikához.)* Ugye, szívem? Marcsikám, galambom. Ismerem az egész világot. Egyszer itt vagyok, máskor meg már amott. Hipsz-hopsz! Ugye? Hipsz-hopsz!

MARIKA Így van.

MILORAD Na, gyere szépen, adj egy puszit!

MARIKA Jó, adok egy szép kereket, hipsz-hopsz...

(Marika odamegy, megcsókolja.)

MARIKA Kako si?

MILORAD Sasvim dobro. Hanem nem illik most itt úgy beszélni, hogy más ne érte. Ugye, Császár úr? Nem illik sugdalódnia se, nem?

IDEGEN Tökéletesen igaza van.

MILORAD Tudom én. Pesten jártam iskolába.

IDEGEN Pesten? Milyen iskolába?

MILORAD Faiskolába meg tánciskolába, he, he... Pesten is. Időnként iskolába járok.

IDEGEN Időnként?

MILORAD Úgy van, de az egész nem fontos.

(Milorad Szilárdhoz, megfogja a tétován feléje nyújtott kezét.)

MILORAD Milorad.

IDEGEN Szilárd.

(Óvatosan lekezelnek.)

MILORAD Akit egyszer láttam valahol vagy hallottam, azt megjegyzem. Az az érzésem, ez a Kádár még nagyon sokra viszi. Ritkán tévedek. Hanem, hogy van a karja?

IDEGEN Köszönöm, mintha picit javulna. Könyökön alul rendesen bírom mozgatni. Főnt tompán lüktet.

MILORAD Ön szerencsés fickó, járhatott volna sokkal rosszabbul. De ha már táncol is, nem lehet itt olyan nagy gond.

MARIKA Én kértem meg rá.

MILORAD Nincs semmi baj, angyalom. Táncolni jó dolog. Én is imádok táncolni, azt mindenki tudja. De mondja csak, mi a helyzet odaát?

IDEGEN Drámai a helyzet.

MILORAD Drámai? Nem is képzeltem más-milyennek. A helyzet odaát joggal drámai, kedves Konsztantin.

IDEGEN Konsztantin? Inkább Vlagyimir.

MILORAD Az is jó. Hanem mit gondol, megindul a ruszki?

IDEGEN Már mint merrefelé?

MILORAD *(nevet)* Becsülöm önben a humor-érzékét.

IDEGEN Nekem valójában olyanom nincs. És ha becsületes válasszal akarok szolgálni, akkor csak ennyit mondhatok, hogy nem tudom.

MILORAD *(az asztalra pillant)* Ezért került elő a rádió, ugye? Na mindegy. Valamit hallunk rajta keresztül, valamit nem, s amit nem, azt kipótoljuk a fantáziánkkal. Jó játék. Nem ülnénk le egy kicsit?

MARIKA Dehogynem, tessék! Szilárd úr is foglaljon helyet. Mindjárt lepakolok.

MILORAD *(miközben leülnek)* Csak lassan a testtel, nem kell mindjárt pattogni, mint valami bőszténykengurúnak, nyuszkókám! Mindent szépen sorjában. Esetleg ha az a kis pálinka is előkerülne a párna alól. Lehet, hogy pindurit felvidítaná a búskomor szívünket. Lényegében itt mindannyian egy húron pendülünk.

(Marika jóvoltából előkerül a pálinka.)

MARIKA Tessék, jó egészség!

MILORAD Igazi gyógyszer ez. Dezsó bá' gyógyszerere. *(Megrázza az üveget.)* Látja, száz évig tartja a koszorúját. Még ilyet! Nem látja? Mint a távoli hegyek koszorúja... Tartja magát, mint a hegyek koszorúja. Torkok köszörülője.

IDEGEN Látom.

MILORAD Persze, persze. Pohár nincs?

MARIKA Mindjárt lesz. *(El.)*

MILORAD *(leteszi az üveget)* Messze van Ausztrália Abbáziától. Igaz, A-val kezdődik mindkettő. De nagyon-nagyon messze vannak egymástól.

IDEGEN *(meglepetten)* Kihallgatta, hogy mit beszélünk?

MILORAD Ej, dehogy. Nem hallgattam én ki semmit. Térképről tudom.

IDEGEN Mit?

MILORAD Ejnye, hát azt. Hogy messze van Abbázia Ausztráliától. Elvben azt is lehet, Ausztráliába utazni, ugyanakkor azért fogadja meg a tanácsom: nagyon vigyázzon, kinek mit mond. Füle van a csészének is. Érti?

IDEGEN Marika csésze?

MILORAD *(nevet)* Hát nem megmondtam, hogy van humorérzéke? Brávó! He, he, he... Marika csésze, he, he, én meg köszög... he, he, he!

(Térdét csapkodja nevetében. Marika be, leteszi a poharakat.)

MARIKA Mi ez az óriási vigadalom, amikor még nem is ittunk?

MILORAD Szilárd örült jó viccet mesélt, azonban nem nőznek való.

(Marika tölt.)

MILORAD Magadnak nem hoztál poharat?

MARIKA Majd belenyalok a tiédbe.

MILORAD Kedves megegészségesedésünkre!

IDEGEN Egészségünkre.

DEZSÓ *(be)* Sinko kapare! Előállt a krumpli.

(Szeme megakad az üvegen.)

MILORAD Krumpli, krumpli! Eh, kit érdekel most? Esetleg a vodka... Kerüljön beljebb, Dezsó bá', ide épp! *(Az ölébe ülteti az öreget, odaadja neki a poharát.)*

MARIKA Te miből iszol?

MILORAD Iszom én üvegből, csuhaj! Elvégre nem vagyok száj és körömfájós, ugye Dezsó bá'! Mit mondott az öreg Kis?

DEZSÓ Aszonta, hogy igyunk is.

MILORAD Brávó, ezt szeretem hallani!

(Emeli az üveget, a többiek a poharaikat.)

MILORAD Francba a ruszikkal, igyunk Magyarország szabadulására! Lesznek még magyarok! Hogy Dunát lehet velük rekeszteni.

SZILÁRD Ha arra céloz, hogy...

MILORAD Nem célok semmire. Igyunk! Áldott legyen Noé, amikor bevitte a bárkájába!

DEZSÓ Áldott legyen! Igyunk!

MILORAD Krumpliszüret! Dezsó bá', mingyá gyün a banda!

DEZSÓ A banda? Tényleg? Igyunk hát!

(Szájukhoz emelik az emelendőt, belekortyolnak, mindenki mozdulata abbamarad, kitartják így egy darabig, miközben besötétedik. Fénypásztá. A fénypásztában körben harmonikások, rázendítenek. Milorad forgatja a zakóját, mulat, lő párat a levegőbe, vadul táncol. Dezsó bá' és Mihály bá' is csatlakozik hozzá. Összekapaszkodnak, duhajuul forognak, sokáig táncolnak, majd elvesztik egyensúlyukat, elesnek. Sötét. Utána lassan ismét kivilágosodik.)

(Szilárd az asztalnál ül Milorad zakójában, magába roskadtan, oldalt a közönségnek, előtte

az üveg az asztalon, az üveg mellett a kispohár meg a rádió, amely most nem szól. Maga elé néz. Marika be. Látszik rajta, hogy jócskán terhes. Megáll a férfi előtt.)

MARIKA Az isten szerelmére, Szilárd, ha legalább egy szót szólnál néha, minden elviselhetőbb lenne.

SZILÁRD Mit mondjak? Nincs mit mondanom.

MARIKA Csinálj valamit.

SZILÁRD Mit csináljak? Nincs mit csinálnom.

MARIKA Csinálj bármit! Csak ne olvass itt folyton. Különben is hol találtad ezt a sok vacak könyvet?

SZILÁRD Az ágy alatt.

MARIKA Mit kerestél az ágy alatt? Begurult a dugó?

SZILÁRD Nem, csak bekukkantottam.

MARIKA Szerintem évtizedek óta nem kukkantott oda be senki. Mindegy. Nem csinálnál néha valami mást?

SZILÁRD *(keserűen)* Mit lehet így csinálni?

(Vállát rándítva a közönség felé fordul, s akkor látszik, hogy a másik karja hiányzik.)

SZILÁRD Így az embernek nincs kedve senki szeme elé kerülni. Egy nyomorék, gyáva magyar rongyember. Úgyan kinek kell itt? Meg egyáltalán akárhol.

MARIKA Nem vagy gyáva, rongyember sem vagy, különben meg ha állandóan ezen őrlódsz, hovatovább minduntalan felrovd a történeteket a két szerencsétlen, gyors libasorban kihullott, isten pálinkájába pusztult öregnek meg az Imre felcsernek, akik nem is biztos, hogy vétkesek az ügyben, akkor itt fogsz egyenest megbolondulni. Még-hozzá elég gyorsan. Alig egy évre rá, hogy ide érkezél.

SZILÁRD Több, mint másfél éve annak.

MARIKA Jé, már annyi?

SZILÁRD Biztos lehetsz benne, számolom.

MARIKA Ám legyen.

SZILÁRD Nem rovak fel nekik semmit. A két öregnek. Elvégre most itt ülhetek a helyükön, várhatom Julcsit, hogy jöjjön

a kajával, s nyugodtan eltöprenghetek a világ dolgain. Dalikózhatom, hogy ki tanyája ez a nyárfás, és azon sem kell már törnöm a fejem, mit mondjak Gusztinak, hogy hová vigyen. Abbáziába? Ugyan már! A Gusztinak, aki nem jön már soha... A tengerben is már csak körbe úszhatnék. Egy hely van, ahová még innen elmehetek, de az már nem a Gusztira tartozik.

MARIKA Jézusom, Szilárd! Hogy mondhatasz ilyeneket? Arra nem várhatsz, hogy kinőjjön a karod, ellenben mindketten örömmel várhatunk erre a kis életre itt, nem?

(Megfogja Szilárd kezét, és a hasára helyezi.)

MARIKA Érzed? Érzed, hogy mocorog odabenn?

SZILÁRD *(kissé derültebben)* Aha... mint aki szabadulni igyekszik.

MARIKA Nemsokára megpillantjuk, mert nemsokára itt a június vége, aztán jön a július, és akkor boldogok leszünk vele. Nem megbeszéltük?

SZILÁRD Igen. De mi van akkor, ha netalán felbukkan majd valahonnan a fészkesből Milorad, és befurakszik közénk?

MARIKA Légy nyugodt, Milorad sose jön vissza Ausztráliából. És ha visszajön is, valószínűleg nagy ívben elkerül bennünket. Különben meg a mód, ahogy faképnél hagyott, az nem jogosítja fel arra sem, hogy egyáltalában a szemem elé kerüljön.

SZILÁRD Nem szeretem, hogy a levélben azt írja, hogy üdvözlí a Félkarú Jacket.

MARIKA Milorad ilyen, mindig otrombák voltak a tréfái. Most ráadásul bizonyára féltékeny, de te bízzál bennem, Szilárd! Meg bízzál legalább egy kicsit a szebb jövőben. Higgyél nekem! Lesz még nekünk olyanunk. Vagy már nem is szeretsz, hogy így elformátlanodtam?

SZILÁRD *(Marika hasához nyomja a filét)* Szeretlek, de most pszt! Hallod, mit csinál odabent a kis szemtelenje?

MARIKA *(izgatottan)* Ugyan mit?

SZILÁRD Szellentget a kis mihaszna.

MARIKA (*kacarászva*) Menj már!
SZILÁRD Mondom neked. Ereget éppen, jó
egészségeseket.
MARIKA Gyere, lefekszünk picit az ágyra.
Nagyon elfáradtam odakinn.

(*A kezénél fogva húzza magával Szilárdot, aki enged. Ledőlnek az ágyra. Marika hanyatt, keresztben, Szilárd pedig melléje kucorodva, Marika combjára hajtva fejét.*)

MARIKA Julcsi szerint kisfiú. Szerinted?
SZILÁRD Hát... az iméntiek férfias határozottságából kiindulva... nos hát szerintem is.
MARIKA Nahát, akkor biztosan kisfiú. És tudod mire gondoltam?
SZILÁRD Nem tudom.
MARIKA Pedig ki szoktad találni.
SZILÁRD Most nem tudom kitalálni.
MARIKA Arra gondoltam, hogy Szilárd legyen a neve.
SZILÁRD Tvretko.
MARIKA Nem Tvrtko, semmiképp sem. Egyszerűen csak Szilárd. Jó lesz? Beleegyezel?
SZILÁRD Ne legyen inkább Artúr?
MARIKA Úgyan már!
SZILÁRD Oké. Ne legyen inkább Vlagyimir?
MARIKA Már miért lenne Vlagyimir?
SZILÁRD (*kissé szomorkásan*) Mert az nagyon hasznos.
MARIKA Hogy értsem ezt?
SZILÁRD Hát úgy, hogy az mindenütt jó.
MARIKA Mindenütt?
SZILÁRD Majdnem.
MARIKA Nem. Nem kell mindenütt jónak lennie. Rendben?
SZILÁRD Rendben. Nem kell mindenütt jónak lennie.
MARIKA Majdnem mindenütt sem. Szilárd, az nekem nagyon tetszik. A Szilárd. Úgy mindentől függetlenül.
SZILÁRD Érdek nélkül tetszik.
MARIKA Hogy érdek nélkül-e?
SZILÁRD Vicceltem.
MARIKA Nem értem ezt a viccet.
SZILÁRD Nem is kell. Hadd fogalmazzam inkább így...
MARIKA Fogalmazzd, Szilárd!

SZILÁRD ...hogy tőlem függetlenül is tesszik?
MARIKA (*színleg*) Pfuj, ocsmány zsaroló! Ez alacsony volt.
SZILÁRD (*nevetve*) Mit várhatsz mást tőlem, jellemtelen frátertől?
MARIKA Nem vagy jellemtelen!
SZILÁRD (*felemelve fejét, Marika szemébe nézve*) Nem vagyok?
MARIKA Nem!
SZILÁRD Jó, nem vagyok. Hát Milorad?
MARIKA (*kicsit habozik, majd csendben*) Alapjában véve ő sem.
SZILÁRD (*csipkelődően*) Julcsiról tudom, hogy karakter. Te is az vagy. Márpedig akkor csupa karakterek vagyunk. (*Felállni igyekeznek.*) Igyunk erre egyet!

(*Marika visszahúzza.*)

MARIKA Most ne igyunk. Olyan jó volt a fejed itt, az ölemben. Tedd vissza, kérlek, és hallgatózzál még egy kicsit!

(*Szilárd vissza.*)

MARIKA Most mit hallasz?
SZILÁRD Most hasad ketté a fekete ég. Most fakasztja csíráját az új gabona.
MARIKA Micsoda? Minden rendben odalenn?
SZILÁRD Rendben.
MARIKA Akkor most csukd be szépen a szemed, számolj magadban háromig, majd képzelj el valami szépet. Valamit, amire szívesen gondolsz.
SZILÁRD Jó.
MARIKA Becsuktad a szemed?
SZILÁRD Be.
MARIKA Rendben. Kezdheted.

(*Szilárd mormol, aztán csend, hosszan.*)

MARIKA (*türelmetlen kíváncsisággal*) Megtörtént?
SZILÁRD Még nem.
MARIKA Jó. Adunk még egy kis időt.

(*Csend, mozdulatlanok.*)

MARIKA Megvan?

SZILÁRD Meg.

MARIKA Mire gondoltál? Árudd el!

SZILÁRD Úgy nem járja.

MARIKA Dehogyan nem, dehogyan... most járja. Máskor nem, de most járja.

SZILÁRD Most miért járja?

MARIKA Mert most úgy játszunk, hogy járja. Különbösen is megfogadtuk, hogy majd megfogadjuk, hogy jóban-rosszban együtt leszünk, vagy nem?

SZILÁRD Hogy mondd? Ja, igen, ezt megfogadtuk. Hogy sóban-vízben együtt...

MARIKA Hogy tűzön-vízen át!

SZILÁRD Hogy tűzön-vízen át.

MARIKA *(hízelegve Szilárd fejét vakarással)*
Nos, akkor mondd már el Marikának, a te egyetlen Marikádnak, hogy mi is fordult meg a buksidban?

SZILÁRD Azért nem mondom, mert szeretlek, és nem akarlak megbántani.

MARIKA Akkor bántasz meg, ha nem mondd el.

(Szilárd feltápáskodik, az ablakhoz megy, kinéz rajta.)

SZILÁRD Arthur király kardjára gondoltam.

MARIKA Eh, már megint egy csizma az asztalon.

SZILÁRD Csizma? Nem csizma, hanem kard. Ott látom valahol a távolban. Igaz, nagyon messze, de valahol ott van. Ezen a szar ablakon túl.

MARIKA Szar ablak? *(Némi csalódással.)*
Ahogy elnézem azt a lámpást az asztalon, akár Aladdin is megfordulhatott volna a fejedben.

SZILÁRD Aladdin nem fordult meg a fejemben.

MARIKA Bocsáss meg. Tudom, hogy rögeszméd ez az Arthur vagy micsoda história. De Arthur király teljesen halott. Sosem fogja felszabadítani népét. Néptelen a kerekasztal, és a kard is kicsorbult.

SZILÁRD *(visszafordulva)* Milyen jókat mondasz te néha! Néptelen a kerekasztal.

MARIKA Tőled hallottam.

SZILÁRD Ja... Mindegy. Ha néptelen is a kerekasztal, ha a kard is kicsorbult, de...

MARIKA De?

SZILÁRD De Nagy Imre még él!

MARIKA Biztos?

SZILÁRD Hogy biztos-e? Mérget vehetsz rá.

Bármi bárhogy történt is. Bárki próbálta átverni. Él. Aztán valami robbanni fog még. Nem csak Biatorbágyon, Karcagon, vagy az isten tudja, hol... robbant vagy sem... Talán épp e születendő gyerek keze által! Robban... És akkor lesznek még, akik meglátják a csillagukat, esküszöm! Nagyban és igazándiból...

(Csend.)

MARIKA Nem tudom, mit mondjak.

(Csend.)

SZILÁRD *(halkan)* Szerinted melyikünké a gyerek?

MARIKA Márhogy az enyém-e, vagy a tiéd?

SZILÁRD Eh... hogy Miloradé-e, vagy az enyém!

(Marika sírdogálni kezd.)

SZILÁRD *(elérzékenyülten visszabújik Marikához)* Ne haragudj, néha elmegy az eszem. Csak jót akarok ennek a kis taknyosnak, ennek a kis krumplynak... Ennek a kicsiny felfúvódó gasztrulának... és semmiképp sem akarom a kínok keresztjére feszíteni. Elég a kín nekem.

MARIKA *(szipogva)* Felejtsd el kínjaidat te is, jó? Te nagy gasztrula... Míndjárt jön Julcsi... hoz egy kis krumplit... Krumplit? Meg biztosan valami meglepetést. *(Sír.)*

SZILÁRD Ne sírj már, na! Nagyon szeretlek, és soha semmiért, senkiért nem adlak oda a világon, jó?

MARIKA Jó. Csak néha nagyon fáj, amiket mondasz.

SZILÁRD Nekem is.

MARIKA Jó, jó. Gondolj arra, hogy azért biztosan lesznek majd szebb idők még, és akkor... Akkor egyszer vidáman, sza-

badon ellátogatunk az új életet élő Budapestre, és megkeressük a szüleidet. Budapest akkor verőfényes lesz, romoknak már semmi nyoma, esetleg csak egy kis lyuggatás az ablakok körül, de már egyáltalán nem tolakodóan. Inkább úgy ízlésesen elrendezve, imitt-amott. Úgy emlékeztetőül csupán... A város tele színes léggömbbel meg sós pereccel...

SZILÁRD Anyám meghalt, mondtam már. Meghalt tüdőgyulladásban.

MARIKA Megkeressük nagyapit, ha addig élünk is. Aztán lemegyünk Karcagra.

SZILÁRD Le, Karcagra! Kéz nélkül fejest az anyai ölbé!

(Levegőt vesz, mélyen belefúrja a fejét Marika ölébe.)

MARIKA Juj, Szilárd! Ez fáj. Nem férsz a bőrdőbe?

JULCSI Pálincás jóreggelt, fiúk, lányok! Mi van, már megint hasunkra süt a nap? Aztán mit látok én itt? Két szerelmes galambot?

MARIKA Szervusz, Julcsi.

SZILÁRD Jó napot, Julcsi.

JULCSI Máma ugyan késtem, de még nem halt bele senki, amint látom.

SZILÁRD Élünk, virulunk. Szép időnk van ma, nem?

JULCSI *(terítget)* Hát, nagyon gyanúsítás, de fogjuk rá. Nem tudom, olyan nyomott a levegő, mintha valami készülne. Vagy már meg is történt?

MARIKA Aztán mit hoztál, Julcsi?

JULCSI Mamaligát szardíniával.

MARIKA Eh!

JULCSI *(zsémbesen)* Mit eh, kisasszony? Nem való a kifinomult pucrába?

MARIKA Bocsánat, nem szóltam semmit. A mamaliga szardíniával nagyon is jó lesz. Jócskán megjött az étvágyam, mióta nem dolgozom. Kimondottan imádom a mamaligát szardíniával. Olyan tengeri eledel.

JULCSI Hogyhogy tengeri?

MARIKA Hát úgy, hogy kukoricából készült, plusz tengeri hal.

JULCSI Ja vagy úgy.

SZILÁRD Szellemes.

JULCSI Szellemes? *(Kacarászik)* Akkó most szellemesen elárulhatom, hogy nem mamaligát hoztam. Ugyan tőtött galambot se, de süttkacsát! Finom orosz-salátával. Úgy gondóttam, vesszen az élet! Minek folyton kuporgatni.

MARIKA Juj, imádlak, Julcsi! *(Felpattan az ágyról, csókolgatja Julcsit.)*

JULCSI Lassan ezzel a nagy testtel! Még maj' sikerül összenyomni a picit. Hanem azé' hozhatnál be eccajgot.

MARIKA Röpülök.

(Marika el.)

JULCSI *(fejét csóválva)* Eh, eh, mindig csak a flanc, a tánc meg az evés. Ezen jár az esze ennek a lánynak. *(Szilárdhoz.)* Hanem, taláttam munkát.

SZILÁRD *(felkapja a fejét)* Munkát?

JULCSI Igen, munkát. Tudod, mi az, nem?

SZILÁRD *(lefórázva)* Tudom.

JULCSI Rendben, csak sértődés nélkül.

SZILÁRD Milyen munkát?

JULCSI *(nevet)* Hát nem Jánosnál, a kádárnál, se Imrénél, a felcernél, mer' azok kétkezi munkák, hanem egy remek portásmunkát a Partizán bicikligyárban. Ahol a megbódogult Mihály is dógozott, isten nyugosztalja. Nem kő semmit se csinálni, csak úni és nézni. Mindent megbeszéttem, gyüvő héten jelentkezhetsz.

SZILÁRD Nem tudok szerbül.

JULCSI Ők se nagyon. Különben se kell sokat szólni. Csak nyitva kell tartanod a szemed. Olvasgathatsz, hallgathatod a rádiót... Fülelsz, ennyi. Mit szósz hozzá?

SZILÁRD *(halkan)* Köszönöm szépen.

(Marika be.)

MARIKA Kés, villa, olló, gyerek kezébe nem való.

JULCSI Csak gyakorold.

MARIKA *(vidáman)* Itt a híres ezüst eccajg!

JULCSI Tedd csak le ide.

MARIKA Gyerünk, kajáljunk gyorsan.

(Szilárd feláll, tétovázik, fogja a rádiót.)

MARIKA (hirtelen elkomolyodva) Hová mész, Szilárd? Hátra?

SZILÁRD Megyek, fordulok egyet a levegőn. Nem jól érzem magam.

MARIKA Gyere, inkább egyél pár falatot.

SZILÁRD Nem bírok. Valami szorongatja a mellkasom. Valami... valami megülte a gyomrom.

MARIKA Ugyan mi?

JULCSI (faramucin) Hagyjad, hadd menjen! Ami azt illeti, az étel nem hűl ki.

SZILÁRD Nincs semmi baj. Csak sétálok egyet. Mindjárt visszajövök. Egyetek nyugodtan addig is.

MARIKA Menjek veled?

SZILÁRD Ne gyere, egyetlenem. Csak egy picit akarok egyedül lenni.

(Szilárd botorkálva el.)

JULCSI Mindég ilyen furcsán viselkedik mostanában?

MARIKA Néha, de nem mindig.

JULCSI Bízd rá. Néha mindannyiunkra rágyün a rapli.

MARIKA Hát az igaz...

JULCSI Néha rám is.

MARIKA Rám is.

JULCSI (nevetve) Biztos viccelsz!

MARIKA (komolyan) Nem viccelek.

JULCSI Akkor jó. (Kínálja a kacsát.) Szakíts belőle bátran. Melyik részét kéred?

MARIKA A farát.

JULCSI Ugyan má'! Mikó cingár kislány vótá, akkor is mindég a farát kérted. Most kérjed a combját, vagy legalább a fehér húsát. Elvégre ketten vagytok.

MARIKA Hárman.

JULCSI Jó, jó. Milorad mindig leszakította az egyik combját.

MARIKA Milorad nevét nem akarom többé hallani. Legalábbis ennél az asztalnál nem.

JULCSI Jó, jó. Nem fogod többé ennél az asztalnál hallani. De apád nevét sem.

MARIKA (döbbenet) Miért?

JULCSI Mer' elegendem van belőle.

(Marika akar valamit mondani, de végül nem mond. Esznek sokáig csendben.)

JULCSI Ja. Egy kis oroszsalátát? Megfeledezte rőla?

MARIKA Jé, tényleg.

JULCSI Szedjél bátran. Én is megfeledeztem rőla.

(Marika szed.)

MARIKA Hol vetted?

JULCSI A Partizán bicikligyár mellett.

MARIKA Hol lehet ott ilyet venni?

JULCSI (nevet) Hazudok. Ott sehol se lehet ilyet venni.

MARIKA Te csináltad?

JULCSI Így igaz.

MARIKA Boszorkány vagy, Julcsi, mindenki édesanyja.

JULCSI (szerényen) Ez enyhe túlzás, lányom. Egyél csak és ne beszélj, mert túl sok levegő mén a hasadba.

(Esznek csendben.)

JULCSI Hogy *hogy* elment ez a két öreg...

MARIKA (összerezzelve) Melyik két öreg?

JULCSI Ejnye, há' a Mihály meg a Dezső.

MARIKA Ja, bocsáss meg, elkalandoztam.

JULCSI Veszem észre. A Mihályról meg a Dezsőről beszélek. Hogy elmentek...

MARIKA Bizonyos értelemben jó, hogy így, szinte egyszerre. Egyikük sem szenvedett soká. A két bátyó. Nem is lehettek volna meg egymás nélkül.

JULCSI Hát nem.

(Esznek megint sokáig, szótlanul.)

JULCSI És most úgy őszintén, lányom. Mik a terveid?

MARIKA Terveim? Mindig kell, hogy legyen terve az embernek?

JULCSI Időnként nem árt. Főleg ebben a helyzetben, melyben most leledzel. Nem gondolod?

MARIKA Nem gondolok semmit. Milyen helyzet?

JULCSI Helyzet.

MARIKA Helyzet?

JULCSI *(rándít egyet a fején)* Szereted ezt az embert?

MARIKA Szeretem-e?

JULCSI Szereted-e?

MARIKA *(megáll az evésben)* Aggódok. Nem is tudom, miért engedtem, hogy vigye magával a rádiót. Kimegyek megnézni, mit csinál.

JULCSI Maradj veszteg, maj' én megnézem.

MARIKA Én nézem meg.

JULCSI Mondom, hogy megnézem. Te most ne ugrálj, jó?

(Esznek tovább. Sokáig. Aztán Marika hirtelen indulna.)

JULCSI Te most ne ugrálj, jó?! Megmondtam, megnézem.

(Feláll, kimegy, Marika mozdulatlanul, feszülten néz utána. Kisvártatva sopánkodás hallatszik odakintről, Julcsi zokogva rohan vissza, ront be a szobába.)

JULCSI Szilárd felakasztotta magát a körtefára!

(Döbönt csend.)

MARIKA *(halkan tünődve)* Méghogy felakasztotta magát? Félkézzel? A pálinkás körtefára? Bizonyára viccelsz, anyu.

JULCSI Anyut mondtál?

MARIKA *(maga elé)* Amikor kislány voltam, mindig a farát szerettem... A farát. Meg a nyakát... Mi? Micsoda..? Mi van? Épp a pálinkás körtefára?

JULCSI Mit mondasz?

MARIKA Pálinkás körtefát mondok. Tulajdonképpen ez nem lehet igaz. Szilárd felakasztotta magát a rohadt körtefára. Milorad most mit tenne..? Az... Az a kurva rádió! Az istenit! Most mit mondtott Szilárddnak?

(Az asztalra borul és egyre hangosabban sír. Julcsi áll és nézi, majd a tenyerébe temeti arcát. Lassan elsötétül. Csend és sötét. Kis fény erősödik. Csak mint egy gyertya fénye. Szilárd az asztalon fekszik felravatalozva. Pusmogó hang.)

MIHÁLY Hé, Dezső. Hallod? Ébren vagy?

DEZSŐ Mi van, mér' nem hagysz békén? Megettettem a kiskácsákat.

MIHÁLY Nem az. Hanem hallod-é? Mintha valaki kiáltozna a szélben.

DEZSŐ Csak ábrándozol, Mihál. Biztosan a szíveden fekszel. Nem kiáltozik senki.

MIHÁLY De bizony kiáltozik valaki. Ott a távolban. Nem ugranál ki megnézni, ki lehet az?

DEZSŐ Nem ugranék ki, Mihál. Hagyjál békén nyugodni. Nem jön már erre senki.

MIHÁLY Kishitű vagy, Dezső. Még jöhet valaki.

DEZSŐ Ugyan, nem jó már ide senki. Mondom szépen. Akiknek jönniük kellett, azok már mind megérkeztek, s mind el is mentek. Különben holnap... holnap te eteted a kácsákat. Jóccakát!

(A szél erősödik, kialszik a fény. Egy ideig tombol a szélvihar, zúgnak a lombok, aztán minden elcsitul.)

Még napozik a hó

– Visky Andrásnak és a nyári táborozóknak,
amikor elképzelem Lesiben a téli völgykatlant –

(ének az erdei oltárkőnél)

*Délben dél után
még napozik a hó
de el nem olvad
szikráit szórja
Karácsony van*

*aztán este lesz
diszkrétén holdas
fölöttünk tüntet
millió csillag*

*aztán meg reggel
és megint dél
délután este
megy mendegél
a Csillag
s áll a Hold mögé
hajnalig les' be*

*csak rongyos istállók
kalyibák faházak
ajtaján les be*

*Január elején
valószínűtlenül ép
és márványlik még
a hó – be szép is
a néma télbeszéd
ez a fehéren fehér
ónozott domborulat*

Óda-bevallások idején

Be kell avassalak titkaimba!

Első titok:
szerettelek.

Második titok:
mást is szerettem.

Harmadik titok:
újra csak téged szeretlek.

Negyedik titok:
mást nem tudok szeretni.

Ötödik titok:
csak magamat tudtam szeretni.

Hatodik titok:
kezdetől rosszul szerettelek.

Hetedik titok:
másokat is rosszul szerettem.

Nyolcadik titok:
magamra maradtam.

Kilencedik titok:
*de csöppet sem vagyok
szeretetre méltó.*

Tizedik titok:
*magányban gyakorlom
eszeveszett öngyűlöletemet*

Tizenegyedik titok:
*néha azt hiszem
hogy ő nem gyűlöl.*

Tizenkettedik titok:
sőt egyre jobban szeret.

Eltávozás

Pfahl Frigyes úgy állt az ajtóban, mint aki karót nyelt.

Pompás nyúlszőr usánka volt a fején, kopott báránybekecsét nyitottan, de felhajtott gallérral hordta, egyébként azonban sakk-kockás pólót, lila bermuda nadrágot és egy egészen fantasztikus hófehér Puma cipőt viselt.

Bádogarcáról semmit sem lehetett leolvasni. Bámult, bele a képembe. Vado-natúj cipőjéről mocskos hólé csorgott anyám kedvenc gépipersájára.

El kellett telnie némi időnek, mire felfogtam, hogy nevet a szeme. Azon nem tudott uralkodni. Bár lehetséges, hogy az elején még tényleg nem mosolygott. A Pfahl testvérek az ilyesmiben elég jók voltak.

Egészen pontosan megmondtam neki, hogy kivel szórakozzon.

Erre végre elnevette magát. Mekegésszerű, reszelős nevetése volt, de én nagyon kedveltem. Elmélyülten vizsgálgatta még egy ideig a cipője orrát, kicsit szétkente a tócsáit, majd végre elunta. Felemelte a fejét és érdeklődően, szinte kérdőleg nézett bele a szemembe.

Kint vár az autóban.

1983. december 31-e, szombat, este hét óra volt. Pfahl Frigyes, mindenki Fricikéje nem a neve miatt állt úgy az ajtóban, mint aki karót nyelt, hanem mert katonák voltunk, s akár a többieket, egymást is az érettségi banketten láttuk utoljára. Engem Boddal és Omasztával a nyugati határszélre vittek, az Árpádharagostól legmesszebb eső magyar városba. Fricike valahol a fővárosban szolgált. Szeptember végén voltam először és ez ideig utoljára itthon. Egy novemberi lövészetén berúgtam az őrségen, kis hidacsán volt a poszt, jó volt elnézegetni a vizet. Megállíthatatlan ónos eső esett, volt elég cigarettám, a parasztok pedig olcsó, gyilkos pálinkákat árulnak arrafelé. Elaludtam, majd a motorzajra túl hirtelen ébredtem fel, s félálomban elébe léptem az ellenőrző tisztek terepjárójának. Az alighogy elkerült baleset után már erőlködhettem az áljkivaggyal, ha másból nem, hát éppen ebből látszott, hogy valóban mocskos módon lerészegedtem. Zászlóaljszinten fenyítették meg, de a századparancsnokom néhány nap múlva, számomra máig érthetetlen jóindulattal, ideiglenesen átvezényelt egy szomszédos alakulathoz. Teljesen véletlenül találtam ott egy távoli rokont, öreg katonát, neki köszönhettem, hogy szilveszterre hazakerültem. Az előző estén érkeztem, másnap éjfélig szólt a papírom. Senkit sem találtam otthon a régiek közül. Nem csodálkoztam, nem panaszkodtam, a csoda már így is készen volt.

Most azonban remegett a lábam, mint a barikaké. Átvágtunk a hóesésben az udvaron, az utcán, fel, egész a kereszteződésig. A Pfahlok legendás, sárga Mercedes-matuzsáleme messze a sarkon túl állt. Nem mertek közelebb jönni, ismerték az anyámat. A díszrács lécei közül még szivárgott némi pára, sávokat vágott bele a gyengécske utcai világitás. A kormánynál, a nyitott ablaknál maga Pfahl Ferenc,

Frici – néhány ügyes orvosi trükk nyomán máris főiskolás – ikertestvére didergett. Köszöntésül rám emelintette a laposüvegét. Ferikének havas volt a könyöke.

Haralkovich Sára, örök szerelmem, a kocsi oldalának dőlve cigarettázott. Két hónapja sem múlt, hogy megkaptam elbocsátó, csúnya üzenetét: elhagyott egy ősjogászért, már szeptemberben.

Rágyújtottam. Nem nagyon volt mit mondanom. Beszálltunk.

Sustorogtak a kerekék a kásás hóban. A Blaupunkt obligát karácsonyi dalok után, a Pfahlok amerikai nagybátyjának hála, a korai Talking Heads radikális hangszerelésében váratlanul nyomni kezdte a *Take Me To The River*t. Pfahl Feri most sem vezetett lassan. Iszogatták a konyakot a bátyjával, nem szóltak.

A Székelyhez megyünk – bökte ki végül Sára.

Bólintottam, Míkinél mindig jó bulik voltak. Volt házi pálinka, kevert, sör. Szendvicsek. Szólt a Hungária és a Styx.

Mindenki ott lesz.

Mindenki odajárt, tényleg. Sárával is nála jöttünk össze, két évvel ezelőtt, szilveszterkor. Székely Miklós másodéves már az előző évben is próbálkozott, nagy hírverést csinált. Nem jöttek a lányok, de nem volt baj: iszogattuk reggelig a debróit, négyesben, a Pfahlokkal. Odakinn csendben hull a hó, mi meg kártyázunk, vicceket mesélünk, Kisst hallgatunk a végeérhetetlen haragosi éjszakában. Öltönyben heverészünk a hatalmas franciaágyon, és tervezgetjük a mi eljövendő, boldog, tágas életünket. Egy év múlva azonban már ott volt mindenki, ahogy attól kezdve mindig. Én rögtön taroltam a Cuba Librével, aztán Smokie-ra meg Sweetre táncoltattam a lányokat, és éjfél után jártam egyet a hidegben a Haralkovich-csal. Ráterítettem a hátára a zakómat. Aztán hazavittem a biciklimen, ült a vázon, éreztem a haja illatát. Megérkeztünk. Állt a szakadó hóban, már-már elszántam magam, de végül még kérdezni se mertem. Hazamentem. Aztán mégiscsak összejött a dolog. Szóval, szerettem a Székelyt. Örültem, ahogy találkozunk.

Ott lesz Székely meg a nője, Ihászék, Prohradszky, Nyimicz, Somos, a nagy Kincses. Még Omasztát meg Bodót is hazaengedték.

De hiába beszélt. Késő volt már. Réges-rég lerohadt, eltávozott addigra már mellőlem minden. Szeptemberben még óraszám keringtem bambán a gimnázium körül, hallgatóztam, leskelődtem, s az életemet adtam volna érte, ha még egyszer megpillanthatnám a kisebbik Ihász lányt, ahogy a nagyszünetben jön le a központi lépcsőn, megy a büfébe, a mazsolás krémtúrójáért. Hülyéskedik a barátnőivel. Sárának meg repked az a hatalmas, szőke haja. A lépcsőházi ablakon betűz a kora őszi nap. Rá világít. A tornateremben pattogott a labda, síp szólt, vártam. Este indultam vissza, ők meg tanultak a kibaszott egyetemeiken. Amikor kicsöngettek, leléptem. Aztán az az október. Aztán az a november. Ha hazaengedtek volna, talán minden másképpen alakul, gondoltam akkor. A szentes-tét is odabenn töltöttem. Elvileg Freud Leonardo-tanulmányának olvasásával meg egy kétkecses sósorszesz elpusztításával terveztem múltatni az időt, de nagyjából gyertyagyújtás idején kivezényeltek a vizesblokkba. Próbáltam nem gondolkodni, csak csípte a szememet a beöntött savak gőze, könnyeztem. Omaszta nem volt ott. Sára sem volt ott. Senki sem volt ott. Akkor egyszer megtagadtam a parancsot. De nem történt semmi, békén hagytak. Sírtam, szopogattam a sósorszeszt. Ahogy soha többé. Egyiket sem. (Gondoltam akkor.)

Dögölj meg te, Haralkovich Sára.

Van nálad másfél méter könyvem.

Végül tehát csak sikerült megszólalnom, még mielőtt megérkeztünk volna. Igazat mondtam. Azt ígérte, elküldi apránként a seregbe, de azóta is tartozik vele. Sherwood Anderson. Fitzgerald. Manzonitól a *Jegyések*, az utolsó Hemingway-regény, egy Updike-novelláskötet, meg néhány korai Mikszáth. Truman Capote. Szóval egy egész rakás, rendezetten vagy másfél méter, tényleg. Fricike némiképp meglepődött. Nevettében a szélvédőre köpte a konyakját, bár lehet, hogy már akkor is hányt egy picit.

Szóval, ti azért elég nagy marhák vagytok – tette hozzá elemzőleg.

Ja. Bár szerintem inkább ne szóljunk bele— mondta Ferike, miközben végre bekanyarodott a Székelyék háza elé.

A nappaliban nagyon meleg volt. A sarokban süteménymaradékokkal, gyanús tartalmú vizespoharakkal, szétmarcangolt karácsonyi csomagolópapírokkal és még fel sem bontott ajándékokkal körülvéve hatalmas, teljesen lepusztult karácsonyfa roskadozott. Székely viszont szürke selyemsálat viselt és szivarozott. Senkinek sem kellett, igaz, nem is lehetett volna bemutatnia bennünket. Örültem ennek, mert valahogy feszélyeztek puha, kényelmes, és kicsikét kinőtt régi ruháim meg a vadonatúj szemüvegem. A régi Lennon-keretemet egy balról érkező atomvillanásnál vesztettem el, még ősszel, ezt az újat anyám vette, szegény, nagy, nőies darab volt, nem utáltam, de azt hiszem, a többiek kicsit kínosnak találták.

Az emeleten vágni lehetett a füstöt és az izzadságszagot. Néhányan valóban táncoltak is, bár a Teslából valami megmagyarázhatatlan ok folytán a Pink Floyd *Meddle* című nagylemeze szólt. Két pár elkeseredetten veszekedett, egy ismeretlen nő sírt. A konyhában, az italok körül kisebb tömeg lökdösődött, többen vizeskancsónyi koktélok keverésével próbálkoztak, sikertelenül. Nyimicz és Ihász Mari a nőkről beszélgettek. A marha Nyimicz szerint ez a nagy trükk. A nagy Kincses pedig, a kiszolgált katona és friss egyetemi ember, Somosnak magyarázott valami halmazelméleti problémát. Bod – mint bizonyos értelemben mindig – aludt. Székely megérkezésünk óta kizárólag a nőjével foglalkozott: zenére csókolóztak. Pfahl Ferike feltűnés nélkül, de roppant határozottan megszerzett egy egész üveg érintetlen Mecsekit, és tovább ivott, Fricike viszont Sárát vélte pesztrálni, holott alighanem inkább fordítva állt a dolog, Prohradszky pedig, végre, az idősebb Ihász lányt, Zitát, a medikát szorongathatta. Lötyögtek egy helyben, mint a bolondok, de szemmel láthatóan jól elvoltak. Ahogy átváltottak a Deep Purple-re, lassanként elfogytak a parkettről a párok, csak Omaszta ropta fáradhatatlanul. Dühbe jött, magának táncolt, tört-zúzott és dobálta a haját, mintha még mindig olyan nagyon hosszú lenne.

Dippőr! Dippőr! – ordított fel időnként.

Ültem egy hatalmas, füles fotelben, és megbecsültem magam, hogy kint vagyok. Aztán már nem becsültem meg magam, csak kint voltam. Szívtam a Camelt (ezekre az alkalmakra tartogattam a réges-rég kiszáradt cseh-szlovák csempezárut, Omaszta békebeli szerzeményét), és boldog voltam, hogy mégiscsak újra sírni látom magam. Nem lett volna olyan rettenetes, ha nem minden ugyanolyan. De én ezekkel az emberekkel nőttem fel, itt volt életem összes nagy és kevésbé nagy bulijának szinte összes jelentős és kevésbé jelentős szereplője, em-

beröltőnyi idő telt el bennem, amióta nem láttam őket, s a változás mégis olyan kicsiny. Levágott vagy megnövesztett, kiszőkített vagy feketére festett hajak, frissebb ruhadarabok, egy-két pofásabb cipő. Takarékosabb, de szakszerűbb tánclépések. Néhány vastagabb vonás, erőszakosabb izomrándulás az állkapcsot mozgó kecses izomkötegekben. Egy kevés frissen eltanult erőszak, némi szükségszerű keményedés. Másutt meg a szétesni készülő arc első hullámai, úszógumi-kezdemény, terjedelmesebb fenék. Ahhoz képest, hogy hányfelé élünk, végül is elég szépen összejöttünk.

Aztán új arcok is jöttek. Friss zenéket hoztak, elegáns italokat, vodkát, martinit, meg ismeretlen, fiatalka lányokat. Poharát, nőjét mindenki rég elvesztette már, pikáns párcserék indultak, üvegből ivott a nép. Omaszta már nem volt egyedül. Tánc közben erősen bizonygatta Nyimicznek, hogy ő, Omaszta Gyula, mindig is az lhász Marit szerette, úgyhogy Nyimicznek azonnal távoznia kell, amit Nyimicz már csak azért sem értett, mert Prohradszky nagy bánatára ő aktuálisan éppen Zitát tartotta a karjaiban, Omaszta viszont a Székely nőjét, amit az szemmel láthatóan csöppet sem bánt, annál is kevésbé, hiszen a Székely meg éppen a friss húst meózta, miáltal az új fiúknak nem maradt más választásuk, mint keltegetni az alvókat. Szóval kezdett a helyzet áttekinthetetlenné válni. A lámpák apránként kialudtak, csak a zene dübörgött tovább, *Smoke on the Water*, és hát ittam magam is, rendesen. Már rég nem kevertem, amit nem szabad, és ekkoriban kezdtem megalapozni szerencsés, hosszan tartó viszonyomat a gintonic-kal. Szép lassan, de biztosan repített fel a csúcsra, majd kellő adagolás esetén nyugalmas, beláthatatlan, szellős fennsíkká gyalulta azt.

Mindazonáltal amikor Haralkovich Sára éjfél után a zsvajgó, dübörgő, forró sötétben az ölembe ült, már nem ismertem fel azonnal. Körülvett egy rugalmas, meleg test, magába fogadott egy, az illatszerek mögötti térből érkező, ismerős illat, beburkolt egy súlyos hajzuhatag, és ez jó volt, nagyon jó, de egyáltalán nem számított, ki az. Arca, neve van-e, nem érdekelt. Belecsókoltam a nyak lágy, pihés hajlatába, átkaroltam egy lankás csípőt, megtámasztottam egy meg-megfe-szülő, rugalmas tarkót. A ruha szövete finom, inkább tapintható, mintsem hallható zajjal csúszott tova a harisnyanadrágon, s gyűrődött egyre feljebb. Lassú, olvadó csókokat váltottunk a szétfolyó időben. A ginért nyúltam, tisztára égette a torkomat, ő cigarettára gyújtott, de nem tört meg a lassú, archaikus ritmus, s amikor folytattuk, pontosan ott, ahol abbahagytuk, már tudtam, hogy ő az, s maradéktalanul elmerültünk múlhatatlan szerelmünkben, azokban a réges-rég elmúlt, együtt töltött esztendőinkben. Nem volt megállás, nem volt idő és nem volt határ. Lágy és illatos lett minden.

Székely kis diákszobájában úgy hullt le róla a ruha, mint másról a kultúra, boldog szerelemben. A rafinált, fekete ágyneműben hófehéren világított a teste. Alabástromszobrocška. Fluoreszkáló, picinyke gumidinoszaurusz. Áradt belőle a fény. Kitárulkozó, odaadó, követelőző és méltóságteljes volt, akár azokon a régi napokon. Biztonságban éreztem magam, ahogy nagyon-nagyon ritkán, erős voltam és kitartó, mint az erdők farkasai. Bejártam testének minden porcikáját, precízen és határozottan, minden rejtett rést és zugot. Úgy mondtam volna akkor, hogy letáboroztunk a kék titokzatos fennsíkjain.

Megtörtént persze régen ugyanígy mindez már többször is. Ital, dübörgő ze-

ne, tánc, kötelező eltűnés. A Pfahlok egyik buliján egyenesen az apai rendelő tiltott szentélyébe menekültünk közös tűzünkkel. A vizsgálóasztalon szeretkezünk. Összепiszkítottuk a fehér vásznakat, darabokra szaggattuk a steril nájlönfóliát. (Ferikéék örjöngtek.) Vad dolognak éreztem ezt akkor. Alighanem kiszolgáltatottság volt csupán. Soha nem tudtam feltűnés nélkül visszatérni. Világosan leolvasható volt az arcomról, hogy azt hiszem, az arcomra van írva, mi történt. És most mindez ott dolgozott, egyszerre mind: vadság, szerelem, kiszolgáltatottság, s az örökre elveszíteni vélt világ maradéktalan jelenléte gyöngéd, nosztalgikus boldogsággal elegyítette a radikálisabb örömeket.

Mindent összevetve egy pillanatig sem volt kétséges, hogy a legjobb formámat hozom. Szép dalra méltó a teljesítmény, mesterien kezelt hangszer ez a gyönyörű női test. Hálásan, fáradtan lihegett, aztán rögtön újra kért, majd megint újra, suttogta, nyögte, sikongatta a régi nevemet, s én mindent, mindent megadtam neki. Am nekem, azon az éjszakán, semmi sem lehetett elég jó. Folyt a gin (torkokon s rejtett testtájakon), fokozódott mindkét fajta mámor, és én egyszer csak metsző tisztasággal megpillantottam a távolság fékezhetetlen lassúsággal mégiscsak közénk ereszkedő, hűvös, szürke vasfüggönyeit. Úgy elégtől ki, sokadszorra, végleg, úgy nyugodtak el az izzadt, forró testek, úgy fonódtak egymásba a kezek, hogy észre sem vette, vagy ha észrevette, nem törődött vele, mennyire egyedül maradtunk mindketten. És én sem bántam, persze, igazán.

Cigarettaztunk később. Nagyon szerettük egymást. És nem volt mit mondanunk.

Amikor visszatértünk volna, nem volt már hova. A szobák elhűltek, a nép kidőlt, eltávozott. Néhány jótét lélek betakarogatta az alvókat, kiszellőztetett, nagyjából eltakarította a romokat. Joan Baez énekelt csendesen. Omaszta táncolt még, lassan, csatakosan, kielégítetlenül, egyes-egyedül. Megkerestem a kabátokat, elbúcsúztunk a maradéktól, s hazaindultunk a téli éjszakában. Ihász Mari-val később együtt jártunk egy évet. Am végül Nyimicz vette el. Zita Angliában él. A nagy Kincses, úgy hallottam, kiment Amerikába, rákkutató. Bod barátom Somos iskolaigazgató vezénylete alatt függetlenített szabadidő-szervező Hara-goson, az újvárosi iskolában. Székely meghalt. Pfahl Ferikéből bíró lett, Fricike technikatanár, két gyönyörű gyermek édesapja. Prohradszky Ágoston tornatanár és futóedző, Omaszta Gyula pedig Árpádharagos város polgármestere. A legtöbbjüket soha többé nem láttam.

Már nem esett a hó. Váratlan gyorsasággal felmelegedett az idő, csepegni kezdtek az ereszek. Lassan, zsebre dugott kézzel, szinte lépést tartva sétáltunk haza Sárával. Részeg alakok ordibáltak, trombiták szóltak, petárdák durrantak. A kis utcákban senki sem szólt hozzánk. Hajnalodott. Beértünk a belvárosba, átvágtunk a behavazott főtéren, a nagytemplom és a gimnázium mellett, át a régi főutcára. Egy talponállóban sült kolbászt, hurkát reggeliztünk, fehér kenyérrel, savanyú uborkával, muskotályos pezsgővel. A személyzetet is meghívtam egy pohárkára. Boldogok voltunk és szemérmetlenül fiatalok.

Az út, a reggel nem akart véget érni. Végimentünk a főutcán, kávéit ittunk a régi kávéházban, a párás üvegablakok mögött. 1984 január elsején, hét óra tájban. Másnap lettem húszéves. Sára megfeledezett róla.

Aztán végül mégiscsak elértünk a házukig. Felhívott magukhoz, nyilvánvaló

volt, hogy nem válhatunk el. Ültünk a szobájában, ahol farsang tájt, egy pedagógusbál okozta gondos szülői távollét alatt elvesztettem a szüzességemet, s ahol azóta semmi sem változott. Az LGT dupla albumát hallgattuk, újra meg újra, mint régen, akkor is, annyiszor. Szívtuk a Sopianae-t, valahonnan egy üveg Unicum is került. Megunódott a hallgatás. Mondtuk volna az életünket, ki-ki a magáét, folyamatosan, teljesen esélytelenül. Tizenegy felé hazaértek a szülei, benéztek, zavartan boldog új évet kívántak, aztán kihátráltak. Késő délután együtt ebédeltünk velük, kínos csendek között, majd beszélünk tovább. Kétségbeesetten próbáltunk átvinni legalább egy kevéske információt a rendszeren. Levesestányérba gyűltek a csikkek, kimerült az Unicum-gránát. Minden erőnkkel kommunikálni vágytunk, holott mindketten eljövendő, akkor készülődő önmagunkon dolgoztunk, egy biztos ponton, egy helyen, egy bázison, ahonnan egyáltalán lehetséges még újra a másikhöz szóló beszéd. Mindegy, hogy kihez, mindegy, hogy mi az.

Alkonyatkor aludtunk el. Néhány perccel hat előtt ébredtem, indulnom kellett. Búcsúzóul megcsókoltam gyönyörű szemöldökét. Nem ébresztettem fel.

Ekkor láttam utoljára.

Taxit hívtam, összekapkodtam a holmimat, aztán felhívtam a Pfahlokat. A másnaposságot nagyjából kialudták már, megvacsoráztak, gyógyászataikat itták a tévé előtt. Nem kellett sokat magyarázkodnom. Öt perc múlva ott voltak. Elinultunk.

A telihold alatt az egyik kocsmacégér teliholdképű órája hat óra tíz perccel mutatott.

Nekivágtunk az országuútnak. Ferike vezetett, én ültem mellette, csöndben kiértékeljük az eseményeket. Frici egy ideig velünk tartott, aztán elcsendesedett, majd úgy, ahogy volt, félig beszorulva az első két ülés közé, váratlanul elaludt. Nyomultunk csendesen tovább.

Amikor átvágtunk az első nagy folyón, Ferike megállította az autót, mondván, neki ebből teljesen elég volt ennyi. Helyet cseréltünk, nagyon megbecsültem magam most is: a Pfahl testvérek az emberi emlékezet szerint ez ideig soha, senkinek nem engedték át a Mercedes volánját. Ferike egy ideig figyelte, hogyan csinálom, aztán kikapcsolta a biztonsági övet, előkerített valahonnan egy takarót, beleburkolózott, összegömbölyödött, fejét nekidöntötte az ablaküvegnek és elaludt. Átkeltünk a második folyón. Csendben szuszogtak a fiúk.

A hegyek között szárazon sepegt a hó, akár a futóhomok. Gyanítottam, hogy mindez vagy megtörtént már egyszer, vagy az egészét olvastam valahol. Mindazt, ami tegnap este óta történt. És aztán, pontosan úgy, ahogyan már megtörtént egyszer, vagy ahogyan meg van írva, egy nagyobb kanyarban, a hirtelen eltakarított felületen hirtelen megfarolt a hatalmas jármű, éreztem, ahogyan századmásodpercről századmásodpercre veszítem el az uralmamot fölöttem, megy a vége, csapódik a kanyar külső íve felé, közeledik a korlát, és nem fog megállítani, mert csúszunk tovább, keresztben az úton, fékezhetetlenül, az autó teljesen körbefordul, nem fékezek, teljesen mindegy. Joan Baez énekel. A kilométeróra százhuszat mutat. Aztán nem történt semmi. A kocsi megkapaszkodott a hóban, a Pfahlok még csak fel sem ébredtek, csöndben, zavartalanul hortyogtak tovább. Jól vigyázok a rám bízott életekre.

Ekkor már bizonyos voltam benne, hogy mindezt már olvastam.

Emlékeztem a mondatokra.

Lassan leereszkedtünk a kisebbik síkságra. Ferikét felébresztették a szembejövő reflektorok. Felült, ledobta a takaróját, nyújtózkodott, aztán rágyújtott. Vigyorgott a hold az arca mellett. Cigarettaival és konyakkal kínált. Bólintottam, de csak a cigaretta fogadtam el. Nehéz, benzines öngyújtóval adott tüzet. Egy-másra nevtünk.

Elfogadnám azt a pillanatot örök sorsom részeként.

Suhanunk akadálytalanul a hideg, alabástrom elembe, elszórt fenyvesek között.

A kis bekötő útnál aztán megálltam. Kiszálltam, levetköztem a metsző szélben. Felvettem az egyenruhát. Visszaültem a volánhoz és ráfordultam a jól ismert útra. A hótól roskadozó hatalmas fenyőfák közül ránk villant a négyes számú őrtorony reflektora. A kapu elől még nem söpörték el a frissen hullott, magasra torlódott havat. Csöppet behajtottam a Mercedes orrával, mert tudtam, hogy a motorház forró lemezeiről sisteregve felcsap majd a gőz.

Elbúcsúztunk. Megvártam, amíg a Pfahlok visszahajtanak a műútig, s amikor végképp eltűntek a lámpák, középre lőttem a sapkarózsát, és huszonhárom óra ötvennégy perckor átléptem a kapun.

Pályázati felhívás

A Magyar Fordítóház 1997 novemberétől fogadja azokat a külföldi fordítókat, akik magyar irodalmi műveket ültetnek át anyanyelvükre. A Fordítóház a Balaton északi partján, Balatonfüreden, az újjáalakított Lipták-házban egész évben működik és egyidejűleg öt személy munkáját biztosítja.

A fordítók a Magyar Fordítóház Alapítványánál pályázhatnak ösztöndíjért. Az Alapítvány kuratóriuma folyamatosan, egy hónapon belül dönt a pályázatokról. A pályázatnak tartalmaznia kell: egy munkatervet a lefordítandó műv(ekk)el, egy életrajzot, az eddigi publikációk jegyzékét, az ott-tartózkodás kívánt idejét és (lehetőleg) a tervezett fordítással kapcsolatos kiadói szerződést. A pályázat időtartama (4-6-8 hét) legyen arányban az elvégzendő munkával.

Az ösztöndíj havi 80.000 forint, melyből a Fordítóház az üzemeltetési költségekhez való hozzájárulásra bizonyos összeget levon. Az ösztöndíjasok maguk gondoskodnak ellátásukról. A fordítók ösztöndíj nélkül, önköltségesen is igénybe vehetik a Fordítóház szolgáltatásait. Korlátozott számban és térítés ellenében magyarok is dolgozhatnak a Fordítóházban, ők azonban nem pályázhatnak ösztöndíjért.

A Fordítóházban szövegszerkesztők, írógépek, fénymásoló áll az ott dolgozók rendelkezésére, és most kialakuló könyvtárában a legfontosabb magyar és idegen nyelvű kézikönyvek, szótárak mellett szépirodalmi művek és folyóiratok is találhatóak.

Magyar Fordítóház Alapítvány
H-1094 Budapest
Tűzoltó u. 5.

Tel./fax: (361) 215-4075

E-mail: mfordhaz@mail.matav.hu

Opus 707

A törvénytáblák széttörtetének.
Te sem hiszed már.
(Nem hitted soha.)
Hogy mindez mégis összerakható.
Majd.
Hogy apró-cseprő mágus mindenekkel,
Poétanyállal megragaszthatóak
Tűnt semmiségnek sajtó törmeléki.
(Vörösmartynk így mondaná...)
Talán.
De szemgolyók ragyognak: illatoznak!
Mélybarnán, mint a pusztában bolyongók
Pillantásában kánaáni bánat...
Kókadtt tekintet:
Súly alatt a pálma.
(Olyan búsan, mint a bükk, a tölgy, a hársak.)
De más-más ízzel
Illatoznak ők. A döbbenetben.
Acélos ízzel, mint a szürke hajnal.
Szomorkás ízzel, mint a büszke kardvas.
Úgy suttozd el próféciáidat.

Erdélyi kiseded certamen

avagy cseberből vederbe

TÉMA „Fenn repdesett ezalatt már az égen
a bús hír s a legújabb hírlapokkal
érkezve csengett Jupiter fülében,
hogy egy vödör miatt a földlakókkal
mi történt. (-----)
(-----)
Bologna s Modena az ellenségek,
– köztiük régóta dúl viszály különben,
sokszor vertek egymás fejébe léket.
De egy csöbör miatt közeljövőben
új háborúság mérges lángja éled:
Itália s a nagy világ veszélyben.”

(Alessandro Tassoni: A csöbör elrablása)

ANTITÉMA *Kolozsvár kincses fellegvár, hatalmas!
Sok lángoló ész, bódult entellektír
Sűröghet benne, mint sajtban kukac fúr:
Úgy ízletesb műveltebb szellemeknek!*

*Marosvásárhely már-már óriási!
Makacskodó, pohos, gigantikus:
Titáni bamba tévedésein túl
Próféták lakják, hős pedellusok!*

*Kolozsvár szinte tán értelmiségi!
Nincs nála bölcsebb szürkeállomány!
Marosvásárhely? Éden! Majdnem égi
Okosság, hisz még szürkébb állomány!*

ANATÉMA *Melyiknek adjam, ó, hogy s mint ítéljem
Meg pálmaként (feledném bár a gödröt!)
A pervátából fost merő csöbört –
Vagy híg levével loccsantva a vödröt?*

SUMMA *„Az kamoraszéket mentül inkább izgatják,
SUMMARUM attul inkább biüdösb, az ti dolgotok
szintén olyan. Mindent elhallgass.”*

(Comoedia Balassa Menyhárt árultatásáról – 1569)

Errata Transsylvanica

Az Amerikai Erdélyi Szövetség
1995. decemberi lapszámában

1. 23. o. jobboldali oszlop, első sor:
rovatcím helyesen: **KIRÁLYHÁGÓN INNEN**

2. 48. o. jobboldali oszlop, utolsó sor:
csonkán maradt szó: **magyarság**

(NO COMMENT.)

(NO COMMENT.)

(SED VITAE DISCIMUS.)

(SAJNOS.)

(KÖSZÖNÖM A TÜRELMÜNKET.)

Ősz

*Mikor ebben a fáradt
Csöndben nézhetem a
Fészert palatetejét és még a
Hullámbádogot, rajta a
Rozsdabarna levéltakarót,
És azt a lassú macskát, aki
Sétál benne, mintha királysága
Volna itt a ritka sárgával hintett
Rőt korona alatt, és távolabb a
Csupasz repkény pókháló,
Eszembe jut a láthatatlan csillagtérkép
Fenn az északi félgömbön valahol,
A Pegazus, a hattyú és a Gyík,
Ahogy fölém hajolnak több száz éves
Fényükkel, mint az a sárgászöld faág,
Ami már nem vet árnyékot, és
Bármire, amit valaha mondtani,
Sápadt igenjük szítál.*

Az évszakok

*Nem tér el nyár nekem,
Tavas és tél,
Nem fordul át az
Erdőszín, nem néz az
Állat rám hol így, hol
Úgy, nem tudom, mikor
Érik ez vagy az, az év
Gyümölcs-órája összevissza
Jár, a háztetők feletti ég
Fellő- és gőz-színe lúgos
Mosásban fortyogó hatalmas
Vászon, a város beletörli
Arcát minden nap, és mégsem*

Hagyja ott nyomát,
Olyan viseltes szürke csak,
Akár egy hónapos szobában
Lógó csipkefüggöny, amit sose
Húznak el, pedig a zsebkendőnyi
Udvaron kikandikál a lonc,
S törött rugóként pár gyökér,
Titkát, akár egy fáradt inspektor,
Nem faggatom, nem várok
Semmi fordulót, az év
Száraz gőz, nagymosás.

Amíg beszél a fény

Éjszaka éled fel a szellőző,
Örvénylik a toronysisak, és
Benne, mint egy elfelejtett égitest,
Makacs búgócsiga, a bádogkupola
Alatt, csak forog a lapátkerék,
Valami együtemű vastüdő motorja,
Végtelen belégzése zúgja be ezt a házat
És titkos kertjét, e majdnem-patiót,
Ahol már szétpattantak épp a gesztenyék,
Mikor fölkel a Nap, és leeresztette a
Zajt, és ernyedt húrján játékba fogott a
Sok, apró kopácsolás, a vonat kürtje,
Lassú csattogása, egy hosszú fűrészelés,
Kitartó sarokcsiszoló és néha még a csend,
Amíg beszélt a fény, mint lakk a fát,
Megéleszt kopott kiáltást és
Tompa tülkölést.

„ÉN EJTEM A SZÓT, DE VALAKI MÁS BESZÉL” (?)

Imitatív formációk Orbán Ottó költészetében

Orbán Ottó költészetének recepciója a nyolcvanas évek közepétől mutat számottevő fogékonyságot azokra a poétikai eljárásokra, melyek az „új érzékenység” lírai magatartásformáinak „előzményeiként” is tekinthetők, s amelyek némelyike már a korábbi évtizedben is számottevő részszólamát jelentette e költészetnek. Alighanem arról van szó, hogy a nyolcvanas években megjelent lírai beszédformák fokozatos „köznyelvvé” válása kondicionálta a kritikát, hogy Orbán verseinek az emelkedett versbeszéd modalitásaitól eloldódó, a poétikaként megörökölt lírai formációk nyelvi bejáratottságait, a rajtuk kívüli regiszterek számára felnyitó eljárásait hatásos értelemképletekbe rendezhesse. Fontos recepció-s tapasztalat továbbá, hogy – két később bevonandó értelmezést leszámítva – az említett időszakról máig megjelent kritikák mindegyike hasonló olvasási alakzatokba rendeződő kontextusokat épített a sorban megjelent kötetek köré. A beszédszerűség, az ironikus önlefozozás, a groteszk elemek, a hagyományhoz való viszony kitüntetettsége, a versszerűség modernségtől örökölt kritériumaitól való eltávolodás karakterjegyei éppúgy beépültek és stabilizálódtak az Orbánról szóló kritikákban, mint az önreflexivitás, egyes modernséghez kapcsolható költői szerepek affirmatív újraírása vagy *részleges* megkérdőjelezése, a versbeli beszéd kitüntettségéhez kötődő némely hatásfunkciók folyamatos szerepben tartásának „észrevételei”. A versbeszéd többszólamú összetettsége – részben az utóbb jellemzők miatt, részben pedig a kortárs kritika olvasási szokásaira visszavezethetően – sem adott alkalmat az értelmezők számára, hogy a nyelv szubjektum általi uralhatóságát többnyire problémátlannak tételező egységes beszélő képletét odahagyva kontextualista értelmezésekkel álljanak elő. Olyanokkal, amelyek a szövegközöttség (intertextualitás) alakzatait, a (már az 1977-es *A világ teremtése és egyéb badarságok* című kötetben megjelenő) imitatív formációkat, a verseket egymás kontextusaiként s nem csupán önmagukban álló zárt egészként tekintő újrendező műveleteket a szerző-centrumtól elvonatkoztató, *textuális értelmezések* elvárási horizontjába helyeznek. Az *Összegyűjtött versek* alkalmából írt reprezentatív tanulmányában Kis Pintér Imre figyelemreméltó észrevételeket közöl a hagyományhoz való viszony kérdéseiről, az Orbánhoz kapcsolt versnyelv alakulásában azonban az integer és autentikus költői szubjektum (mint individuum) kiteljesedését s a tragikus hangoltság – ironia ellenére való – fönntartását ünnepli meg: „Orbán Ottó a maga költői sorsdrámájával azt is példázza, hogy formátumos költészet minden körülmény között – átmeneti korban is – létrejöhet. Ha teljes lélek látomása. Úgy gondolom: Orbán Ottó költészetének holdudvarában most már mindig is föl fog fényleni a kesernyész tragikum. Igazán ez hitelesíti az üzenetet (...)”¹ Ez a megállapítás persze nem csupán a korabeli kritikusi elvárásokról és olvasási stratégiákról tanúskodik, de mai nézetből is igazolható olvasatát adja Orbán saját verseit kontextualizáló műveleteinek. Az *Összegyűjtött verseket* ugyan a „Gyereversek” és a

¹ Kis Pintér Imre: *Eszme és légitámadás (Orbán Ottó világlátásáról)*. Jelenkor, 1986/10. 940.

már említett paródiakötet zárja, ez azonban a kötetkompozícióban éppen nem a hangsúlyosság szerzői intenciójára mutat vissza, amennyiben a kötetek megjelenésének kronológiáját követő elrendezés alól pont az említett két könyv képez kivételt.

A versek újrafelvételének és kötetről kötetre való folyamatos átrendezésének eljárása csak az 1990 utáni évek könyveiben jelenik meg, már a visszatekintő önértelmezés különböző alakzataival,² és a hagyomány „szisztematizált” újraértése mint az önmeghatározás lehetősége is ebben az időszakban válik egyre nyomatékosabbá. A költőelődök alakjait és versbeszédük képi, műfaji konstituenseit megidéző költemények kapcsán Kis Pintér vizsgálta először részletesen Orbán költészetének hagyományra utaltságát s intertextuális funkció-összefüggéseit. Noha ekkor még csak az *Ősszegyűjtött versek* darabjaira támaszkodhatott, aligha véletlen, hogy az intertextualitás poétikai funkciói közül elsősorban a beszélői (költői) szándéokra könnyen visszavezethető alakmegidézést, vagyis a megidézett költőtárs és az éppen beszélő alak viszonyának jelentésvonatkozásait kereste, amikor a *József Attilához*, a *Füst Milánhoz* és *A harmincas évek költőihez* című verseket taglalta. Az értelmező a költőelődök megidézését kevésbé versengésnek, mint inkább – teljes joggal – hódolatnak fogta föl, s – nagy részben a versek (kontextuális) intencióit követve – nem elsősorban a trópusok, a modalitás és a nyelvi magatartás horizontjában, sokkal inkább a „világkép szintjén” hozott létre ekvivalenciákat. Ezek szerint Orbánt s költészetét József Attilához a hűség, a vers mint menedék kapcsolja hozzá, Füst Milántól a groteszk iróniát örökölte, „Kosztolányiban először is a szakember ragadja meg, a mesterségét profi módon gyakorló, az epét és mézet, életet és halált kellő arányban elegyítő, a nyelvet érzékeiben ismerő, a verset élőbeszédként beszélő költő, aki maradéktalanul kihasználja adottságait.”³ A nyelvi megelőzöttségnek és a hagyományra való szükség-szerű ráutaltságnak a tudatosítása és poétikai „föľhasználása” viszonylag korán magára vonta tehát a kritika figyelmét, amely azonban még alapvetően monologikus és korántsem oda-vissza ható (dialogikus) viszonyként gondolta el a hagyomány értelmezésének formáit, lényegében hasonlósági együtthatók jegyében interpretálva a sokféleség együttállását. Az az önértelmezés, amelyet Orbán *A kozmikus gavallér* (1990) című kötetében kínál összeegyűjtött verseihez, részben már ellépni látszik a hagyományértés előbbi intenciójától: „A nemzedékek között nincs megértés. / Az utánunk jövők az elfoglultságukat vasalják be rajtunk, / mint én a magamét az elődeimen, / a saját szemüket, kezüket, lábukat...” (*Ősszegyűjtött versek*, 2.) Noha ez az idézet láthatóan életrajzi értelemben (is) vett szerzők, s nem elsősorban szövegek versengéseként gondolja el a hagyomány megújulását, azonban föľhívja a figyelmet arra, hogy az értelmezés szükségképpen mindig átértelmezés, az elődökhöz való hozzáférés csakis produktív újraalkotásként képzelhető el. Az is beszédes lehet ugyanakkor, hogy eme (ön)értelmező az elődöknél az élökre való ráutaltságát nem hozza nyílt összefüggésbe az élöknél az öröklött nyelvre való ráutaltságával, vagyis – amint a testrészt-metaforika megmutatja – *nem nyelvek, de alakok* kapcsolataként gondolja el jelen és múlt viszonyát.

Katona Gergely kiváló, jelen dolgozat kérdésföľtevését is meghatározó tanulmányában⁴ Orbán kapcsán már utalt Harold Bloom költészettörténeti koncepciójára. Ismeretes, hogy Bloom *The Anxiety of Influence* (1973) címmel megjelentetett könyvében az elődök szüntelen félreolvasásaként [*misreading*], másképpen mondva: hatásuk „elmissolásaként” fogja föl a költészet (egész pontosan az „erős költők”) történetét. „A versek szülő verseik félreértései. Egy vers nem a hatás-iszonyon való föľülkerekedés eredménye, hanem maga a hatás-iszony.” Bloom ugyan szövegnek szövegre tett befolyását

² Vö.: Katona Gergely: *Orbán Ottó költészete 1990 után*. Irodalomtörténet, 1995/4. 595.

³ Kis Pintér: i. m. 938.

⁴ I. m.

érti hatáson, mégis elutasítja a „retorikai, arisztotelészi, fenomenológiai és strukturalista kritiká”-t, azt állítván, hogy azok mindegyike „redukálja a művet: képekre, gondolatokra, adott dolgokra vagy fonémákra. (...) Mi ha egyáltalán redukáljuk valamivé a verset, akkor az egy másik vers lesz.”⁵ Az amerikai irodalmár a versek imaginárius beszélőiként fogja föl a szerzőket, és könnyen megkerülhetőnek állítja be a ránk hagyományozott olvasási stratégiákat, melyek elutasításával egyben a közössé tehető tudást (esetében éppen a hatás összetevőit) szorítja vissza a diskurzusban. Elképzelésében a versek egymásra tett hatásai voltaképpen „pszichikai” metaforákkal írhatók le, amelyek nem a poétikai elemeken túl helyezkednek el, de azok helyettesítőjévé lépnek elő. Ez lehet az oka, hogy Bloom, „kinek érdeklődése elsődlegesen produkcióesztétikai (...) irányultságú”,⁶ nem problematizálja a versbeli kijelentésaktus összetettségének a hatást meghatározó következményeit.

Jelen értelmezés kérdése nem elsősorban arra irányul, mely költők mely versei hatottak Orbán Ottó költészetére (erre a versekben többé-kevésbé nyílt utalásokat találunk), hanem inkább arra kérdeznénk, e szövegek közötti hatások hogyan s mennyiben mutatkoznak meg *retorikai potenciálként*, másképpen mondva: (nyílt) jelenlétük mennyiben képes meghatározni és szabályozni az értelmezési műveletek összetettségét és többirányúságát. Előzetes feltevésünk ugyanis, hogy az intertextualitás mint funkció akkor hatékony, ha a korábbi szöveghez való „visszanyúlás” úgy kelti életre a megidézetteket, hogy általa értelmező és értelmezett is több lesz, mint önmaga, amennyiben „az értelmező olyan előfeltételezett, amely meggátolja a szöveget abban, hogy csupán intertextusának differenciálatlan ismétlése legyen”.⁷ Orbán Ottó eddigi életművéből azokat a verseket (és köteteket) vizsgáljuk elsősorban, amelyek *jelölt viszonyokat* teremtenek őket megelőző költői szövegekhez és korpuszokhoz. Mivel a művet – bizonyos orbáni intencióknak is megfelelően ezzel – csak viszonylagosan önállóként gondoljuk el, s a szöveghatárok föloldódását tekintjük az intertextuális funkciók egyik föltételének, versnek versre tett hatását is többirányú formációk lehetséges együtthatásaként értelmezzük, ami egyben megakadályozza, hogy – miként azt Bloom teszi – a grammatikai-retorikai összetettség vizsgálata nélkül egységes szerzői énhöz rendelhessük a versben beszélt vagy beszélőket. A bloomi fölismeréseket ennél fogva olyan értelmezői diskurzusokkal kell kontextualizálnunk, amelyek segítségünkre lehetnek az intertextuális hatásfunkciók (Bloomtól bizonyára idegen) *poétikai* formalizálásában és a grammatikai-retorikai összetettség elemzésében. Előbbi műveletekhez részben Michel Riffaterre, nagyobb részben Gérard Genette kutatásaira⁸ támaszkodunk, utóbbi szempontokhoz pedig Paul de Man egyes szövegei adhatnak „fogódzót”.

Ha elfogadjuk Riffaterre megkülönböztetését szövegek esztétikai és kognitív funkciója között, azt mondhatjuk, első olvasásra Orbán igen sok versében találkozunk olyan, „külső valóságra történő reális (...)”⁹ utalással, mely látszólag elnyomja az esztétikai funkciót, s a „köznyelv” átlátszóságát kölcsönzi a versbeszédnek. Riffaterre szerint „az esztétikai funkció nagymértékben a mű egy tradícióba vagy műfajba való integrálásának lehetőségétől függ, attól, hogy felismerhetők-e benne olyan formák, amelyekkel másutt már találkoztunk.”¹⁰ Számos értelmező utalt az orbáni versbeszéd stiláris összetettségé-

⁵ Harold Bloom: *The Anxiety of Influence*. New York and London, 1973. 23. A fordítás Kalmár György munkája (kézirat).

⁶ Hans Robert Jauss: *Levél Paul de Man-hez*. Kulcsár-Szabó Zoltán fordítása (kézirat).

⁷ Michel Riffaterre: *Az intertextus nyoma*. Helikon, 1996/1–2. 73.

⁸ Gérard Genette: *Palimpsestes. La Littérature au second degré*. Paris, 1982.

⁹ Michel Riffaterre: i. m. 67.

¹⁰ I. m.

re, Margócsy István azt is kiemelte, hogy „Orbán egyszerre, egyazon pillantással fogja át a mindennapi (persze értelmiségi) nyelvhasználat igen széles skáláját és a hagyomány által szentesített »költői« nyelvi kincstárat”.¹¹ Ha ez így van, Orbán a nem irodalmilag hagyományozott nyelvi elemeket is klisékként, sztereotip fordulatokként illeszti verseibe, miáltal a kognitív funkció is átesztétizálódik. Ez az eljárás arra enged következtetni, hogy a költői szerep nem nyelv általi önkifejezésként, de inkább a *fordító feladatához* hasonlóan fogja föl az alkotást. Találhatunk azonban olyan szövegeket is Orbán költészetében, amelyek mintha ellentmondani látszanának ennek az intenciónak. „Ez nem modern szövegvers, / csak kínos és keserves, / nyögés csak, jajgatás csak, / ahogy a torokmon átsap // és kibukik a számból, mint élet a halálból – egy kutya nyuszítása, / ha villog a sintér kése” (*Sorok a porban*). Ez a szövegrészlet is azt bizonyítja, vannak olyan darabjai ennek a lírának, amelyek beszélői a verset érzelmi tartalmak közvetítőiként fogják föl, azaz kevésbé a beszélő közegeként és létrehozójaként, de kifejezőjeként és lenyomataként. Sőt azt is megkockáztatjuk, hogy elképzelhető olyan értelmezői nézőpont, amelyik egy élettörténet reflexív fikcióját próbálja kiolvasni az alkotások sorából, s amely ennek érdekében szinte teljességgel elvonatkoztat a nyelvek összjátékától az egyes költeményekben s kötetkompozíciókban. A versekben beszélők szinte mindig olyan alakként inszcenirozódnak, akik a biografikus értelemben vett szerzőnek is megfelelő attribútumokkal rendelkeznek, amit részben bizonyos paratextuális elemek (alcímek, ajánlások), részben pedig szövegen belüli önéletrajzi utalások erősítenek. Mindez a költői önértelmezés műveleteivel is szorosan összekapcsolódik, olyannyira, hogy megkerülhetetlen kérdése lesz az olvasónak élet s irodalom szövegen „belüli” s „kívüli” viszonyának problematikája.

A kilencvenes években megjelent Orbán-kötetek közül több már címében is összekapcsolja a költői önértelmezést az (életrajzi értelemben vett) szerzői öntanúsítással, a versek tematikája olyan jelentésirányokba tereli az olvasást, melyekben a költő betegsége, a halálközelség és a „létösszegzés”¹² helyzete az alkotással való viszonyában lesz hangsúlyos. A *kelj följancsi jegyese* és az *Egyik oldaláról másakra fordul, él* kötetcíme azonban nemcsak a költő alak vagy a beteg költő öntanúsításaiként, de szövegek önértelmezéseiként is olvashatók, főképp abban a kontextusban, amit *A költészet hatalma* és a *Kocsmában mélláz a vén kalóz* című kötetek nyomán állíthat föl az olvasó. Ezek a címek már olyan intertextuális nyomokat „hordoznak”, amelyek mentén a szövegek általi megelőzőttséghez s ennél fogva élet és irodalom viszonyához is összetettebb értelemképletek felállítása válik lehetővé. *A költészet hatalma* címmel Örkény groteszk egypercesét is eszünkbe juttatja, melyben egy telefonfülke kerül a költészet hatása alá s válik süketté a mindennapi beszédre, és csak az egyszer belemondott négy verssort tudja visszhangozni. A *Kocsmában mélláz a vén kalóz* egyértelműen Berzsenyi versére alludál, *A poézis hajdan és most* első sorát, a „Halljuk, miket mond a lekötött kalóz”-t idézi meg. Egy lírai életmű záró darabjára utal tehát, s egy olyan versbéli én beszédhelyzetére játszik rá, aki egyszerre kimondója és hallgatója beszédének. Berzsenyi egymásra vetíti Próteusz, a kalóz és a költő figuráját s a régmúlt költészetét állítja példaként a jelen elébe. Orbán kötetének verseiben találhatóak olyan darabok, amelyek hasonló értéksémákat állítanak fel, azzal a különbséggel, hogy ezek a szembeállítások társadalom- és kultúrkritikai, sőt gyakran politikai kontextust idéznek („A kisszerűség kiáltja ki császárnak magát. Babits forog a sírjában, míg / odafönt pártszempontok tágitják egy rozsdás feszítővassal a ház falán a rést.” *Martinuzziak kora*). A próteuszi sokféleség mint konnotáció az 1995-ös könyvben az egy

¹¹ Margócsy István: *Orbán Ottó: a kelj följancsi jegyese*. 2000, 1994/6. 58.

¹² Vö.: Kulcsár-Szabó Zoltán: *Egy költészet vakfoltjai*. (Orbán Ottó: *Kocsmában mélláz a vén kalóz*) (kézirat) 2.

évvel korábbi gyűjtemény verseinek szerepét erősíti fel, s *A költészet hatalmából* átkerült darabok „hagyományközpontú” olvasását engedi jobban érvényesülni. A következőkben arra teszünk kísérletet, hogy a költőelődök megidézésének sokféleségét bizonyos jól kitapintható értelmezők mentén (korántsem a teljesség vagy a totalizáció igényével) formalizáljuk, s az imitatív (vagy nyelvi) kompetenciák formációit mint esztétikai hatáselemeket a korábban ismertetett elvárások szerint akár értékalakzatokba is rendezzük, nem belátva, de számolva az interpretáció így létrejövő lehetséges vakfoltjaival.

Genette írja az általa mimotextus gyűjtőnévvel illetett szövegekről: „imitálni, az irodalomban éppúgy, mint másutt, mindig egy kompetencia-modell előzetes konstrukcióját feltételezi, melynek minden utánzása egy egyedi beszédtevékenységet eredményez, lévén hogy a kompetencia sajátja, itt is, mint ahogy másutt, az a képesség, hogy hártalan számú korrekt performanciát hozzon létre (...).”¹³ Egy konkrét szöveg bármely elemének fölismerhető megidézése vagy kötelező intertextussá tétele egyben fölveti az egész szöveg mint idiolektus konnotálódásnak lehetőségét is, melyet az intertextus nyoma mint értelmező lerombolhat vagy megerősíthet.

Elmondható, hogy Orbán szóban forgó versei az egyedi szöveggként vagy akár egész költészetekként felfogott idiolektusoknak a *maradéktalan megőrzésére* törekednek, az idiolektust legtöbbször nem nyelvi fikciónak, hanem *üzenetnek* és *beszédnek* tekintve. „Egy modor inkább leleplező felvételének ironikusan hangolt változata a paródia, hiszen a parodizálás lehetősége a visszatérő jelenségek rögzíthetőségében van, s az ilyesfajta rögzítésnek az esélye a változásra való képességként értett egyediséggel egyenes arányban csökken.”¹⁴ A paródia ugyanakkor olyan eljárás, mely az individuálist mesterkéltként leplezi le, rámutatván, hogy az „külsőleges” (tehát elsajátítható) kompetenciák összehatása csupán, mégis megőriz azonban valamit a hipertextus egyediségéből, amennyiben esztétikai hatása nem pusztán a reprodukcióban, de azonosság és különbözőség váltójátékában ragadható meg. Genette megkülönböztetéseit követve Orbán versei közt csakis részleges imitációkat találunk, a legtöbb költemény nem pusztán utánozza, hanem transzformálja is az eredetit.

A harmincas évek költői című versnek például nincs konkrét pretextusa, ezzel szemben egy egész korszak költői korpuszának olvasására vállalkozik, nyíltan s Orbánra jellemzően összekapcsolva társadalmi-politikai és költészeti vonatkozásokat. A vers olyan szimbolikus időszaknak tekinti a fölídézett korszakot, amelyben a költészet önmaga időtlen tökéletessége révén áll szemben a mulandósággal és a történelem apokaliptikus sémájával. A múlt költőinek kora úgy ellentételeződik a versben önmagát is inszcenírozó beszélő helyzetével, hogy utóbbi a rímelésben és a ritmikában „reprodukálja” s őrzi meg a költészet sajátlagos (azaz időtlenné ható) markereit. Ebben a versben azonban nincs szó arról, hogy ezek az ismérvek az időtlenség vagy a halhatatlanság ismérveiként nyilvánítanak körükbe tartozónak magát az Orbán-verset is. A költemény első szakaszai egyértelművé teszik, hogy éppen nem a rímelés és a dallam révén létesülhet autentikus kapcsolat felidéző s felidézett költőalak között. „Ó az a mindig helyén szóló szó, / azok a sor végén csüngő díszek, / amitől még a viviszek- / ció, / a pusztulás is élvezetes – íme: / nem számít, nő-e, hím-e, / kéjesen lebunkóz a ríme! // Őszintén szólva kiröhögtem őket, / a profi nyelv- és szívbillegetőket ... // De most, hogy éveim mélyállomását / mind sötétebb s fojtóbb anyagba ássák, / s a napok mind vakabb vágatba visznek, / más fénytörése van már ott az észnek; / s a költők, akik rímeikben hisznek, / a dal-redőny mögül dültan kinéznek.” (Kiem. tőlem: B. T.) A vers beszélője mintha romló és romlatlan,

¹³ Gérard Genette: i. m. 89–90.

¹⁴ Katona Gergely: i. m. 604.

szemantikum és eufónia ellentétében látná a földézett költői korpusz lényegét, a verset egyszerre tekintve a történelemhez tapadóknak s attól elkülönülőnek, s paradox módon az időtlenséget épp abban véli megragadhatónak, ami leginkább kiszolgáltatott a szubjektivitásnak: az imaginárius költőalak megjelen(it)ésében. A vers a korszakot egy szimbolikus költőalak metaforájává teszi, s annak egyediségét hangsúlyozza („Hanem épp így, a jelmezét levetve / milyen világfias még itt e század, / ahogy szabad s kötött vers között lebegve / zenés névjegyét küldi az egekbe [...] / ahogy még mindig fiatalon lázad!”), amivel még inkább kiemeli, hogy az időtlen csakis az időbe vetett szubjektum horizontjából mutatkozhat időtlennek. Amikor tehát a dal mögötti beszélő újraélesztésére tesz kísérletet, Orbán versének lírai éneje hangsúlyozottan a maga egyediségéhez visszakapcsolt perspektívában jeleníti meg a rajta túliként elképzeltet: „S egy percre mintha a bakon a végzet / nem ostorozná a gebe időt, / fény koszorúzza meg ezt az egész, / ami itt vérből és szennyből kinőtt, / s a vers mintha félrebeszélne halkán, / míg lázasan hánykolódik a dallam, / mert megszólal a dalban / a hiányába haló halhatatlan...” Mindennek az is nyomatékot ad, hogy életkori sajátosságokkal, egész pontosan a halálhoz való közelítés tapasztalatával is kapcsolatba hozza a megidézett versek olvasásmódját. A vers zárata ebből a horizontból azért mutatkozhat némileg elhamarkodottnak, mert a kollektívum perspektívájában láttatja föloldhatónak azt, amit addig a redukálhatatlan egyediségre vezetett vissza („Aztán új divat, új vers, tábori ima, / Jön Auschwitz és Hiroshima.”), s mert történelmi események ki nem mondott következményeire egyszerűsíti az elődöktől való elválásztottság addig komplexebb viszonyrendbe illesztett mibenlétét.

A *harmincas évek költőiről* tett elemző megállapítások közül mindenekelőtt a költőelődök imaginárius alakokként való megidézése említhető úgy, mint számos Orbán-vers jellegzetes eljárása, utalhatunk itt a *Csokonai*, a *K. Dezső*, a *Párhuzamos életrajz*, az *Arany János a múzeumkertben*, az *üres kincsesbánya* vagy akár a *Ginsberg Budapest* című darabokra, melyekben harmadik személyű ő forma határozza meg a felidéző beszédhelyzetét, és kiemelhetjük például a *Petőfi*, a *Találkozás egy szellemmel*, az *Arany Jánoshoz* vagy a *Csokonai elissza sohasem volt tanári fizetését* című költeményeket, melyekben viszont a második személyű megszólítottság a felidezés formája. Elmondható ugyanakkor, hogy szinte valamennyi alakidézés kapcsolatba hozza magát egy olyan kijelentésaktus-elemmel, amelynek révén a felidézett életmű vagy konkrét szöveg idiomatikuságára vetül rá az épp zajló versbeszéd. A *K. Dezső* Kosztolányi *Számadásából* az *Ilona* című darab versformájával és az eufóniában élvezkedő beszélő helyzetével teremt humorosan kibillentett idiomatikuságot, amennyiben a Kosztolányi nevének versbeli rövidítése és az eredeti vers címszavának hangzása közötti *különbséget* teszi meg a hódolat kiindulópontjának, miközben mindkét vers szervezőelve a szavak homofóniája. Ezzel a finom gesztussal Orbán a versbeli hommage konnotálta rokonságon túlmenően Kosztolányi versétől és a hozzá kötődő verseszménytől kimondatlanul el is határolja magát, amennyiben a költő alakjára s nem nevének eufóniájára fektet nagyobb hangsúlyt, és nem az önmagában tekintett szóban, hanem a köréje épített kontextus mesterséges hangzásvilágában (homofóniájában) keresi a centrálissá tett szó szépségének magyarázatát. A szó státusának felfogásával kinyilvánított azonosulást a vers retorikai fölépítettsége tehát cáfolni látszik, feszültséget teremtve ezzel grammatikai és retorikai olvasat között: „Mert a szó / neki is, / nekem is / drágakő, / kivált a / mocsokból, / kacsint rám / K. Dezső. // Elegáns / stílus és / biblikus / véreső, / láthatod, / mik vagyunk, / haldoklik / K. Dezső. // De csiszolt / mondata / fölragyog, / lásd, ez ő, / K. Dezső, / K. Dezső, / K. Dezső, / K. Dezső.” Látni való, hogy a vers a megidézett költőt *beszélő arcként* jeleníti meg, s a kacsintás látványa nem szó szerinti jelentésében, hanem a *mondás metaforájaként* értődik a szövegben, ami beszédszerűség és jelenlét egymásra utaltságát engedti érvényesülni.

A *sarkutazás* beszélője Füst Milán *Öregség* című versének kiragadott sorait s azok szabadverses ritmikáját építi beszédébe, miközben az önmaga betegségét tematizáló költői én a Füst-vers öreg görögjének haláláról szóló (eltávolított) allegóriája szereplőjével azonosítja beszédhelyzetét. A hétköznapok korindexekkel jelzett tematizálása mellett a vers megőrzi a hipertextus patetikus hangvételt és eltérő képzetköröket „egyberántó” technikáit, az asszociációk spontaneitását. „Naponta többször próbahalált halok. / A kezem, a lábam zsibbadtan megbénul, kiver a víz és lassan / párologva húti a testemet fagypontra alá. / A jégcsapdába zuhant mamut nem adja föl, dobálja magát, / kapaszkodik, / liheg, forró nyarakra gondol, verset ír, hiába persze, / a tél csak tél marad s a halál halál. / Lassan föléje gyűlik a korszemét, lejárt tévéújság, a világhírlapok / adópapír, nyugták – a tundra.” A megidézett vers megszólítottja helyett („Hallgass rám, ó ifjúság...”) maga Füst lesz megszólítottja („Hallgass rám, ó Füst Milán.”), voltaképpen annak érdekében, hogy a megidézett kor, a századelő szimbolikus *tanújaként* funkcionáljon a versben. Az egyéni halál képzele társadalmi, történelmi és tulajdonképpen kultúrkritikai vízióba fordul át, s az öreg görög halálának füstí példázata apokaliptikus képzetkörben értődik újra, miközben a költészet mint olyan ismét csak szembeállítódik e sémával, amikor maga válik menedékévé a korból hiányzó pátosznak: „...A kilencvenes évek. Semmi emelkedett gyász, / mintha dobot vernének, tompa dobot, csak az ágyúk, / a géppuskák ugatása, a technika. / Nem az új világ, csak az újdonságok, a szerkentyűk, az okos-hülye / automata, a hatalmas kráter, az eszmehiány, a világnagy / fekete lyuk. (...) s a fejünk körül, ne feledjük, a tévé kékes fénye, / különben vastömör sötétség.” Az *Öregség* természeti képeit itt a technicizált civilizáció elemei helyettesítik, melyek az apokaliptikus okozójává és megtestesítőjévé lépnek elő, s az öreg göröghöz társul s indirekt beszédhelyzetből előadott látomás itt közvetlenül a lírai énhez rendelődik hozzá, amely arra enged következtetni, hogy ebben az esetben a szemantikai transzformáció határozza meg a „stilisztikait”, miközben az átültetés mindkét aspektusa a beszédhelyzet *eltérő* voltára mutat vissza.

A *sarkutazás* által megidézett vízió szorosan kapcsolódik Orbán számos más verséhez, köztük a *Töredékhez*, mely Radnóti Miklós azonos című költeményét működteti hipertextusként. A két vers hangvételének hasonlósága a korról adott tanúságtétel tárgyiaságában értelmeződik át modális különbséggé, amennyiben Radnóti szövegének beszélője a világháború értékkiüresedett jelenéről ad lenyomatot, miközben Orbán lírai éneje a kilencvenes évek technicizált életkörülményeit verseli meg. Ebből következik, hogy a munkaszolgálatban kivégzett költő korkritikája tragikus, míg a kortárs verselőé ironikus hangvételűvé válik. „Oly korban éltem én a földön, / mikor a majom visszaszállt a fára, / a szátrészes tévédrámák közé, / hol a hős daliás menedzser, ló, sose fél, / s az elhagyott nő könnyek közt kefél. // Oly korban éltem én a földön, / mikor *Elekrát* elektronikába / úsztatta át a nagy képmutató; / világvilágában a Föld roppant vegyesbolt – / vehetsz Wilkinson pengét s Knorr levesport!” E vers olvastán is elmondható, amit Katona Gergely *A költészet hatalma* kapcsán így fogalmazott meg: „az új perspektíva kényszerűen el is választja az öregedő belátásait az újonnan érkezők kérdéseitől.”¹⁵ Vagyis az öregedés, mint a tapasztalatok szolgáltatása bizonyosság megszerzése, nemcsak megkönnyítheti, de akadályozhatja is a másságra irányuló megértés lehetőségét.

Az öregség és a halálközelség mint a versekben szüntelenül tematizált tapasztalat azonban korántsem csak az önéletrajziségnak abban az értelmében interpretálható, amit az irodalmon kívülihez (az „élet”-hez) való odacsatolásnak a tapasztalati kódokat előtérbe állító aspektusa kijelöl, vagyis nemcsak a reprezentáció illetően funkció-összefüggései felől. Hiszen igaz ugyan, hogy – amint az előzőekben vizsgált versek is megmutatták –

¹⁵ Katona Gergely: i. m. 595.

amikor Orbán nagy költői szabadsággal értelmezi át az elődök verseit, vagyis többnyire radikálisan új kontextust teremt a megidézett tematika köré, leleményesen írja újra a pre-textusokhoz kapcsolódó beszédhelyzeteket, a beszélő én önazonosságát sohasem szolgáltatja ki látványosan a megidézett alakok vagy / mint textusok identitásképző műveleteinek, az idiomatikusság megalkothatóságát részlegesen mégis alárendeli az időbeliségnek s a szüntelenül átrendeződő kontextusoknak. Ha például *A költészet hatalma* felől olvassuk legutóbbi kötetének, a *Halod-e te sötét árnyéknak* a következő sorait, azt láthatjuk, a beszélői önértelmezés a nyelvben (és csak a nyelvben) fellelhető kompetenciáival hozza kapcsolatba saját megalkothatóságát: „Így lettem én a rönk meg a szél, / röghöz kötött világcsavargó; / én ejtem a szót, de valaki más beszél, / Mária siralma s a körüti argó... / Szellemhang, mely kedves a szájnak, a fülnek, / a madárdallal teli ég, a harangok, az ünnep; / hó, de alatta a hóba takart kert – / hogy a semmibe nyomtalanul ne merüljek, / te tessz szavaidba magyar nyelv!” (*Hatvanadik évére*) A nyelvbe való temetkezés képzetköre az önéletrajzi elemeket szoros kapcsolatba hozza poétikai vonatkozásokkal, amennyiben a konkrét referenciájától megfosztott jel, a *nyom* metaforikáját idézheti fel, vagyis a nyelv mindenkori uralmát „használója”, a beszélő felett, mely természetesen akadályozza az önmegalkotás intencionált mozzanatait s az idiomatikusság változatlanóságát. Az életért való küzdelem tematikus „megjelenítése” és *A költészet hatalmának* rekontextualizáló műveletei ezen értelmező mentén egy olyan nyelvkritikai attitűd poétikai megnyilvánítóként is figyelembe vehetők, amely nem hajlandó belenyugodni a beszélőnek a nyelvbe való szükségszerű és folyamatos beletemetkezésébe, vagyis abba, hogy az írás (écriture) leválik írójáról. Az az orbáni erőfeszítés, amely arra irányul, hogy a költő kötetéről kötetre újjáélessze verseit s önmagát mint nyelvi fikciót, az újraéledés „mellézköngéivel” is terhes kötetcímekben is megnyilvánul (*A kelj föl jancsi jegyese; Egyik oldaláról a másikra fordul, él*), s a legutóbbit megelőző kötet címének Berzsenyi-allúziója is beilleszthető ebbe a kontextusba, amennyiben a „vén” és „lekötött” mint egymást helyettesítő jelzők is értelmezhetők. A szöveg általi rögzítettség és a halálhoz közelség, mint a halál metonímiája, olyan defigurációknak (szövegszerűsítéseknek) adhatnának esélyt, amelyek elvileg a jelentő játékának kiaknázása felé terelhetnék az egyes darabok értelmezését. Csakhogy – amint a versek fönti értelmezései megmutatták – az alakmegidézés általában a beszédhelyzet radikális átírásával valósul meg, s a jelenben beszélő beszédhelyzetét az *önazonosság megőrzésére való törekvés* határozza meg, ami szorosan hozzákapcsolható a produkció szempontjának nyelvkritikai aspektusához. A költőnek azok a megnyilvánulásai, amelyek saját recepciójával való folyamatos „küzdelmére” utalnak, vagyis arra, hogy nehezen törődik bele versei értelmezésnek való szükségszerű kitettségébe, a darabok „önálló életébe”, szintén összefüggésben állnak ezzel a poétikai magatartással. Egyetérthetünk tehát Kulcsár-Szabó Zoltánnal abban, hogy Orbán költészetében „az irodalommal folytatott párbeszéd az (antropomorfizáció révén) ellenőrzött figuráció fogságában marad”,¹⁶ s minden defiguratív potenciálja ellenére sem képes teret nyitni az intertextualitás azon értelmezői kontextusának, amelyik azt bizonyíthatná, e költészet *produktívan szembesült* a nyelv általi (ön)megalkothatóság radikális következményeivel.

¹⁶ Kulcsár-Szabó Zoltán: i. m. 4.

Szükség van-e a filozófiára?

E kérdés egyidős a filozófiával, és mindig felteszik azok, akik ezt a „diszciplínát” művelik. Számtalanszor megállapították, hogy a filozófia egyszerre szükségszerű és lehetetlen, és bármit teszünk, ha gondolkodunk és értelmezzük világunkat, már filozofálunk. A „szükség van-e a filozófiára?” jellegű kérdésekre a válasz nem az egyértelmű *igen* vagy *nem*, hanem a diszkusszió, a vita. Lehet, hogy a filozófiára nincs szükség. De az is lehet, hogy a filozófiára nagyon is szükség van, jobban, mint valaha. *Mi* történetesen nem „valaha”, hanem *ma* élünk, ennél fogva *ma* kell gondolkodnunk és értelmeznünk világunkat, ezt az egy emberöltőben többször alakot és „lényeket” váltó világot. Ha azt mondjuk, hogy a filozófiára szükség van és a filozófiára nincs szükség, nem kerülünk ellentmondásba, holott tudjuk, hogy valami nem lehet egyszerre *ez* és *nem-ez*. De úgy véljük, hogy míg arról vitatkozunk, hogy mit értünk a *valami*-n és *ez-en*, a lehető legjobban *múlatjuk* időnket. Mielőtt evolúciós időnk minket *múlatna el*. Az idő, mely mára nem csak fizikai, poetikus, intuitív vagy regényidő, hanem *genetikus* és evolúciós idő is, azt várja, hogy szembenézzünk kihívásaival – mert csak így őrizhetjük meg még nem klónozott alkatunkat és szemünk *látását*. Úgy véljük, akár szükség van rá, akár nincs, a filozófia izgalmasabb, mint valaha, hiszen soha nem látott kihívások és felelősségvállalások előtt áll: az emberi nem alapvető kérdéseit, az etika, a megismerés, a szubjektum, a tudomány – talán utoljára még – klónozatlan kérdéseit kell újra föltennie.

A *Jelenkor* folyóirat volt szíves helyet adni kérdésünknek, és egy remélt vitának. Szüksége van-e a mai világnak, a mai Európának, a mai Magyarországnak, a mai tudománynak, a mai művészeteknek, a mai irodalomnak, *nekiünk* magunknak, *nekem* magamnak a filozófiára?

B. J.

FILOZÓFIA: SZENVEDÉLY VAGY SZÜKSÉGSZERŰSÉG?*

Kevesen filozofálnának, ha a filozófiai beszélynék
nem lenne meg a maga sajátos belső igézete.

John Dewey¹

Richard Rorty szerint a filozófiának nincs helye a demokratikus társadalomban, és át kell adnia helyét az irodalomkritikának, a politikatudománynak és a természettudományoknak. E tétel mellett fölhozott számtalan deweyánus érve „motivikusan” két csoportba sorolható. Az első állításcsoport szerint a filozófia a történelem folyamán az arisztokrácia gondolkodásmódját fejezte ki és erősítette, amit a modern demokráciában meg kell kérdőjeleznünk. Platón, Arisztotelész és követőik szisztematikus gondolkodását a rabszolgák alattuk való szüntelen teherhordása tette lehetővé. Filozófiájuk ennek megfelelően hierarchikus, nem a teherhordó, hanem a „hordozott” fennkölt világa, ahol a filozófus feladata a fennlévő, fenséges igazság kutatása. E gondolkodásmód alapegységei a duális megkülönböztetések, ahol bármely jelenség vagy gondolat saját alárendelt ellentétével jelenik meg. Dewey és Rorty szerint ilyen dualitások az igaz/hamis, jó/rossz, belső/külső, fölső/alsó, időbeli/időnkívüli fogalompárok. E dualitások nemcsak értelmezték a világot, hanem saját lenyomatukat is rajta hagyták azon, és mindig hozzájárultak az éppen fennálló elnyomó hatalmi struktúrák igazolásához és megerősítéséhez. Tekintve, hogy az újkori, a stabilizálódó és elhatalmasodó politikai és társadalmi hierarchiák képződését visszautasító demokratikus jogállam és demokratikus gondolkodású társadalom számunkra a legfőbb közös érték, és ez „lényegénél” fogva nem ismerhet el semmiféle *elvi* egyenlőtlenséget, a filozófia gondolkodásmódját is ehhez kell igazítanunk, és fel kell számolnunk az egyenlőtlenséget folytonosan legitimáló dualisztikus fogalompárokat. Bármennyire tetszetősnek tűnhet is a dualisztikus gondolkodásmód elvetése melletti érvelés, sem Deweynek, sem Rortynak nem sikerül meggyőzően bemutatnia az antidualisztikus vagy adualisztikus gondolkodásmódot, ami nem is csoda, hiszen egyetlen filozófia és egyetlen tudomány sincs meg a jó és a rossz vagy az igaz és a hamis állítások és elméletek szétválasztása nélkül. Magának az antidualisztikus gondolkodásmódnak mint a „rossz”, dualisztikus gondolkodásmóddal szembeni jó gondolkodásmódnak a megfogalmazása sem lehetséges nem-dualisztikusan.

A második motívum valójában az antidualisztikus gondolkodásmód alesete, és annak a platóni-kanti és analitikus filozófiai paradigmára való alkalmazása. Rorty az alany/tárgy, a külső/belső, az igaz/hamis fogalompárok elvetésével ismeretelméleti antireprezentacionalizmust sürget, amely Quine és Davidson nyomán kétségbe vonja a platóni, karteziánus és kanti világfölösztásokat. Ezáltal a filozófiát mint a megismerés kutatását, mint ismeretelméletet vonja kétségbe, azt állítván, hogy a világról alkotott képeink soha nem igazolhatók másképp, mint csak további képek segítségével, aminek viszont a megalapozások keresése szempontjából nincs értelme. Ha a filozófiai gondolko-

* E munka létrejöttét támogatta a/This work was supported by the Research Support Scheme of the OSI/HESP, grant No. 728/1997.

¹ Dewey, J., *Experience and Nature*, (1925 Paul Carus Lectures), New York: Dover, 1958, 203.

dásmód értelmetlenségre vezet, akkor bensőleg számolja föl önmagát. Rorty egy antireprezentacionalista-naturalisztikus gondolkodásmód vázlatát adja, amely a világgal való közvetlen kauzális interakció fogalmán kívül nem használ semmiféle, a filozófiatörténetből vett „dualista-reprezentacionalista” eszmét. Rorty ezzel kapcsolatos érveléseiben is kimutatható egy „maradék” reprezentacionalizmus, amely megkérdőjelezi programjának kivihetőségét. Filozófiafölszámolási programjának kritikájára Rorty azt válaszolja, hogy a filozófia olyan problémákat vetett föl, amelyek elvileg megoldhatatlanoknak bizonyultak, ennél fogva értelmes ember nem foglalkozhat tovább velük, és különben is, minden őt érő kritika még belül van azon a filozófiai fogalomhasználaton, amelyet ő föl kíván számolni.

A következőkben Rorty javaslatával szemben amellet szállok síkra, hogy a filozófia nem rendelhető *alá* az elnyomás-, tehát *alá*rendelés-történetnek és nem merül ki a megismerés megismerése kutatásában, továbbá hogy a tudományra épülő újkori demokratikus társadalomnak jobban szüksége van az *ész és értelem* „legtágabb” értelmű erőfeszítéseire, mint valaha. Kant emlékeztet bennünket, hogy a „világ szemlélete a legpompásabb látvánnyal kezdődött, amely emberi érzékek előtt egyáltalán feltárulhat, s amelyet értelmünk egyáltalán elviselhet, amikor e szemléletet tágas körében követni igyekszik – és csillagjóslassal végződött. A morál az emberi természet legnemesebb tulajdonságaival kezdődött, melyeknek fejlesztése és művelése végtelen haszonnal kecsegtet – s álmodozással vagy babonával végződött.”² A filozófiának a gondolkodás végső erőfeszítésének kell lenni, hogy ne essünk a csillagjósolás és a babona csapdáiba. Gondolati fegyelmre hozza rá, hogy „elkerüljük ... a *zseniális nekirugaszkodásokat*, amelyek révén, miként ezt a bölcsek kövének tanítványai szokták, a természet mindennemű módszeres kutatása és ismerete nélkül, álombeli kincseket ígérnek és valódiakat tékoznak el.”³

A filozófia fogalmának Sellars nyomán a gondolkodás végső erőfeszítését tarthatjuk, hogy a lehető legtágabb értelemben megértse azt, ahogy a dolgok a lehető legtágabb értelemben vannak. A következőkben a filozófia objektív és szubjektív fogalmának megkülönböztetésével arra szeretnék utalni, hogy a gondolkodásnak számtalan olyan lehetősége van, melyet még nem használt ki. Azt állítom Dennettre hivatkozva, hogy bizonyos értelemben mindenki filozófus, majd arra hozok példákat, hogy a nyugati világban ténylegesen elindultak mozgalmak, melyek pusztá létükkel e tételt látszanak, ha nem is feltétlenül és szigorú értelemben igazolni, de illusztrálni. A „»mindenki« önkéntes és nem ritkán »szenvedélyes« filozófus” tétel mellett a filozófia kényszerítő szükségességére is föl hívom a figyelmet, egy jelenleg aktuálissá váló téma, a géntechnológia kapcsán. Mindezzel arra kívánok utalni, hogy a filozófiának nem csak – mint például Kant gondolta – egy, történeti vagy episztemikus fogalma van, hanem mint „legtágabb értelmű” gondolkodás mindig meg fogja találni és meg is kell találnia témáit. Mint Lyotard állítja, a filozófiának a racionalitás óreként újra ki kell találnia a racionalitást, és e kreativitása által válik ismét igazán művészetté: „A 20. század közepén az olyan problémák esetében mint: Mi a művészet? Mi a megismerés? nem fordulhatunk vissza azokhoz a válaszokhoz, amelyeket a 19. és 20. század modernjei kidolgoztak. Az akarat és a kommunikáció filozófiája, amelyek együtt léptek föl, azaz a felvilágosodás és a romantika filozófiája többé nincsenek abban a helyzetben, hogy megoldják azokat a problémákat, amelyek ma fölvetődnek. Tehát egy másik gondolkodásra kell áttérni. Ez azt jelenti, hogy magának a filozófiának is feladata, hogy új problémákat találjon föl és azokat min-

² Kant, I., *A gyakorlati ész kritikája*, fordította Berényi Gábor, Budapest: Gondolat, 1991, 291.

³ Kant, I., *uo.*

⁴ Lyotard, J.-F., „A filozófia órája” [Florian Rötzer interjúja], 2. – A Boros János által fordított kézirat megjelenés előtt áll a *Jelenkor* hasábjain. – *A szerk.*

dig újra átalakítsa. Ez a filozófia művészi oldala.”⁴ Lyotard azonban nem dolgozza ki, vagy legalábbis nem dolgozza ki kellőképpen, hogy melyek lehetnének azok az irányok, melyekben a filozófia így értett „művészi oldalát” kifejleszthetné és alkalmazhatná. A következőkben a kreatív, a „poiétikus” filozófia lehetőségeire szeretnék néhány utalást tenni.

Objektív és szubjektív filozófia

Kant szerint a filozófiának két oldala van. Az egyiket „objektíven egyedül az ész jeleníti meg teljesen”, történetét a nyilvános akadémiai diskusziókon vitatják és az egyetemen tanítják. A filozófiának azonban van egy szubjektív aspektusa is, „a személy szempontja”, melyhez szakadatlan törekvés párosul, és csak „annak áll jogában azt állítani, hogy birtokában van az eszménynek, s így igényelheti a filozófus nevet magának, aki saját személyén mint példán mutatja be a filozófia összetéveszthetetlen hatását (az ön maga feletti uralomban, s a közjó iránti kétségbevonhatatlan érdeklődésben); ugyanezt követelték meg a régiek is attól, aki erre a megtisztelő elnevezésre érdemes akart lenni.”⁵ E második aspektus az etika aspektusa.

Az egyetemi, „nagypari” filozófia kialakulása óta azonban ez utóbbi szempontot még elvileg sem követelik meg azoktól, akik filozófusoknak kívánják magukat nevez(tet)ni. Az egyetemek „jogi” és nem „etikai” intézmények, tehát nincs lehetőségük a szubjektív, a személyes-etikai szempontok figyelembevételére, de valójában még ajánlására sem. Ennek megfelelően az egyetemi filozófiai vizsgáknak és akadémiai előmeneteknek világszerte csak a reprodukív tudás, esetleg az analitikus képesség és ritkán a kreatív inventivitás a feltétele, de soha nem a „külsődleges” eszközökkel nehezen mérhető szubjektív szempontok, tehát hogy valaki mennyire gondolja komolyan, önmagára is értve, azt a filozófiát, amelyet képviselni *látszik*. Ennek számos oka és legalább egy súlyos következménye van. Az okok közül az intézmények jogi karaktere, a mérhetőség és akadémiai ellenőrizhetőség mellett azt a különbséget említhetjük meg, hogy a filozófia egyrészt többé nem a kiváltságosok tudománya és életstílusa, mint a görögöknél vagy a középkorban, továbbá, hogy a filozófia az utóbbi évszázadban professzióvá, egyes országokban társadalmi presztízzsel járó komoly jövedelemű tevékenységgé vált. Míg a nagy görög filozófusok mentesek voltak a létfenntartás hétköznapi gondjaitól és elsősorban saját „tökéletesedésükkel” törődtek, és míg a középkor filozófusai kolostorok védőfalai mögött tanulhatták és élhették filozófiájukat, addig a modern kor technikai, ökonómiai és akadémiai professzionalizációjából a filozófia sem vonhatja ki magát. Mára a filozófusoknak kompetitív akadémiai légkörben kell megállniuk a helyüket és bizonyítaniuk, hogy maguk is „komoly”, technikai eszközöket és módszereket feltételező tevékenységet folytatnak. A filozófiával foglalkozóktól ma már senki nem követeli meg, hogy a klasszikus, Kant által említett „kétértelműséggel” legyenek filozófusok: senki nem kéri tőlük számon, hogy „élik-e” azt, amit állítanak. És végül is: ki lenne jogosult a számonkérésre? Egy filozófus? Netán a Filozófus? A filozófia paradoxona, hogy művelőjével szemben olyan követelményt támasztunk, amelyet nem kérhetünk számon és nem ellenőrizhetünk.

A filozófia „szubjektív”, „etikai” tesztelése, ha nem is tehető kötelezővé, ajánlhatóvá viszont igen. Ha ugyanis a filozófusok megfelejtkeznek arról, hogy saját „elméleteiket” önmagukon „teszteljék”, vagyis „szubjektívvá” is tegyék, ennek komoly következményei lesznek magára a filozófiára nézve. A filozófia elveszti etikai „terepét”, „próbáját” és meghasonlik, hiszen miközben egyfajta racionalitás megnyilvánulása, nem alkalmaz-

⁵ Kant, I., *A gyakorlati ész kritikája*, fordította Berényi Gábor, Budapest: Gondolat, 1991, 229.

za e racionalitást vagy annak bizonyos aspektusait arra a szubjektumra, amely, ha nem is meríti ki a racionalitás fogalmát (hiszen egyrészt beszélhetünk intézményi, nyelvi, diszkussziós racionalitásról, másrészt a szubjektum maga nem *csak* racionalitás) de mindenképpen a legkülönbébb racionális „hálók” vagy szerkezetek „aktív és döntő csomópontja”. A „jó” filozófia egyedüli kritériuma a helyes érvelés lesz, ennek pedig az, hogy ugyanabban az érvelési módban iskolázottak saját képzettségükkel és intuícióikkal meg egyezőnek tartás az adott érvelést. A filozófia szakavatottak végnélküli diszkussziójává válik, és semmi olyanról nem fog már szólni, ami rajta kívül „van”. „Nincs a nyelven kívül semmi”, „csak a filozófiai diszkusszióban résztvevők egyetértése létezik mint igazságkritérium”, „a filozófiát a tudományok módján kell művelni”, állítják ellentmondást nem tűrő hangon az akadémiai filozófia hívei, ám nem tudnak megnyugtató választ adni az olyan kérdésekre, hogy „éppen melyik nyelven kívül nincs semmi?”, „mely filozófiai diszkusszió résztvevői, és miért éppen ezek vagy azok jogosultak az igazságkritérium megállapítására?” és „melyik tudományt vegye a filozófia példaképének: a régészetet, az endokrinológiát, a newtoni mechanikát, a kvantumfizikát vagy a molekuláris sejtbiológiát?”. A filozófia, mint számos tudományág, egyfajta nyelvhasználatá, ugyanazon intuícióval rendelkezők privilégiumává, sajátos érdekcsoportok kisajátított tulajdonává válik.

A filozófia azonban minden akademizálódás és kisajátítás ellenére sem áll meg – belülről – az akadémiai kapujánál, feltéve, hogy igaz Arisztotelész állítása, mely szerint nem tehetjük meg, hogy ne filozofáljunk, mint ahogy nem tehetjük meg azt sem, hogy ne tegyünk semmit, vagyis ne cselekedjünk. A gondolkodásra és cselekvésre való mindenkinek meglévő joga és „rákényszerültsége” következtében a filozófia mint „reflektív” gondolkodás, nem maradhat belül az egyetemeken, vagy egyes filozófiai csoportosulásokon. Ha igaz az, hogy valamilyen módon mindenki csodálkozik a világban lévő sokféleségen, és azon, hogy minden, ami van, *van*, és *így* van, ha igaz az, hogy a filozófiai gondolkodással együtt egy belső igézet jár, mely nem kér „legitimációs okmányokat” semmilyen intézménytől sem, ha igaz az, hogy mindenkinek cselekednie kell és mindenki állandóan értelmezi saját és mások cselekedeteit, akkor a filozófiának teljesen spontán módon, mint a vadon növő virágok vagy az erdő madarai, mindenütt meg kell jelennie és „virágoznia” vagy mint Emerson mondja, „dalolnia” kell. A filozófia, ha leszűkítik és „objektívalják” értelmezését, mint szenvedély, mint igézet, számtalan helyen és alkalommal fog kitörni a rászabott korlátok közül.

A mindenki csontjába írt filozófia mint a demokratikus pánfilozofizmus alapja

Filozófia és szubjektivitás, filozófia és szenvedély, filozófia és „belső igézet” Szókratész-től napjainkig számos filozófus szerint össze nem illő fogalmak, hiszen épp a filozófiának, a ráció módszeres és önmagát is fölülvizsgáló használatának feladata az embert egyéni szenvedélyeitől „megtisztítani”, és az igazság „látására” vagy legalábbis közelségébe vezetni. Ám éppen filozófusok bizonyították, hogy az Igazság megközelíthetetlen számunkra, hogy megismerőkéességünk korlátozott, és csak bizonyos tartományokra, az érzékelhető világra és a nyelvre értelmezhető. A nagy filozófiai rendszerek eltűntek, nincsenek egyetemes megalapozások, sőt Foucault szerint maga a szubjektum fogalma is az enyészete. A szubjektum nem létezik többé, legalábbis egyes filozófiák értelmezésében, ám ne feledjük, ez a kijelentés legalább annyira vagy talán inkább szól azokról a „kontextusokról”, melyekben eltűnik a szubjektum, mint magáról a „szubjektumról” – és ha akarjuk, mindig lehet kontextust találni, ahol megmarad a szubjektum.

A hétköznapiakban az emberek mint szubjektumok inkább a filozófia második, szubjektív aspektusa iránt „érdeklődnek”: hogyan éljenek, mihez kezdjenek önmagukkal és idejükkel. Ezek mindennapi kérdések, melyeket csak másodlagosan, esetlegesen és vé-

letlenszerűen tematizálnak és fogalmaznak meg. A mindennapi válaszkeresések és válaszadási-döntési kényszerek közepette senkit nem lehet kielégíteni a görög filozófiáról, az ész határaitól, a megismerhetőségről, a filozófia tudományosságáról, a privátnyelvről vagy az utilitarista etika előnyeiről tartott traktátusokkal. Viszont mindenkinek szüksége van valamiféle filozófiára ahhoz, hogy eligazodjék az „élet” bonyodalmaiban. És mindenkinek van is ténylegesen filozófiája, ha ez a filozófia nem is feltétlenül az iskolák filozófiája: mindenkinek cselekednie, tehát döntenie kell. Döntenie, tehát alternatívákat fölállítania kell. Működő alternatívákat fölállítani, tehát a világról gondolkodni kell. A világról gondolkodni, tehát megismerni kell, és e megismerésben általában vajmi kevésbé számíthatunk arra a tudásra, amelyet az iskolákban belénk „sulykoltak”. Érezzük, e megismerés nem az, amire azoktól a tantárgyaktól kaphatnánk választ, amelyeket mint természettudományokat, filozófiákat, irodalmakat, jogelméleteket vagy közgazdasági módszereket próbáltak nekünk elmagyarázni. Érezzük, valami másra van szükség, valamire, amihez közünk van, nem csak az iskolában, de azon kívül, nemcsak a nyilvános életben, de azon kívül is – belül.

Talán segítségünkre lenne, ha feltételeznénk, gondolkodásunk, filozófiánk mindennütt jelen van, ahol mi vagyunk. Dennett az „intencionális alapállás” fogalmával fejezi ki vélekedését, hogy a világ és benne az ember, mint a világ része, tele van különböző bonyolultságú célorientált, környezetét értékelő és céljai érdekében döntéseket hozó rendszerekkel, vagyis tudatokkal. A világ jobban vagy kevésbé összetetten „gondolkozó” tudatokból, tehát „filozófiákból” áll. Valamennyien apró értelmes intencionális alrendszerből állunk, melyek folyamatosan végzik részben önálló tevékenységüket, melyek eredője az egész szervezet intencionális működése. A káosz, a szervezet döntési folyamata „exponenciális robbanásának” elkerülése érdekében azonban van egy *belső*, „csontjainkba írt”, racionális és nyelv előtti, az összműködést meghatározó tudásunk, mely segítségével mintegy megérezzük, hogy mit kell tennünk. Ez a tudás helyettesíti azt a „szubjektív” tudást, melyet Kant követel a filozófiától.

Amint Rorty szerint Freud kimutatta, hogy nincsenek értékesebb és értéktelenebb életek, hogy mindenki „zseni” a maga módján, úgy Rorty szellemében azt állíthatjuk, hogy nincsenek jobb és kevésbé jó filozófusok, csak olyanok, akik elfoglalják a hivatalos tanítói posztokat, és olyanok, akiknek erre nem volt lehetőségük. Ez az állítás érthetővé válik, ha a Dennett-féle mindenkiben meglévő „csontfilozófiára” gondolunk. Ha hisztünk Rortynak és Dennettnak, akkor a világ és a társadalom tele van filozófusokkal, létüket szervező, a világot és környezetüket állandóan értelmező, folytonos döntésszituációban és lépéskényszerben leledző lényekkel. Ha pedig így van, akkor nem lehet a filozófia eléggé demokratikus fogalmát kidolgozni.⁶

A filozófia demokratizálásának követelménye már Arisztotelésznél megjelenik, aki szerint mindenki „filozófál”, és mindenkit érdekel is a „filozófia”. Ha viszont szinte senkit nem érdekel az egyetemi filozófia, az azt is jelenti, hogy ez a fajta megközelítés nem megfelelő azokra a problémákra, amelyek a társadalom vagy az emberek számára fölvetődnek, következtésképpen az egyetemi filozófia nem demokratikus. Természetesen mindezzel nem az akadémiai filozófia mai szükségességét és megkerülhetetlenségét akarom kétségbe vonni, hanem azt akarom állítani, hogy az akadémikus filozófiának komolyan kellene vennie azt a kihívást, amelyet az említett tények jelentenek számára.

⁶ Dennett itt említett elméletéhez ld. *Micsoda elmék*, Budapest: Kulturtrade, 1996 könyvét.

A filozófiának magának kell önmagát kitalálnia, és számolnia kell azzal, hogy csak akkor hallgatják meg mondandóját olyanok, akik maguk is filozófusok a dennetti intencionalitás vagy pánintencionalizmus vagy mondhatnánk, pánfilozofizmus értelmében, ha a filozófia fölhangy „magasan szárnyaló” igényeivel, és hajlandó lesz a társadalom és a tudományok tényleges dialóguspartnerévé vagy „terapeutájává” válni. Filozófusok, mondandók, idők és helyek kerestetnek. Személyek, akik ugyanúgy járatosak a filozófia történetében, mint a jelenkor tudományos, technikai, művészi, etikai és hétköznapi kérdéseiben. A filozófia önmagát számolja föl, ha nincs tisztában saját történetével, de haszontalanná válik, ha nem törekszik saját korához szólni. Gondolkodókra és gondolkodva cselekvőkre van szükség. Amit francia kontextusban Catherine Clément megfogalmazott, mutatis mutandis érvényes a magyar és a nemzetközi filozófiai kontextusra is. „A sajtó újra a mestergondolkodókat keresi ... Ez egy nagyon francia igény, és én nagyszerűnek tartom. Különbösen veszélyes a helyzet! Unalom fenyeget.”⁷ Nem csak az unalom, de az értelmetlenség, tartalmatlanság, etikátlanság is, és a géntechnológia lehetőségei révén, a jövő deformálásának veszélye.

A filozófiának éppen mindenütt jelenvalóságából következően, illetve annak megfelelően ki kell törnie az akadémiai ezoterizmusból és ennek olyan fórumait találja meg, mint az internet, a rádió és a televízió filozófiai programjai, kávéházi összejövetelek, népszerűsítő könyvek, kötetlen líceumi programok, a nagyközönségnek szánt egyetemi előadások, valamint a filozófiai „rendelők”. Az internet filozófiai oldalait, az eszmék e bolhapiaciát meglepően sokan látogatják, legyen a téma a dél-afrikai Hegel-társaság, a japán Foucault-kutatók közleményei, vagy az indiai vallások, Heidegger próféciai esetleg a „posztmodern utáni” filozófusok diszkusziói. A nyugati országok majd mindegyikében van immár a fő műsoridő közelében filozófiai műsor, melyek hol az etikáról, hol a tudományról, hol a mindennapi döntések, esetleg az életkorok sajtóságos kérdéseiről vagy a filozófia történetéről sugároznak sikeres programokat, jelezvén, hogy a nagyközönség is igényli gondolkodásához a „tartalmat”.

„Filozófia mindenkinek” jelmonddal kávéházak nyílnak Párizsban és Münchenben, és a régi görög dialógusok „atmoszféráját” kívánják fölleleveníteni. Előre meghirdetik filozófiai programjaikat, nagyobb témaköröket kijelölve vagy nevesebb filozófusokat meghívva. A párizsi Szókratészről elnevezett kávéházban, a Marc Sautet által vezetett *Café pour Socrate*-ban szokratikus beszélgetésekre törekszenek, a filozófia szabad gyakorlására. Más kávéházak zártabb programokat hirdetnek meg vállalati vezetők számára, ahol kifejezetten is a döntéshozó mechanizmusokban lehetséges szituációkat elemzik a legkülönbözőbb lehetséges filozófiai perspektívákból. Ilyen helyeken meghökkentőnek tűnő kérdések hangzanak el: miként döntene az adott helyzetben Spinoza, Kant vagy Popper?

Megnövekedett az érdeklődés a filozófiai könyvek iránt is. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a nagyobb „közönség” végigolvasná az igényesebb filozófiai műveket, de azt igen, hogy bestsellerekké válnak az olyan könnyedebb stílusú művek, mint Jostein Gaarder (Philo-)Sophie-könyve vagy Luciano De Crescenzo írásai. Nem valószínű, hogy „hivatásos” filozófus valaha is komolyan tanulmányozná az ilyen jellegű műveket, az viszont lehetséges, hogy nem lenne eleve elvetélt kísérlet, ha néhány komoly filozófus megpróbálna ezekhez hasonló könyveket írni.

Párizsi líceumok végzős diákjai *symposion*-okat rendeznek, hogy saját problémáikat és világfelfedezésüket igényesen és „filozofikusan” diszkutálják. A *College international de philosophie* mindenki számára nyitott előadásokat és szemináriumokat kínál, a legkü-

⁷ Clément, C., „La raison contre la religion”, *Magazin littéraire*, no. 339, janvier, 1996, 39.

lönfélőbb társadalmi, politikai, etikai, biológiai, pszichológiai, történeti stb. kérdések *filozófiai* vagy *filozofikus* megvitatására. Hasonló programokat szerveznek a *Centre Georges Pompidou*-ban, az *Odéon* színházban és az *Institute catholique de Paris*-ban.

Az első filozófiai praxisok Németországban jelentek meg a nyolcvanas évek elején, amely egy új filozófiai gyakorlat és egy új hivatás megjelenésének lehetőségét is jelezte. Gerd Aschenbach Köln közelében, Bergisch-Gladbachban alapította meg irodáját, mely akár az orvosi vagy pszichológiai rendelők, vagy az ügyvédi kabinetek, pácienseket fogad. Az „ügyfelek” általában vállalati vezetők, ügyvédek vagy bármely egyéb szakma képviselői, akik saját gondolkodásuk „megmerevése” ellen védekeznek, és akik új „intellektuális” impulzusokat várnak a filozófustól. Aschenbach praxisának sikere nyomán ma már számos, az övéhez hasonló kísérlet létezik Németországban, és létrehozták a „Filozófiai Rendelők Szervezetét” is, amely hasonlóan működik az egyéb szakmák érdekvédelmi és felügyelő szervezeteihez.

Bármi módon is, a filozófia jobban, mint valaha, új formákat keres, és bele kíván szólni a társadalmi vitákba. A hivatásos filozófusok egy része nem az elefántcsonttorony magasságaiból lefelé, hanem partnerként próbál hozzászólni a más foglalkoztató kérdésekhez, mint olyan valaki, aki nem a sajátos technológiai vagy politikai kérdések szakértője, hanem aki ismeri az emberiség gondolkodástörténetét és különös műveltsége segítségével képes egy adott kérdéshez új megvilágítást, új szempontot vagy új alternatívát nyújtani. Ha a filozófia szélesebb körökben hallatja hangját, akkor válaszol arra a szenvedélyre, amellyel fiatal emberek újra meg újra filozófiai tanulmányokba kezdenek, miközben már az első órákon megtudják, hogy a filozófia nem az, aminek korábban gondolták, és amiért filozófiával kívántak foglalkozni. Az úgynevezett posztstrukturalista és posztanalitikus korszak végén mindenkit újra az érdekel, hogy mire való a filozófia, milyen filozófiát találunk ki, hogy az a bennünket foglalkoztató problémákra legyen alkalmazható. Az utolsó részben példaként egyetlen olyan témát emelek ki, amelyhez elengedhetetlen a filozófiai hozzászólás: a biotechnológia és főként a génkutatás.

*A gének pánfilozófiája: kinek a múltja és kinek a szabadsága?*⁸

A géntechnológia korában a szubjektum nem annyira mint „önmaga”, mint „pszichológiai én” válik kérdésessé, hanem mint olyan, amit létében fenyegetnek az új eljárások. A géntechnológia ugyanis a szaporodás, az élet továbbadása, az én és a nem-én, a „szabadság” és a „szubjektivitás” génstrukturális kérdéseit veti föl. Számos kutató 1989-ben látja annak az eltolódásnak szimbolikus dátumát, amikor a történelem, a társadalom korszaka átadta helyét a biotechnológia korszakának. „Avantgárd” filozófusok ma nem annyira vagy nem csak a társadalom, a nyelv vagy a megismerés kérdéseivel foglalkoznak, hanem az emberrel, mint biológiai lényel, mint tudattal, amelynek szerkezetét a biológiával folytonos nyelvvel lehet leírni. A filozófia társadalmi küldetés tudatát, a tizenkilencedik századi „szocializmus” eszményét fölváltja a késő huszadik század neuronalizmusa, kognitívizmusa és (hogy a régiek analógiájára egy új szót képezzünk) genetizmusa.

Természetesen itt nincs lehetőség mindazokat a filozófiai implikációkat áttekinteni, amelyek a génkutatás és a géntechnológia fejlődésével együttjárnak. Egyetlen fogalomra kívánok itt utalni, a szabadság kérdésre. A szabadsággal kapcsolatos viták tévutakon járnak, amikor kizárólag azt kérdezik, hogy a mitől vagy a mire való szabadságot kell kutatni. Ezek másodlagos és ráadásul „szigorú” értelemben eldönthetetlen kérdések. A legfontosabb kérdés az, hogy „kinek a szabadságáról van szó?”. A társadalomról, az

⁸ Az e fejezetben kifejtett gondolatmenet része annak a készülődően lévő írásnak, melyet Guttman Andrásal, a Genetic BioSystems, San Diego, California munkatársával közösen írunk. – B. J.

egyénéről – vagy a génekéről? A társadalom, helyesebben az állam szabadságát az egyén fölött a „szocializmus kísérletében” megtapasztalhattuk, akár csak az egyén szabadságát a társadalom fölött a „kapitalizmus kísérletében”. Ám mi a helyzet a gének szabadságával? A gének a denneti „intencionális állapot” értelmében „szabadabbak” voltak, szabadabbaknak kellett lenniük, mint mi vagyunk, hiszen „ők” alakítottak ki bennünket, embereket, szabadon kapcsolódtak különböző szekvenciákba, láncokba, szerkezetekbe. Mi, emberek a gének által nagyon is behatárolt játéktérű lények vagyunk. A gének szerkezetének most folyó feltárása hozzásegít, hogy megértsük, közvetlenül mitől, milyen szerkezetektől függünk. Van még itt egyáltalán helye az ember szabadságának?

A szabadság fogalma az ember terméke, az ember viszont sajátos értelemben a gének terméke. Az emberi szabadság a gének terméke, vonhatjuk le a következtetést, bár az összefüggéseket korántsem ismerjük. Ugyanakkor az emberi „szabadság” mint a gének függvénye ma már, ha korlátozott mértékben is, de a biotechnológusokon keresztül maga dönt a gének fölött. A biotechnológiában az emberi nem magához ragadja a kezdeményezést, először a történelem folyamán újfajta szabadságra tehet szert, a génektől való nagyfokú függetlenségre. A gének a génektől függő szabadság függvényeivé válnak. A függvénytan fogalmait használva többé nem világos, hogy melyik a függő és melyik a független változó. Paradox módon és látszólag, az ember éppen a génmanipuláció lehetőségével válik minden eddiginél nagyobb mértékben szabaddá, hiszen immár saját eredetének és saját biológiai alkatának sem lesz teljesen kiszolgáltatva.

A gének öntörvényű fejlődése új szakaszához érkezett, amikor a gének által létrehozott tudatos lények – bonyolult, „szupervenienciális” génstruktúrák – első esetben az evolúció során, maguk „visszaavatkoznak” a génstruktúrákba. A környezeti hatások persze mindig változásokat idéztek elő ezekben a szerkezetekben, de azok jobbra véletlenszerűek és a génekhez képest külső hatások voltak. Most viszont a génekből eredő „valami”, az emberi tudat visszahat saját eredetére és önnön „információs mélyszerkezetére”, a génekre, ezek belsejében létrehozva a tudatra és az ember biológiai alkatára nézve is alapvetőnek bizonyulható változásokat. A géntechnológiával az emberi faj olyant tesz, ami hatásában egyenértékű azzal, mintha saját biológiai múltjába nyúlna vissza. Ha valahol megvalósította a tudomány a tudományos fantasztikus irodalom által már régóta elképzelt visszafelé utazást az időben, akkor ezt a csillagászati múltba való „egyszerű” visszatekintés után most a géntechnológiával virtuálisan meg is teszi. Ám ez a virtuális múltbanyúlás, azaz a biológiai mélyszerkezetbe való tényleges beavatkozás nem csak virtuális, hanem nagyon is valóságos hatásokat válthat ki a biológiai fajok evolúciójában.

Ha az idő a génkutatásig lineáris és egyirányú volt, és ha a függvénytan a függő változót a független változó függvényeként írta le, akkor most az idő és a függvénytan kétirányú lesz. A virtuális múltbanyúlás hatásaiban olyan lesz, mintha ténylegesen a múltban, évmilliókkal ezelőtt (három-négyezer millió évről van szó), a génszerkezetek evolúciós létrejöttékor hoztuk volna létre a hatást, ami a jelenben, de még inkább a jövőben válhat nyilvánvalóvá. A géntechnológia várhatóan át fogja alakítani a történelem episztemológiáját, ahol a történelem immár nemcsak interpretáció kérdése, hanem bizonyos értelemben – amennyiben a történelmet hatásai felől tekintjük – újralétrehozás lesz. Ha ugyanis eddig azt mondtuk, hogy a jelen a múlt eredménye vagy következménye, akkor most valóságos mélyszerkezeti és virtuális múltba avatkozásainkkal tényszerűen más, új következményeket hozunk létre. Olyan valóságos jelent és jövőt kreálunk, melynek nem vagy csak részben lesz valóságos múltja, miközben múltjának egy része virtuális lesz. A múlt időt persze valóságában nem, csak virtualitásában hozzuk vissza, átalakításaink ebben a virtuális múltban, azaz a mélyszerkezeti „most”-ban zajlanak, melyek nagyon is valóságos új jellegű jövőt fognak létrehozni. Ha a történelem eddig a múlt kutatása volt,

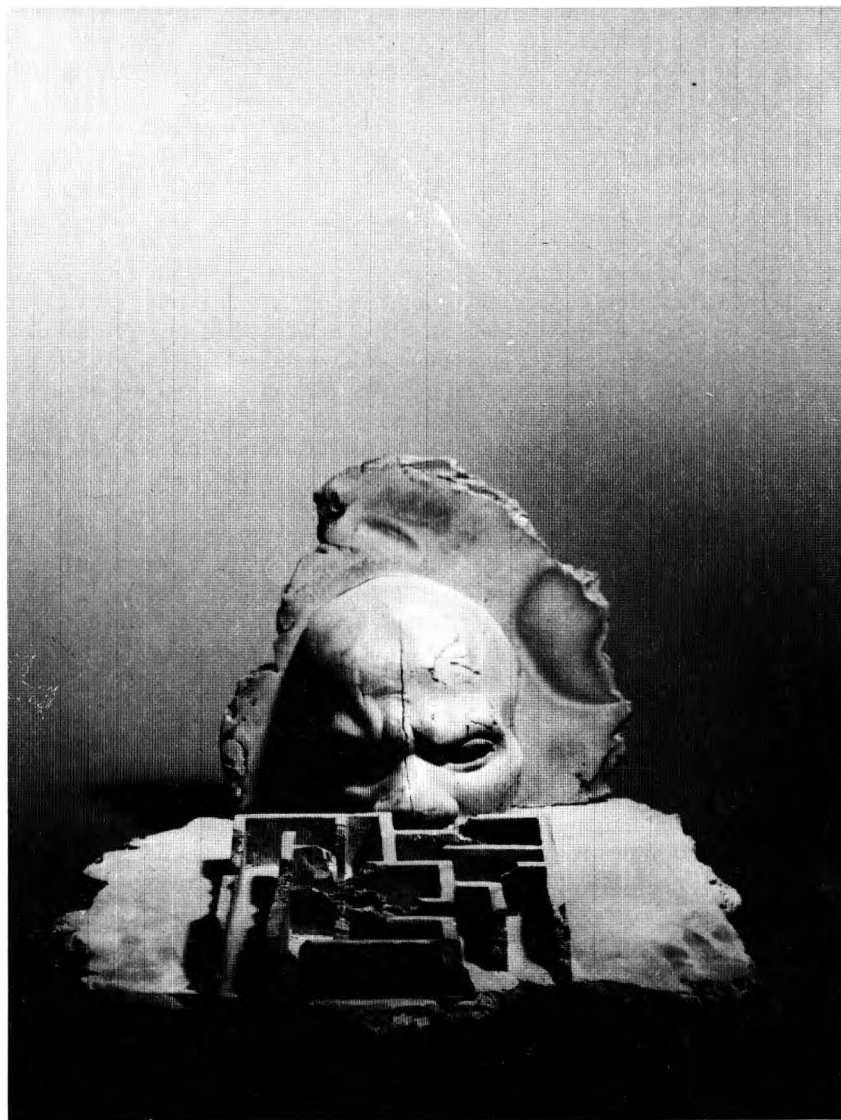
akkor most virtuálisan múltbaavatkozó valóságos jövőalakítás lesz. Az emberi gén szerkezetébe való beavatkozás azt jelenti, hogy virtuálisan visszanyúlunk egy évmilliókig tartó történeti és evolúciós folyamat különböző pontjaira, saját „dinamikus-strukturális múltunkba”, és e beavatkozás hatásában átalakítjuk, fölgyorsítjuk vagy irányváltoztatásra készítjük az evolúciót.

Ez a visszanyúlás azonban számtalan orvosi-terapikus előnye mellett különös és újszerű veszélyeket is rejt magában. Agyunk és tudatunk bizonyos értelemben, ha nem is kizárólag a gének összhatásának eredménye. Ha ez a tudat strukturálisan és „időben” visszahat *oda* és *akkorra*, ahonnan és „amikortól” maga ered, ám az eredet több ezer millió évet igénybevevő evolúciós mechanizmusát és sajátos, talán „lényegi” időigényességét nem ismeri és beavatkozása idejeként nem tudja reprodukálni, ha virtualizálva fölgyorsítja az evolúció folyamatait, fönnáll a lehetőség, hogy az időbeli és rekonstruálhatatlan fejlődést figyelmen kívül hagyó technológiai beavatkozása révén egyfajta új, gyorsított módon, maga a tudat változik evolutive, és új tudat, más tudat, (hegeli értelemben) nem-tudat alakul ki. Megfelelő körülmények nélkül előkészített beavatkozásoknak szó szerint szörny(szer)ű következményei lehetnek. Az egyik fő bizonytalansági tényező ugyanis az, hogy vajon a beavatkozások hatásai – éppen az időhöz való sajátosságos és említett viszony miatt – mennyiben előreláthatóak, elvileg előreláthatóak-e egyáltalán, és a hatások azonnal, vagy csak sok generáció múlva fognak-e jelentkezni. A szabadság, a történelem, az idő, a szubjektum új fogalmainak kidolgozása válik szükségessé, továbbá annak megállapítása, hogy mely szabadságot, mely történelmet, mely időt és mely szubjektumot fogadjuk el, fogadhatjuk el, és melyek megvalósítását kell etikailag megkérdőjelezni és törvényes eszközökkel megtiltani. Ha egyáltalán értelmezhetőek lesznek még e klasszikus fogalmak. Nem fognak „klasszikus” tudományos, filozófiai és jogi fogalmaink – mint egy kis sebességű evolúció fogalmai – a nagysebességű evolúció megjelenésével óhatatlanul elavulni? Amint egy régi versenyautó karosszériája nem bírná a mai Forma 1-es versenyeket, vajon régi lassúsághoz szokott fogalmaink bírnak-e a nagy sebességet? És ha nem: még a *mi* evolúciónk lesz ez, vagy pedig már a mai embertől független, mint ahogy a mai evolúció is független a dinoszauruszoktól, amik egykor uralták a földet?

Miközben az ember cselekvési lehetőségei a génátalakítással nőnek, bizonyos értelemben a filozófia egyfajta szabadsága végetér. Legalábbis az a szabadsága, hogy önkényesen határozza meg munkatervét. A klasszikus filozófia ér ezzel véget, és ennyiben igaza van Rortynak. Ám az új filozófiának kötelességévé válik a legújabb tudományos technológiák valóságátalakító tevékenységét és következményeit kutatni, felismerései mellett a társadalmi-politikai vitákban felelősen síkraszállni. A Kant által sürgetett személy-felé-fordulás ma a biotechnológia felé fordulást is jelenti. A kávéházak és internet-diskussziók, az ismeretterjesztő művek és az egyetemi előadások mellett a filozófiának el kell köteleznie magát a szabadság, a személy, a jog, az elfogadható fejlődés és az emberiség jobbléte új fogalmai mellett. Eszünkbe kell jusson a pragmatikusok figyelmeztetése, ha a filozófiának nincs társadalmi hasznossága, akkor figyelmet sem érdemel. Ha pedig a társadalom nem érdeklődik a filozófia iránt, annak szörny(szer)ű következményei lehetnek.

GELLÉR B. ISTVÁN

Fejezetek a Növekvő Városból

Labirintus szobrocscsa a Növekvő Városból

Útveszejtő, ki nem jő
Útveszejtő, vajh ki ő
Sötétjében kóborolnál
Sötétjében nem találnál
Jobbra út vagy balra út
Innen többé ki nem jut

(Gyermekversike Kowalski-Segner hagyatékából,
amit az afgán határ (?) környékén gyűjtött 1919 tavaszán)

Tárgyleírás S. J. Robin publicisztikájából:

Töredékes állapotú kerámia 415/C jelzéssel a talpán. Fekete színű kerámiából képzett férfit, amely egy labirintust néz. Eredete valószínűsíthetően a Város ásatásáig nyúlik vissza. A negroid jellegű arc, Whuki az álomisten vonásait idézi. A talapzaton néhány trianguláris pecsétnyom mellett vasoxidral felfestett felirat található...

S. J. Robin naplójából (datálatlan, feltehetően a húszas évek elejéről):

„A labirintus ábrázolása a Város leletei közt többször előfordult. Valószínű, hogy a C3 szektorban talált tojásdad urnák, az ún. *rossz álmok urnái*, (a szerk.) társlelete. Lényege feltehetően inkább egy szellemi kaland, az útvesztőbeli barangolás átélése, ami esetenként eljuthat a kétségbeesett lelki összeomlásig, a kiút sikertelen keresésekor.

Boldogan feltételezném néhány, valóban felépített labirintus meglétét a Város alatt, de ismerve a Város bölcselőinek szinte beteges viszolygását a gyalogos barangolástól (»olyan, mint a macskák végnélküli és céltalan dorombolása«). Persze, ha mégis lelünk a jövőben ilyeneket, a fenti elmékedés igencsak furcsállható... Valószínű, ha voltak is, ritkán járták meg ezeket, és egyébként is, miért az útvesztő az útvesztőben, ami ez a romváros maga.

A feliratokon megmaradt bizonytalan utalások többször hivatkoznak »valamiféle kőemberre«, ami az útvesztőkkel kapcsolatba hozható. A feltevés, hogy a labirintusok bizonyos pontjain, esetleg ilyen hatalmas szoborfejek rémisztették az odatévedőket, még leletekkel nem igazolható. Némelyek szerint a labirintus végső soron a Város parafrázisa, de ez a teória most nyugodtan elvethető.

Ami itt különös, az nem a fal, hanem a falak között elporladt ember makacs, már-már viszolyogtató vonzódása a rejtvényhez. A malom, a sakk, a go, a labirintus, az agyagba vésett drága *maze* (sic), a helykönnnyű játékszabályokkal, de ólomsúlyú következményeket magával vonó kaland. Miféle örök csábítók az emberöltőnyi pillanatokra, törekeny csonttojásba bezárt, gondolkodó elméknek.

Miért kísért csábító jelenléteivel ez az asztalnyi kaland, ujjpöccintésnyi veszély, babakoppanásnyi halál, ujjhegygel követhető kiútkeresés... mikor itt a világ, az áttekinthetetlen rengetegével, a természet milliányi, mikroszkóp alatti pálfordulatával...”

Későbbi megjegyzések 1922-es dátummal:

„A labirintusok feltűnően szándékolt, romos állapota felveti valamiféle iconocaust lehetőségét, amire néhány korábban lelt felirat utal, amelynek hevenyészett fordítása így hangzik:

*Kőember, kőember, adj nekem gyümölcsöt
Adj Nekem, hamvas szilvát, adj illatos almát
Kőember, nagy kőember, adj nekem hús italt
Adj nekem hű forrásból, adj párás kupából
Ha Te nem adsz nekem, üszköt vetek rád!
Remegő hőtől porrá hullasz
Loccsanó víztől sárrá omlasz!”*

A napló később így folytatódik:

„Hiszen ez ugyanaz, mint a római mészégetés az antik márványokból... egyképpen megy század-ról századra...”

Samuel J. Robin (Sir Samuel of Hampstead) 1869–1929
A Növekvő Város felfedezője és régészeti kutatója, a trianguláris írás megfejtője.
Sir Samuel of Hampstead 1920-ban. Régész és etnológus.

Az Osztrák-Magyar Monarchia peremvidékén, S. városában született. A tehetségét már korán felcsilantó gyermeket érdeklődése, apja pékségének meleg zugában, a klasszikus és modern nyelvek és civilizációk megismerése felé hajtja. A piaristáknál folytatott tanulmányai után – kimagasló eredmények latin-görög, illetve angol-francia nyelvből – nevelő lesz a Jandrich családnál. A család legfiatalabb sarját (a később hírhedt Pepi bárót, az úrlovast) elkíséri angliai tanulmányai színhelyére is. Felvételt nyer a cambridge-i Corpus Christi College-ba. A klasszika-filológia és történelem kerül tanulmányai középpontjába. Egy véletlen folytán megismerkedik Sir James Ashbyvel, akit elkísér az ekkortájt szokásos itáliai Grand Tours-ra. Római barangolásai során bizonyos Pescarelli bazárjában néhány különleges kerámiatárgy kelti fel figyelmét. Eredetük iránt érdeklődve figyel fel a Növekvő Város legendájára, mely zömében kusza és ellentmondásos adattörmelékek halmaza. 1901-ben kezdi el az ásátásokat a török kormány engedélyével a helyszínen, amit publikációk és felolvasókörutak követnek. A lord özve-

gye, Lady Anne Ashby jelentős segítséget nyújt a további kutatások folytatásához.

Tizenkét év megfeszített munkájával feltárja a Növekvő Város jelentős területeit, így a Találkozás Csarnoka, az Emlékezés és halál fülkéi, illetve az Írás Háza említésre méltó egyebek közt. A következő években rendszeres publikációkkal kerül a tudományos viták középpontjába.

Közel két évet szentel a trianguláris írás megfejtésének. Minden kétséget kizáróan elhatárolja a kuffikus városi írástól. Nekilát a szótárkészítés fáradságos munkájának.

1929-ben, a Növekvő Város felső szakaszának feltárásakor tragikus baleset éri. Hamvait csak hűségese szolgálja, Steven (Sadeye) Sayatovich kísérte utolsó útjára.

Publikációk:

The Discovery of the Growing City, 1902.

The Triangular Pyramids and the De-coding of their Pictograms, 1908.

The Palace of Cha-Cha Choen, 1922.

An Introduction to the History of the Growing City, 1927.

A dolgozószoba Hampsteadben.

Pepi báró kedvenc hátsaslován. Szentegát, 1901.

Annemarie Courtambert, S. J. Robin, Lady Anne Ashby és társalkodónője, Mrs. Down brightoni kiránduláson, 1901.

Vicenzai régészeti találkozó, 1913. A lépcsőn balra S. J. Robin, mellette Lady Anne Ashby áll.

A meglehetősen szűkszavú életrajzot kiegészítheti egy sajátos fényképalbum, amit röviden a „lesekedőnek” nevezett, titokzatos férfi készített a rendkívül visszahúzó S. J. Robinról. A régész feltárási rajzai és tábori naplói is a lesekedő révén maradtak fenn, a mikor a Doktor hirtelen halálakor támadt pánikban a besurranó tolvaj senkinek sem tűnt fel. De minderről majd később, mondhatni másképp és máshogyan... A lesekedő indítéka számunkra ismeretlen, mint ahogy személye kapcsán is csak találgatásokba bocsátkozhatunk. Az egyetlen dokumentum a vicenzai régészeti konferencia hallgatóságáról készített fényképfelvétel kinagyított részlete. Néhány visszaemlékezés utal egy furcsa fiatalemberre, aki majdnem tüzet csinált a magnéziumporos villanófénnyel az előadóteremben. Mások viszont egy feltűnően vörös hajzatú (talán parókás), diákkülsejű személyt emlegetnek, aki egy Box Tengor márkájú fényképezőgéppel osont az első sorok felé. A kései kutató számára a Doktor képlete csak a „lesekedő” személyével válik teljessé. Ma már joggal feltételezhető, hogy bizonyos Jean-Pierre Renan (?) nevű diákról (?) van szó, aki mániákus szívóssággal követte Robint, fényképezőgépével alkalmanként dokumentálva a tudós életének egyes eseményeit. (Nomen est omen.) A felvételek zöme Robin rövid európai útjain készült, így a fotóalbum rendkívül különös képaláírásai is utalnak a követő lelki állapotára – jöllehet, némely esetben dokumentációs értékük vitathatatlan.

Talán mindezt szemléltetendő, egy részlet a „lesekedő” tollából:

„Ma néhány felvételt készítettem a Doktorról, ahogy az ócska cserepei közt matat. Csak a titkot ne kaparintsa meg...”

Egy árulkodó részlet ez idő tájról Robin naplójából :

„Most is éreztem tolakodó tihegését a nyakamban. Vajon hol rejtőzhet, mialatt mi itt a világ végét tapogatjuk?”

N. B. A fényképalbum előkerüléséről pedig majd...

A vicenzai régészeti konferencia hallgatósága.

A LESEKEDŐ FÉNYKÉPALBUMÁBÓL

...és hiába eteti a hattyúkat a Genfi-tónál, nem enged örült teóriáiból, amiket megszentel a konferenciák öntönjenező adataival... Most látom csak tisztán, vesznie kell, már csak a feltárásai miatt is...

...ma meglestem, amikor az ásatások ven falu között busongott. Ájulásig dolgozott a vén ravaszdi... de majd...

...és képmutatóan megemelte kalapját a nagy Paracelsus síremléke előtt.

A LESELKEDŐ FÉNYKÉPALBUMÁBÓL

...persze volt ilyen is...

...vajon a gonosz keze is olykor...

...a mesterek mestere Salzburgban...

A leselkedő fotóalbumáról a legtöbbet mégis O. Günsberger archeológus és nyelvész feljegyzései mondják a kései szemlélődőknek:

„A Tr.-175-ös fotóalbum véletlen folytán került a kezembe, egy hetivásár nyüzsgésében. Az árust hiába kérdeztem a fotók eredetéről, az alkotó kilétéről, csak óvatos és kitérő választ kaptam. Ismerve a scutariakat, láttam, a további faggatás hiábavaló. Az általa megadott címen egy hályogos tekintetű öregasszony összefüggéstelen mondatokat kárált gyanakvoán, míg repedezett bőrű kezét kötényébe törölgette. Figyelmem a málló vakolatú falra terelődött. Egy AGFA-hirdetés volt a húszas évekből. Aztán az ajtó az arcomba csapódott. A fényképeket nézve most már magam körül érzem a titkon jeleket hagyó ember lopakodását az alkonyatban és az undorító cukrosbácsi lihegését, még akkor is ha a nyakában egy Leica lógott. Persze erről ma már...” Scodra, 1932 tavasza*

* Nem Leica volt, hanem egy Plaubel Makina. (A szerk.)

CSAK FELTÉTELEZÉSEKKEL ÉLHETÜNK

Szijj Ferenc: A nagy salakmező

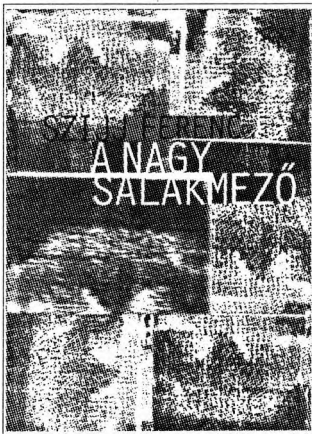
(Halkan jegyzem meg: a kritikus hajlamos azt gondolni egy írásműről, hogy annak minden elemét, s az elemek elrendezésének valamennyi módozatát kontrollálja és kontrollálhatja a szerző; hogy ami a papírra kerül, abszolút tudatos. Csak meg kell érteni. Ez az alapállás, ez a maximális jóindulat szülte tévedés azonban – valljuk be – nem várható el a mezei olvasótól. Ő szegény, lapozgat, olvasgat, úri kedvében félbehagyja a könyvet, nincs „végigolvasásra” kötelezve. Sebaj. Dobó várkapitány szavaival élve: „Inkább kevés oroszlán, mint sok nyúl!” Az olvasó zárójelbe tehető.)

Szijj Ferenc harmadik kötete harminchárom gondosan számozott szövegrészből, valamint az író rajzaiból és lyukkamerával készített fényképeiből áll. Ugyanakkor a számozás csak a második résznél kezdődik el, az első írás fölött – könnyen kikövetkeztethető: az [1] helyén – ez olvasható: [Részlet]. Ha nagyon erőltetni akarnám ezt a – manapság túllontúl *trendy* – töredékességd-olgot, könnyen azt mondhatnám, az Egy(ség) szerepét annak – rá emlékez(tet)ő (?) – darabjai veszik át. De nem akarom. Nem mondom. Már csak azért sem, mert ezek a szövegek nagyon is megformáltak, lecsiszoltak; szilánkok helyett inkább kavicsokra emlékeztetnek, melyeket emberemlékezet óta görget a víz, s bár rajzolatuk felidézi a hajdani közet mélységének titkait, most gömbölyűek, befejezettek.

A könyv kulcsmotívuma a *fény*. Ám legtöbbször nem mint a látás feltétele, segítője (illetve ellensége, ha túl sok, vagy éppen szembesüt) jelenik meg, hanem mint a látvány maga. Így kaphat új megvilágítást a kötet címe (*A nagy salakmező*): salak marad a tűz (fény) után, hasznosíthatatlan, a salak eredete már nem határozható meg pontosan, csak sejtéseink lehetnek, mert miután elég, minden (egyforma) salakká lesz, salak az, ami már nem fog égni soha. (A kötet első mondatáról: „Bizonyos napokon nem szabad dolgozni

a fényvel” talán jogosan asszociálok erre: *játszani a tűzzel*.) És mi más a fénykép, mint az egykori fény nyoma, valami, ami már nem létezik, és talán nem is létezett soha. Mert a létezés mozgás. A fény kettős természetéből a lyukkamera csak egyet képes úgy-ahogy megőrizni: az anyagot, a részecskét.

A fénynek Szijjnél története van, eredete, és legfőképp iránya. A fény – fényük – jelöli ki a világ fontos, megfigyelésre érdemes részleteit, a fény különbözteti meg az élő az életteltől – az élők birodalma: a sötét.

Jelenkor Kiadó
Élő Irodalom sorozat
Pécs, 1997
60 oldal, 590 Ft

A fény (végső) célja az őt felfogó szem, véletlennek tetsző útja során egy dolog vezérli, hogy eljusson Az Emberhez, Aki Figyel. Egy parányi lyukon át bejusson a fekete dobozba. Ám aki a fényt észleli (akire a fény rátalált), csak találgathat (tapogatózhat a sötétben): honnan ered, milyen kerülőutakon és közvetítőkön keresztül jutott el hozzá a világosság; neki a pillanat adatott. Hiszen a mindenség összes ismert jelensége közül a fény sebessége a legnagyobb. (A pillanat a fénnel együtt terjed.) Érzékszervi korlátainkról egyedül a gondolkodás (következtetés, találgatás) segítségével feledkezhetünk el; a népmesékben elérhető legnagyobb sebesség: „gyorsabban, mint a gondolat”.

A fénnel való találkozás kitüntetett ideje az ébredése. Személyre szabott napfelkelte. („Még minden lehetséges, de már meg is történt.”) A kötet írásaiban sokszor az álom logikája érvényesül, az álom semmiségei. Értheti-e ezeket valaki az álmodón kívül? És ő értheti-e (ha emlékszik egyáltalán), miután birtokba vette gondolatait az ébrenlét? A kötet első számú kérdése: mondhatók-e igaz és mások számára is érvényes állítások a világról, ha annak egyetlen biztos (rajta kívül eső) pontja a beszélő énje? („...csupa kézzelfogható, beláthatatlan sérelmet sorol, még saját idejét tekintve sem általánosít [csak egyetlenegyszer, majd a végén, amikor az igazságról beszél, de akkor is inkább csak félelemből].”) Ráadásul még arról sincs szó, hogy ez az én rögzített vagy körülhatárolt lenne, csak annyi biztos, hogy a mindenkori fény rá irányul; ez egy átváltozóművész énje. („Ez a pusztá lélegzés én vagyok”, „hajnal van, / tévedésből ifjú pár vagyok. / De ezt csak nagyon óvatosan lehet helyrehozni, / mintha egy nagyobb véletlen műve lenne”, „és azt éreztem, / nagy darab kő vagyok.”) A fenti idézetekben a „véletlen” és az „éreztem” szavak sokat elárulnak az én meghatározottságáról, s arról, hogyan tudja az én meghatározni saját magát. A véletlen ugyanis független akaratunktól, az átváltozóművész kis késéssel és nagy csodálkozással követi saját produkcióját, új érzékszervekkel kell felismernie új alakját. Mi az mégis, ami megmaradt? Mármost a beszéd képességén kívül. Talán csak a változással szembeni kiszolgáltatottság. És az elvágyódás – nincs olyan bőr, melyben a beszélő jól érezné magát. („Azt mondja: mit őrzök ennyire? Elváltotam beléje, annyira őrzöm. Elváltozott az arcom, megromlott a szemem, eldurvult a kezem, megnőtt a hasam, ronda lettem. Talán hogy elriasszam őket. Vagy talán valaki más helyett őrzöm, de talán már helyettem is valaki más őrzi, csak nem vettem észre. De valójában nem ezt mondja. Azt mondja: hordozható börtön”, „...valaki másnak a bőrébe bújni, vagy legalább nem tudni semmit magamról, mégis biztosan hogy én...”) A bekezdés elején felvetett kérdés tehát megfordul: mondhatók-e érvényes állítások egy változatlan világról, miközben aki mondaná, egy bekezdés alatt is megváltozhat.

Ha a változás egy pillanat műve és a véletlen uralma alatt áll, az énnak szüksége van egy távoli pontra, egy célra, amely annyira távoli, hogy minden mozgással csak közelebb kerülhet hozzá. Ez a világító pont (megnyugvás az éjszakai erdőben, ahol biztosan csak eltévedni lehet): az igazság. (Tévedhetek.) („A sötétség egyetlen pontja fénylik – talál, mutat, válik össze, teljesül felébe, és jelent külön bármi mással –”) A „mi az igazság?” kérdésre nem adhatunk helyes feleletet, de minél többször megpróbálkozunk ezzel, annál közelebb kerülünk az igazsághoz. („Addigra a fényt, mely idáig vezetett, már el is felejttem.”) Talán ezért szerepel a könyvben ennyi hiányos, túlzásfolt, megkavart szintaxisú, azonosíthatatlan (üres) szemantikájú mondat – egyszerre csak egy mondatot lehet leírni, de ez az egy nagyon kevés.

Az általam előbb használt kifejezések valamilyen térbeli mozgást (közeledést) sejtetnek, és a könyvben valóban minden, még a gondolkodás is a térbeliség képzetét kelti (pl. „a konyha sarkából elgondolkodni”). (Egyébként ebben az idézetben Szijj egyik kedvelt fogásával él – nevezzük mondjuk etimológiai ihletnek –, szigorúan eredeti értelmükben használja a nyelvi elemeket: „Az ajtó üvegén s függönyén beszűrődött a fény, aztán idebent a tárgyakon nyilván megint elpiszkolódott.”) Az utazás (vonatút) állandó motívu-

ma a kötetnek. Magában hordozza a világ sokféleségét (egy pályaudvaron vagy kupében mindenféle ember összeverődik), de még inkább az időn kívüliséget. Az indulás (elalvás) és érkezés (ébredés) közti holt időt. Ilyenkor rengeteg minden történik, de egy másik életben. Megérkezni úgy szoktunk, ahogy elindultunk, elfelejtjük az utat. (Esetleg kicsit fáradtabban, de a beszélő éppen elégszer hangsúlyozza fáradtságát.) Az utazás során elhasznált idő nem mérhető csak a pályaudvarok óráival és a menetrenddel. („Várok, és minden úgy lesz, de addig az idő egyre csak feleződik. Egy hosszú kép az ablakban, semmi sem hiányzik.” – Hogyan lehet megérkezni, hogy éri utol Akhilleusz a teknőst?) És a gondolkodás vargabetűi is hasonlatosak ehhez, egyszerre újra „a konyha sarkában” találjuk magunkat. A vonatútnak saját szabályai vannak, és nincs annál szomorúbb, mikor betolakszik közéjük a külvilág, a test (szükség) parancsa, például egy hajnali merevedés formájában. De mégis megteszi, létezése jogán („csak a vonat nyelvét ismerem”) – írja Szijj egy másik nyelven. És utazás az álom is („a messzi horizontról űrült sebességgel mögém kanyarodott az altatóvonat”, „Megnyugodtam [átömlött a nyugalom az ébrenlétbe, aztán néhány hullám vissza még a fényes álomba, félálomba], félig ismeretlen volt a hely”), körutazás.

Mit tud az átváltozóművész? Hogy minden dolognak lelke van. Hogy nem mondhatunk rólok semmit, mert ők biztosan mást mondanának. („...A csicsérgés is emberi szó, valaha egy madár felfigyelt rá, megjegyezte, és azóta ezt adják tovább, és egyre kevésbé hasonlít. Vissza lehetne alakítani, de sok köszönet nem lenne benne.”) Miről lehet beszélni akkor, ha az én bizonytalan, a nem-én pedig megismerhetetlen? A beszéd képtelenségéről és kényszeréről. A fényről és az időről. Arról, ami nincs, és ami által van, ami van, ha van. („Kijön belőle a hang, és minden érvénytelen, amit időnek látok, és amit a saját testemmel próbáltam feltartóztatni vagy előrevinni, minden.”)

A mondanivaló-nélküliség mint mondanivaló, a változás mint a fejlődés és az ismeretszerzés akadálya, a salakmező zavaros, semmilyen színe, a ritka, váratlan fény, amire sehogy sem lehet felkészülni. Lehet-e *beletörődni* a világba, melyben élni adatott? Igen, lehet – állítja Szijj. („Előbbre tartunk az összes érett férfinál, már csak hiába élni.”) Ez a beletörődés a kívülállóé, ez a beletörődés már-már elégedettség. A teremtő elégedettsége; a teremtőé, aki tudja, hogy gondolatai és teremtményei azonos helyet foglalnak el a létezésben, a teremtőé, aki már rájött, hogy látni: jó. („– Egy hatalmas szem néz a földbe és az égbe, és tökéletesen elég neki, amit lát.”) A kötet leggyakoribb mozdulata a fölfelé nézés. Barátkozás az ég színével. Meglesni a levelek által lelassított, felhasznált, láthatóvá varázsolt fényt, megtalálni a madarakat, kibogozni a lombozatot. („A madarak én vagyok.”)

(Bevallom: zavarban vagyok, hátha minden, amit leírtam, kitaláció, *elgondolás*, hátha Önök egy másik vonaton olvasták ugyanezt a könyvet. Magam megnyugtatósként inkább leírok még valamit, ami holtbiztos: nekem a [32]-es rajtszámú *vers* tetszett a legjobban. Olvassák el újra!)

EGYESÍTÉS ÉS SOKSZOROZÁS

Kulcsár-Szabó Zoltán: *Oravecz Imre*

Kulcsár-Szabó Zoltán könyvében, „mint minden dologban, vannak artikulációs vagy szegmentációs vonalak, rétegek, egymással összefüggő territóriumok; de vannak szökésvonalak, a territóriumokat szétvető, deterritorializáló és rétegtelenítő mozgások”; e „deterritorializáló mozgások és a területeket újrendező reterritorializáló eljárások mindig relatívak, folyton elágazásban vannak, egyik a másikban” (Deleuze – Guattari). Az alábbiakban e két ellenirányú, de egymást soha teljesen ki nem szorító mozgás alapvető formáit kíséreltem meg leírni.

A monográfia diskurzusát két alapvető elv szervezi meg, a *szerző* és a *lineáris narráció* princípiuma. Mindkét elvvel szemben számos kifogás emelhető; a legfontosabbak ezek közül talán összefoglalhatók úgy, hogy 1. a szerző mint összefogó, egységet teremtő szöveg kívüli instancia az irodalmi kommunikációban, ha azt szöveg és olvasó találkozásaként értjük, voltaképpen nem játszik döntő szerepet; a szöveguniverzum különböző részszövegei egymást olvassák, összjátékuk nem szűkíthető egy név gravitációs terére; 2. a lineáris történetmondást mindig fenyegeti az a veszély, hogy olyan metafizikai instanciák közreműködésére van szüksége sikerességéhez, melyeknek reflektálatlan működtetése mára alaposan megkérdőjeleződött (telosz- és eredetmítosz, okozatiság, mechanikus, objektív, egy- és egyenes vonalú idő stb.). Ezekre a lehetséges ellenvetésekre (s persze még számos egyébire is) a monográfia explicite is reflektál: a kanonizáció hatékonyságának (s egyáltalán szükségességének) szempontját említi, másfelől a történeti látásmód alapvető alakzatainak (korszakolás, a linearitás viszonylagos fenntartása stb.) elkerülhetlenségét: az olvasásunkat prefiguráló episztemológiai alapkód delejező erejétől nem szabadulhatunk egyikőnnyen; az olvasás mint történeti tapasztalat csakis történeti metodológiával mutatható fel; korszakok nélkül ma az irodalmat elgondolni nem lehet (ez egyébként nemcsak Odo Marquard „határszükséglet”-fogalmával támasztható alá, de Nietzsche azon elgondolásával is, mely szerint ahhoz, hogy egyáltalában valami mint valami megjelenhessen előttünk, kényszerűen ki kell szorítanunk a *Werden* tagolatlan működésének tapasztalatát: határolni, klasszifikálni, azonosítani és különbségeket tenni kényszerülünk, ám ekkor éppúgy a hatalomra irányuló akarat működik bennünk, mint a „megregulázott” *Werden*ben).

Az irodalomtörténet ugyanakkor nem vonhatja ki magát azoknak a szubjektum-, szöveg- és történetelméleti tapasztalatoknak a hatása alól, melyek a kor-

Kalligram Könyvkiadó
Tegnap és Ma – Kortárs magyar írók
Pozsony, 1996
207 oldal, 550 Ft

társ szellemtudományi diskurzust meghatározzák. Fel kell ismernie ön maga részlegeségét, „megsokszorozhatóságát, és hagyományos merev kategóriáit (mint pl. a korszakot) dinamikusabb, a potencialitást előtérbe helyező strukturális elemekké” kell transzformálnia. Nem törekedhet az egy igaz interpretáció elérésére, feladata „az irodalmi »anyag« értelmezési felületének multiplikálása” lehet. Nagy elbeszélés helyett lehetséges kis elbeszélések létrehozását vállalja, munkája (korszak)történeti szempontból nem valaminek a felismerése, de annak az összefüggésrendszernek a felvázolása lehet, amelyhez képest – egyáltalán – elolvashatunk bármit is. Kulcsár-Szabó monográfiája igen tágas spektrumban mutatja fel ezt a paradox helyzetet (nem mondom, hogy megoldja, valószínű, hogy nincs „igazi megoldás”), és megkísérel érvényes, akceptálható és követhető konstrukciót létrehozni.

Az a kettős kényszer, amely az irodalomtörténet-írás metodológiai nehézségeiben megmutatkozik, abban az alapvető dilemmában is jelen van, mely a „miért olvasunk egyáltalán” kérdés kapcsán merül föl. E monográfia, miközben alapjaiban fenntartja önmagunknak a másságban történő – egyben mindig már megérett – élvezetének jaußi eszméjét, egyszersmind számol azzal a valós, és de Man által joggal hangoztatott veszéllyel, hogy a hermeneutika számára az olvasás végső soron „eszköz, amely végül átlátszóvá és nélkülözhetővé válik”. Úgy fogad el egy esztétikai ideológiát, hogy közben nem feledkezik el a betű igényével való foglalkozásról, a jelentés (történeti, esztétikai) kategóriájával együtt igyekeznek fenntartani az irodalomra mint nyelvre, pontosabban mint a nyelv mindenütt ható retorikai teljesítményének egy sajátos olvasási módjára irányuló figyelmet. A következőkben elsősorban azt fogom vizsgálni, hogy melyek azok a domináns formaképző eljárások, melyek a verbális fikcióként elgondolt történelmi narratívát (Hayden White) Kulcsár-Szabó könyvében alakítják. Olvasatomat két, diskurzusalakító szemléleti tényezőként „megvalósuló” fogalom köré szervezem, melyek szövegszervező eljárásként két alakzat-csoportra „vezethetők vissza”: a *kontextus*, *kontextuális olvasás* (mely felfogható különböző – általában felbontott – szinekdochikus alakzatok működéséeként), valamint a *temporalitás*, *temporálás* (a könyvben többnyire prolepszis/hüsteron proteoron/anticipáció és repetíció formájában megnyilvánuló) fogalma köré. A szövegben e két alakzatlancolat többszörösen is egymásbakapcsolódik, szétválasztásukért az értelmezést terheli a felelősség.

A monográfia első fejezete a *Kontextus(ok)* címet viseli. Oravecz művészetének a kortárs nyugati szellemtudományok és költészet (főként német és angol szövegpéldákkal demonstrált), valamint a kortárs magyar líra által meghatározott értelmezési terét rajzolja meg, szűkítő perspektívamozgással. A hatvanas–hetvenes évek fordulójára helyez el egy korszakhatárt, melynek kijelölését olyan művek indokolják, mint pl. Gadamer *Igazság és módszere*, Kuhnnak a paradigmaelméletről írott könyve, Derrida első két nagy hatású műve, Foucault *A szavak és a dolgok* című „archeológiája”, Jauß, Iser, Barthes irodalomtudományi munkái stb. E munkáknak elsősorban azokra az aspektusaira koncentrálok, amelyek a(z) Oravecz(-) líra értelmezésében fontosak lehetnek; az új, posztmodernnek nevezett episztémét olyan sajátosságok jellemzik, mint hogy benne a „szubjektum elveszti önidentitását, egységét és felettes szerepét, a nyelv pluralitásában, univerzalitásában és ellenőrizhetetlenségében fogható, illetve nem fogható fel, a történelem szintén plurális, dinamikus, tehát szintén megragadhatatlan »jelentésű« konstrukcióvá válik”.

Kulcsár-Szabó a modern líraformációk – melyek az egységesítést a következő korszakéinál már pusztán „lezárultságuk” miatt is inkább lehetővé teszik – értelmezését Hugo Friedrich, Hiltrud Gnüg és Dieter Lamping monográfiái alapján végzi el. A modernség lírájának alapvető vonásaiként a dereferencializáltságot, a reflexivitást, a racionális világgépi, illetve énfelfogásbeli egység lebontását és elutasítását, valamint a nyelv nem közlő funkcióinak előtérbe kerülését látta. A hatvanas évektől kezdve figyelme az

amerikai költészet felé fordul, melyben Pound és Williams költészete a lírai posztmodernség számára kedvezőbb lehetőségeket nyújtott azoknak a poétikai stratégiáknak a kialakításához, melyek a lírai én leépítésében, a szöveghatárok kitágításában, a jelentésképző centrumok visszavonásában, a verset irodalmi, történelmi, más kultúrákból és a civilizáció legkülönbözőbb verbális megnyilvánulásaiból származó utalásokkal teleszövő technikáiban érvényesülnek. A posztmodern líra fogalmával lefedett területet végső soron csak olyan többszörös redukció révén lehetne behatárolni, amelyet Kulcsár-Szabó nem vállal: a különböző szerzőkhöz köthető alakváltozatok leírása után mindössze három olyan jellegzetességet talál, amelyek minden formációban megtalálhatók: az esztétikai jelalkotás elzárt univerzuma egybe nyílik más szociokulturálisan, történetileg különböző szövegterekkel, a műalkotás egyre határozottabban reagál saját nyelvi megelőzőitására, s a „szubjektum” pozíciója végleg a divídium irányába mozdul el.

A magyar irodalomból Oravecz lírájának legfontosabb elkülönített instanciái József Attila és Szabó Lőrinc költészete lesznek, amennyiben e líratípusok igazából még nem szembesültek a szubjektum megalkothatatlanságának, az originalitáselvű szövegfelfogás feloldódásának, a vers polifonikus „szétfeszítésének” vagy a személytelen versalkotásnak magyar nyelvű tapasztalatával. Pilinszky, Nemes Nagy és Weöres költészete már közvetíteni képes nemcsak a szubjektum centrális helyzete elvesztésének s vele párhuzamosan az én-beszédmód visszaszorulásának, de az én szerepekre bomlásnak tapasztalatát és az eltérő kulturális meghatározottságukban megmutatókozó versvilágok kiépítésének poétikai eljárásait is Tandori, Petri és Oravecz költészete számára.

Nagyjából ez az a kontextuális tér, amelyben a monográfia elhelyezi tárgyát. Fontos kiemelni, hogy az Oravecz-szövegek tárgyalásánál ezek a kapcsolódási pontok mindig jól artikuláltak és többretegűen helyeződnek el. Kulcsár-Szabó könyvében az összevetéseket nem az analógia megfeleltetési logikája vezérli, inkább a *clinamen*, ama apró elhajl(it)ás de-klínálja: ragozza és hajlítja el. Magyar és nem magyar irodalmi kontextusalkotásaiban a differenciák finom hálózata szövődik, melyben az összevetés alapjául szolgáló hasonlóságokat az elkülönített tagolja. Olvasásában a hagyomány nem egyenletesen, szabályosan felhalmozódott tőke, inkább különböző rétegek összessége.

A kontextuális olvasás stratégiája az egyes értelmezések különféle szintjein úgy nyilvánul meg, hogy az értelmezés soha nem egyetlen, „izolált” szövegre irányul, tehát reflektáltan érvényesül az az elv, mely szerint egy szöveget mindig csak egy másikhoz képest tudunk elolvasni. Az egyes kötetek értelmezésénél nagy hangsúly esik a kötetkompozícióra, az egymást olvasó szövegrészek összjátékára, egy-egy ismétlődő alakzat különböző előfordulásaira; a beszédmódnak, a domináns trópusoknak, a motívumoknak (melyeket nem referencializáló, de kontextuálisan szétjátszó olvasatban jelenít meg), a szubjektum pozícióinak funkcionális elemzése történik. A szorosabb szövegelemzések olyan elméleti problémamezőkhöz kapcsolódnak, mint a műfaji kód olvasást irányító szerepe, az irodalmi mítoszértelmezés, a gyerekversek sajátos diszkurzív pozíciója vagy a prózavers poétikája. A rendkívül gazdag szempontrendszer (melynek egyik legfontosabb összetevője, mely mindig meghatározóan érvényesül: a lehetséges olvasói szerepeknek, az implicit olvasó számára felkínált lehetőségeknek az elemzése) éppen érvényesített elemét nem a tetszőlegesség, hanem egy interszubjektíve is akceptálható befogadói tapasztalat hozza működésbe: milyen válaszokat ad az olvasott szöveg a felé irányuló valamely, viszonylag jól megrajzolható elvárás-horizonthoz tartozó kérdésekre.

A kontextuális olvasás végső soron az olvasás temporális jellegével összefüggő viszonylatában értelmezhető, hiszen egy olvasat újra és újra elmozduló összefüggésrendjét az idő alakítja. E monográfia szüntelen újraolvasásban képi meg ily módon csak viszonylag azonosítható tárgyát. Ebben az újraolvasásban „a különféle megragadható jelenségek nem egyazon jelentés egymást követő alakzatai, hanem a különféle behelyette-

sítésekből, visszaállításokból, csúsztatásokból (...) és szisztematikus megfordításokból előálló következmények”; az újraolvasás diskurzusa „elválaszt, föloszt, szétszór, működésbe hozza a különbségeket, lehetővé téve a mozgást azokat a heterogén rendszereket mutatja fel, amelyek lehetetlenné teszik az identifikációt” (Foucault); Oravecz líráját így olyan szövegvilágként képes láttatni, melyhez többféle irányból is lehetséges kapcsolódás. A lehetséges találkozási pontok sokféleségére már az is felhívja a figyelmet, hogy az újraolvasás mindig kétirányú: az újabb sor, vers, ciklus vagy kötet mindig módosítja kisése az előzőek olvasatát, s a korábban olvasottak felől Kulcsár-Szabó mindig utal a következők okozta módosításokra. Az Oravecz-líra történetének elbeszélését a már megtörténtnek és a majd történendőnek a kontaminációja alakítja. Az egyes köteteket értelmező fejezetek között számos kapcsolódási és elkülönítési lehetőséget mutat meg; ily módon, jóllehet „a könyv fejezetekből áll, csúcspontok és végpontok találhatóak benne”, mégis értelmezhető olyan szöveggént, melynek „változó dimenziójú síkjai az elbeszélések megtöbbszörözése révén a mikronyílásokon keresztül kommunikálnak egymással” (Deleuze – Guattari). A kezdet és a vég kontaminációjának példája az *Előszó* és az utolsó, a recepciót tárgyaló fejezet rímelése: az Oravecz-líra fogadtatását jellemző „idegenség”-kép motiválja az egész értelmezést, s az értelmezés főbb céljai visszaigazolódnak a recepció által; ha a két fejezetet egybeolvassuk, láthatóvá válik múlt, jelen és jövő egymást konstruáló, egymástól elválaszthatatlan létmódja, s az a szükségszerű korlátozottság és viszonylagosság (a körszerkezet, mely nem *circulus vitiosus*), mely minden értelmezést sújt és lehetővé tesz.

Az Oravecz-olvasás lehetőségeinek felsokszorozása, az a jellemző tehát, amely a mondatképzés szintjén is meghatározza a monográfia diskurzusát (hiszen az általában többszörösen összetett, a logikai viszonyok lehetőségeinek gazdagságát kiaknázó, a kijelentések érvényességi körét folyvást újra meghatározó, majd elmozdító, megszorító, korrigáló közbevetésekben és kiegészítésekben bővelkedő mondatok nem szigorúan körülhatárolható egységeket, hanem dimenziókat, vagy még inkább mozgásban lévő irányokat jelölnek ki és tartanak mozgásban), e felsokszorozás tehát igencsak megnehezíti a könyv Oravecz-képének minden részletre kiterjedő újra(át)rajzolását. Amikor mégis megkísérlem áttekinteni e líra alakulásának Kulcsár-Szabó alkotta történetét, arra a kérdésre keresem elsősorban a választ, mit is jelent közelebből a könyv borítójára is kiemelt megállapítás: „[Oravecz] páratlan útra lépett a késő modern poétika meghaladásában”.

A *Héj* című első kötetet egyértelműen a késő modern költészet hermetikus változataihoz kapcsolja az értelmezés, mindenekelőtt az én nélküli (vagy legalábbis háttérbe vonult lírai én beszédeként olvasható) megnyilatkozási forma (mely mögé nem igazán képzelhető oda a beszélő szubjektum intenciója), s a töredékes (imaginárius) tér- és szövegépítkezés olyan megvalósulása alapján, mely nem valamely egészhez való viszonyában alkotja meg magát, hanem a konzisztenciaképző eljárások kijátszása révén eltávolodik a világ egészként való esztétikai újraalkotásába vetett klasszikus modern hittől. Az objektivitásra törő, tárgyias beszédmód, az antimetaforikusság annak a nyelv- és ismeretelméleti belátásnak a jellemzője, mely szerint „a minél pontosabb megragadhatóság, megnevezhetőség, elmondhatóság érdekében meg kell fosztani a beszédet mindenfajta szubjektív elemtől”.

Az *Egy földterület növénytakarójának változása* című kötet az értelmezés szerint a korszakváltás dokumentuma, késő modernnek és modernség utáninak tartható szövegek alkotják. A *Héj* személytelensége után folytatódik az én nélküli beszédmódra épülő szövegalkítás, ugyanakkor fontos különbség az én nélküli líra nem modernista és nem konkrétista vagy neoavantgárd változatának megalkotása (olyképpen, hogy „a versek »szereplőinek« áttetsző tudata – ha nem is költői énként, de talán »alakmásként« a szövegek mögé épül”). Új fejlemény az epikus versek és „antipoétikus” szövegtípusok meg-

jelenése, a műfaji jelölők redukálása és keverése (prózaversek), a különböző (beszélt- és szaknyelvi) regiszterek bevonása, a kulturális és nyelvi határátlépések, a mondat-ítélet, leírás-látvány viszonylatok egyezései logikájának megbillentése, s a célevűségnek (az útmetaforika újraírása révén történő) felszámolása.

A *Hopik könyve* értelmezését annak vizsgálata szervezi meg, hogy vajon milyen párbeszédet képesek kezdeményezni ezek a kortárs líraértés számára első pillantásra rendkívül idegennek, zártnak tetsző „mitikus” szövegek. A „mítosz mint beszédmód” ismétlésformák, ritmikái elvek, redundáns szövegépítkezés révén épül fel, a nyelvi teremtés beszédaktusait, a megnevezés, meghatározás gesztusait személytelen beszédmód közvetíti. „Az idegen mítosz azáltal jön létre, hogy a szövegek az idegen nyelv szerkezetét »imitálják«, tehát a nyelvet mint »világlátást« konstruálják, azt meghatározó jelrendszert tetelezzik” (a lírai ént is ez a jelrendszer hozza létre). A *Hopik könyve* ugyanakkor „egyszerre két ilyen »rendet« ismer el, hiszen magyar szöveg mitikus formációba rendezését kísérli meg”. Annak a jelenségnek pedig, hogy a különálló szövegek egy nagyobb narráció részeként is érthetők, az olvasástapasztalat szempontjából az lesz az üdvös következménye, hogy a szöveg „az elvárásokat formáló tapasztalat ismert szféráiból »lépteti« ki a befogadót, az ismeretlen, tehát mégis nyílt tapasztalatokat kínáló hopi »világba«”.

Oravecz gyermekverskötete (*Máshogy mindenki más*) a pálya alakulásának szempontjából azért lesz fontos, mert az élőbeszédszerűség, az automatizálódott nyelvi-logikai viszonyokra, szólásokra (voltaképpen a világ nyelvi rendjére) kifordításuk által történő rákérdezés, a beszéd különböző szintjeire helyezve elkülönített szubjektumok alakváltásos összemosása a nyelv és az én „határainak” tapasztalatához irányítják az olvasót.

Az 1972. szeptember modalitását teljes mértékben személyes hang jellemzi, minthogy azonban az „őszinteség” csak az enunciació szintjén, modalitásként érhető tetten (tehát nem „hitelességként”, hiszen a történet a beszélő számára is „megtalálhatatlan”, felidézhetetlen, szüntelen reflexiók dekomponálják), ezért a kötet „én”-jét dinamikus pozíciója, halasztódó identitása, s más szubjektumokkal való egybemosódása jellemzi. Az egyes – monológokként értett – darabokat körmondatos, halasztásos, körülményeskedő retorika hozza létre, a kötet narrációjának alapvető (reflektált) irányítója az emlékezés tevékenysége lesz. A prózavers „műfajtalansága”, kétféle architextuális kódolást téve lehetővé, líra és próza ellentétbe állítását kérdőjelezi meg.

A *Szajla-versek* kapcsán olvasható talán az egyetlen kétségeskedés a szövegek esztétikai értékét illetően (érdemes hosszabban idézni annak példájaként, hogy a modalitás és a szempont meghatározásának finomsága miképpen viszonylagosítja a kijelentést): „A rekonstrukcióban, a »visszatalálásban«, és az emlékezésfolyamat közvetítésének természetes »sikerében«, identitásképzésében meggyőződött költészeteszmény (...) nem feltétlenül szerencsés stratégia a posztmodernség által (is) kondicionált esztétikai elvárások rendszerében, a »visszavágyás« retorikája pedig több esetben igen közel kerül olyan lírai közhelyekhez, amelyekről Oravecz költészete mindig is távol tartotta magát.” A versek emlékezetstratégiája az eredethez való visszatérés sémájával magyarázható; az Oravecz-líra egyes szakaszait korábban is jellemző poétikai jegyek (érzelemmentességre törekvő hang, epikus versek, a műfaji jelölők viszonylagos redukciója stb.) mellett az előző kötethez képest fontos újdonság a nyelvhasználat regisztereiben, de főleg a versek lexikájában érzékelhető átalakulás (a falusi élet szókincsének, a gyereknyelv elemeinek, tipikusan beszélt nyelvi alakoknak, nyelvjárási szavaknak, különböző szociolektusoknak a megjelenése).

Kulcsár-Szabó értelmezéseiben rendszerint több lehetséges interpretációs irányt is javasol, melyek között úgy választ, hogy az elsősorban a szövegek nyelvi-poétikai megalakotottságára vonatkozó vizsgálatait végül nem zárják ki másfajta értelemkonkretizációk lehetőségét. Talán egyetlen helyen éreztem kissé „rövidre zártnak” az értelmezést: az

1972. szeptember szoros olvasatának lezárásakor. Azt a kettősséget, mely a prózaversek énjének identifikációját jellemzi, az értelmezés Martin Buber *Én és Te* című művének bevonásával az Én-Az, Én-Te kettősség sémájába illeszti. A prózaverseket „»fejlődésregényként« olvasva (amire a kötetkompozíció csak korlátozott lehetőséget ad) olyan folyamat tárulna elénk, melyben a beszélő elveszíti „valós, autentikus identitását”, „az autentikus identitás hiányának állapotába” kerül („egóvá” válik, az Én-Az alapszó részévé). E – kivált ha a megelőző lapon a reménytelenségről kevésbé meggyőzően mondottakat is ide értjük – tragizáló olvasat azzal a megállapítással zárul, mely szerint „a kötet egyik fő problémáját az autentikus létezés lehetősége jelenti”, ami egyfelől túl sok, másfelől túl kevés, s mindenképpen magán viseli annak a totalizálásnak a karakterét, amely a következő mondatban explicitté is válik: „Úgy tűnik, ez kapcsolja össze az első pillantra heterogén életmű egyes szakaszait is.” E patetikus olvasatot – melyet persze nemcsak az idézett zárójeles közbevetés, de a rá következő bekezdésnek a „szerepkorrektúra” és az „üzenetolvasás” lehetetlenségére vonatkozó megállapítása is viszonylagosít – két, összekapcsolódó tényező eredményezi. Egyfelől a korábban minuciózusan végrehajtott elbeszéléshermeneutikai és retorikai olvasás odahagyása, másfelől annak a Buber-műnek a kontextusba vonása, melynek egyáltalában nem lehetetlen (jóllehet nem is magától értetődő) olyan kultúrkritikai olvasatát adni, mely e szöveget nagyon is a modernitásból kinövő modernitás-kritikaként látja. (Az *Én és Te* „idegenségében” ugyanis egyértelműen jelen vannak olyan diskurzusok nyomai, melyek határozottan a „leküzdéni”, „meghaladni”, vagy legalábbis radikálisan bírálni kívánt tradícióhoz láncolják Buber könyvét [neokantiánusok, Husserl stb.]. Az autentikus–inautentikus – e helyt oppozicionálisnak tetsző, s esszencialistának nevezhető – kettőssége pedig egészen közel hozhatja Heidegger fogalompárját, melynek problematikussága a *Lét és idő* fundamentálon-tológiai programja „kudarcának” – s Heidegger által félreolvasásnak tartott egzisztencialista értelmezésének – is egyik oka lehet.) Ha Oravecz művének lehetséges ironikus olvasata (márpedig ez a monográfia megállapításai szerint is lehetséges volna, kivált ha kiegészítjük a teljes egészében idézett *És akkor azt mondtad* kezdetű szövegnek azzal a jellegzetességével, melyet a vég – ismétlések, szójátékok, személyiségcserek, „egyetlen” pillanat azonosságát is megtörő reflexiók révén történő – halasztásának, szétírásának nevezhetnénk), akkor inkább azt mondhatnánk, hogy ez az irónia „a cselekvések és tudatállapotok időben végtelen sorát hozza létre (...), repetitív (...), s nem teszi lehetővé sem a befejezést, sem a teljességet”, csak önnön „inautentikusságát” ismétlgetheti végtelenül (de Man). De ez az inautentikusság immár nem tragikus (hiszen nem az autentikusság elvesztése, nem a vég mint negatív beteljesedés, hanem autentikusság és inautentikusság cserebomlása), inkább földhözragadt és gyakorlatias, a „szép és könyörtelen” jövőben is.

A hatásos beszédnek (egyebek közt) az erudíció, a rigorozitás és az invenció nélkülözhetetlen elemei. Kulcsár-Szabó könyve hatásos beszéd, mely egyben azt is példázza, hogy e komponensek nemhogy nem állíthatók szembe egymással, de voltaképpen el sem különíthetők határozottan: a temporalitás és a kauzalitás paradoxonjaként előfeltételezik („megalapozzák”) és egyidejűleg át is hatják – egymást.

BALOGH ROBERT

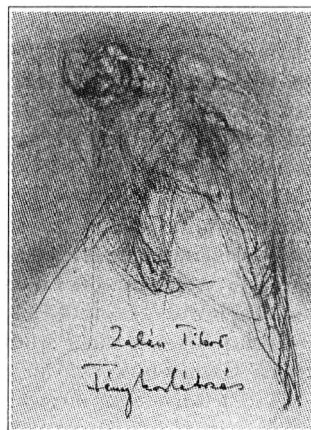
JUSZT SE DZSIGOLÓ!

Zalán Tibor: Fénykorlátozás

„Négy szócskát üzenek, vésd jól kebeledbe, s fiadnak / Hagyd örökül, ha kihűnysz: *A haza minden előtt.*” Kölcsey Ferenc ma már memoriterré vált sorait idézi kötetének indítójaként Zalán Tibor, ám olyan módon, hogy a külön is kiemelt intés eltér az eredetitől: „OLY SZOMORÚ EMBERNEK LENNI”. Zalán változatának különbözősége pontosan szemléleti, hogy Kölcsey a Hazát, egy virtuális vagy valóságos közösséget teszi a legfontosabb helyre, ő pedig az *emberi létet*. Hogy más különbségekre is rámutassak, újra Kölcseyhez folyamodom, a *Vanitatum vanitashoz*: „Hát ne gondolj e világgal, / Bölcs az, mindent ki megvet, / Sorssal, virtussal, nagysággal / Tudományt, hírt s életet. / Légy, mint szikla, rendületlen, / Tompa, nyugodt, érezetlen, / S kedv emel, vagy bú temet, / Szépnek s rútnek hűnyj szemet.” Zalán verseiből ez a fajta megnyugvás kevésbé olvasható ki, és már a kötet borítójának paszteliszíne is sugall valamit abból az eltávolodottságból, idegenség-érzetből, lemondásból, önpusztításból, gyászból, ami mindvégig jellemzi könyvét. Van valami szándékoltan idegenszerű az előbb már idézett kötetindító pársorban. Zalán olyan érzelmekről ír, amelyeket ma nemigen divatos vagy szokásos áttétel, relativizálás, a pátosz kioltása nélkül versbe emelni. Műveiben a költői én hol eltűnik, hol előbukkan a semmiből. A kötet illusztrációi – Kovács Péter munkái – a kusza vonalakkal, gubancokkal, amorf ábrázolással adnak háttérrel Zalán verseinek. Ezekhez a képekhez hasonlóan bizonytalanságot, több központú struktúrát rejtenek magukban a szövegek. Zalán majdnem minden versében újrateremt a beszédpozíciót – néha egy darabon belül többször is. A verseiben megnyilvánuló lelki alkat, a rá jellemző költői szerepvállalás és egyfajta létállapot adta emocionális attitűd jut itt kifejezésre, mely egyrészt a pályáiv, másrészt a versek világába be-beszűrődő magánélet összefonódásából adódó kompozíciót hozza létre. Ám általánosságokba vesző kijelentéseket tenni Zalán Tiborról felelőtlennek lenne. Zalánnak lényege a változás, az éppen adott és tovatűnő pillanatnyiség. A tény, hogy van személyes mondanivalója, hogy érzelmes költő, már ugyanabban a ciklusban, sőt versben is átértékelődhet. Kifejező a *Közeledés* és a *Távolodás* három-három, római számokkal elkülönített szonettje. A címekben megjelölt két mozgásirány együttesen jellemzi a versekben megjelenő látvány igazi irányát. Az *el, a fel, a visszamerül, a zuhanás* mind jellemző irányai a *Fénykorlátozás* verseinek. A bennük jelenlévő én pontszerű, a saját élete közegében sodródó létét olyan felfokozott érzékenységgel vallja meg, amely intimitása révén valósággal a „lét-élmény” pillanatait képes megragadni.

Ecotrend Kiadó
Budapest, 1996

111 oldal, ármegjelölés nélkül

A kötet hangsúlyos költői eszközei a képek sűrű használata és az egyébként a szürrealista hagyományban gyökerező gondolatársítások. Zalán képhasználatát, asszociációit nem az öncélúság jellemzi, legyen bármennyire személyes vagy vallomások jellegű a megszólalás, akkor is alárendelődik a vers üzenetének. Zalán Tibor szabadon változó, kötetlen formáit sem feltétlenül a formabontás szándéka vezérelte. A kívülről-belülről megszemlélés, a szemrevételezés logikája éppúgy magyarázó elve lehet műveinek, mint az álomszerűség, a sejtelmesség. A pálya a negyvenedik születésnapig tartó számbavétele három évvel ezelőtti, *Seregszámla* című, alcíme szerint „tizenöt év verseiből” válogató kötete. A hetvenes évek végi, habzsoló, rohanó, legendává lett fiatal költő korszakától egészen 1994-ig tart az az ív, amit a *Seregszámla* bemutat. Zalán korai költészetéből, amely elsősorban a magyar történeti avantgárd-neoavantgárd jegyében telt el, logikus elfordulás vezet a Kassák Lajos kései korszakában megjelenő, klasszicizáló, finoman lírizált versekhez. Az, ami Zalán verseiben személyes mondanivaló, mára mentesült az avantgárd szubjektumellenességétől, a létről írva viszont helyet kap lírájában az alanyiság mint centrum megkérdőjeleződése, mivel azon túlvezet a vallomás. Zalán Tibor *aversion* című, kétnyelvű, már címét tekintve is többértelmű kötetének magyar fülszövegében ez olvasható: „Eddigi irodalmi munkássága két jelentősebb fejezetre tagolódik: a hetvenes évek végén fontos szerepet tölt be a magyarországi irodalom avantgarde megújításában (pl. a Ver(s)ziók című modern antológia társszerkesztője), majd gyakorlatilag váratlanul elfordulva addigi törekvéseitől – érdeklődése az új érzékenység, illetve a neoromantika felé fordul. // Jelenleg a tárgyiasabb szövegkezelés módszereit próbálja összeegyeztetni eddigi költészetének az eredményeivel.” Ez a hosszadalmas részlet a *Fénykorlátozás* előtti kötet önértékeléseként kaphat hangsúlyt. Ha előrejelzésként tekintem, mint a Zalán-versekben felbukkanó új szemlélet forrását, akkor az a realizistikusság (helyenként naturalisztikusság), amely mint érzékenység, érzékiség, erotikum jelenik meg, a borzalom felé vezet, a világot leszűkíti a *banalításra*, a *szarra*, az *emésztésre*, a *meghalásra* és a *lebomlásra*.

Az intertextualitás, a mások és a saját szövegeire való rájátszás jószerével mindvégig jellemzi a kötetet. Az *Elmesélem* című versben József Attila ismert sorát variálja („a te szíveden is fű terem”); a *Közeledés* már említett szonettjeiben szintén József Attila, valamint Pilinszky János kulcsszavait, hangulatait idézi meg. A Zalánra oly jellemző, eltérő minőségek egymás mellé állításával teremtett harmóniára lehet példa a következő néhány sor *A minotaurusz* című versből: „a tehén szájában teniszlabda / s a terrakotta / asztalra véres férfifej esik / fölszívárogna a hangyák / és lezabálják reggelig / húst a csontról / csontot a kutyák megeszik / s a labirintus ilyenkor / megtelik remegéssel / rettenve kinyitja és / véres szemét forgatja az állat”. A vers első, (*Álom Európáról*) című részében a klasszikus mítosz epikus megéneklésén túl variációkkal találkozhatunk: először a vers elbeszélő éneke által elképzelt álomban a Minotaurusz-mítosza bukkanhatunk, majd még ugyanebben a részben az én újrameséli a mítoszt, de már egy megélt szeretkezéssel szülő tudósításként, míg a vers második, (*emlékmem*) című részében az elbeszélő én *égi bika* mása, *a másik*, a szemlélő kap hangot, egyes szám harmadik személyű formában. (Megjegyzendő, hogy a *Seregszámla*-ban is helyet kapott egy *A minotaurusz* című vers, de ott a mítosz csak mint rejtvény szerepel.)

A kötet szerkezetéről az mondható el, hogy a töredezettségéből, a felvillanó és tovább nem folytatott irányokat megmutató daraboktól elindulva az egyre teljesebb és megkomponáltabb műveken át juthatunk el a *Közelítés* és *Távolodás* a fentiekben már jelzett fontosságú párosáig, majd a kötet csúcspontjáig, a *Kopszohiladészi elégiák* egységéig, s a kötetzáró *Curriculum vitae*-ig.

A *Kopszohiladészi elégiák* hangneme a szomorútól a fájdalmasig terjed. Alapélmény bennük az elmúlás, a vágyak beteljesületlensége, a transzcendens lény elérhetetlensége.

Az idő- és értékszembesítésen alapuló elégikus hangot Zalán Tibor kiszólásokkal, a vers születési körülményeivel, apróbb csonkításokkal „gazdagítja”. Olyan önérvényű versszövedékké alakul a szöveg, amelynek elemei máskülönben egymással szervesen nem kapcsolódnának. Más dimenziókból köt össze elemeket Zalán, s így olyan tömény, szimultán, józanító és ugyanakkor mámorossá tevő esszenciát érlel, amelynek hovatarozása esetleges (éppúgy evilági, mint istenhez, halálhoz, növényhez, madarakhoz, férgékhez, szeretőkhöz, kéjhez, otthonhoz kötődő). Rilke *Duinói elégiai*-ja jóval szikárabb, plasztikusabb, ám az a típusú kapcsolat a dolgokkal, amely Zalán elégiaiban is hangot kap, egyértelműen tőle indult vagy rajta keresztül is érkezett Zalán világába, még akkor is, ha Zalán *Kopszohiladész*-ciklusa az eredeti, részben a folyóiratokban is megjelentetett darabokból kibontható elképzelés szerint egymástól különböző formájú versekből állt volna. Rilke alázatra tanít, elégiai didaktikusabban szólnak, mint Zalánéi. Rilke szerénysége, viszonya a dolgokhoz, a mód, ahogyan feltárja ezt a viszonyt – ma már klasszikus líra. De fennköltége élő anyag, ma is újjászülető költészet. Zalán a pátoszt vulgáris, profán elemekkel bővítette, az intenzitás, amely hol a korfui napégette tengerpartot idézi, hol az éjszakai magányos meditációt egy radiátor bámulása közben, bepillantást enged egy költői programba, amely újrateremti, emlékké alakítja vissza a múltat. Zalán metafizikája a női ölek, az emlékezés és az elmagányosodás dimenzióiból építkező szürreális geometria. Legszébb példája ennek talán a *poszt-kopszohiladészi* elégia, mint a záróvers (*7. elégia (búcsú)*) utáni lezárás, egyben visszaéneklése is az összes korábbiaknak. E vers közepén található a kötet egyetlen vizuális trükkje: a *mert* szó kétszer akkora méretű, mint a tipográfiában egyébként alkalmazott alapbetű. A kiemelt szó után újrateremtődnek az eddigi sorok, mint egy nem tökéletes tükör, úgy működik Zalán *mert*-je, visszafelé, új szintaktikával, új sortöréssel kapjuk meg az egyszer már elolvasott szavakat.

A kötet utolsó oldalain egy Zalán-önportrét, *Curriculum vitae*-t kapunk. Keserű, csalódott, lírai, mosolygató, esszéisztikus, anekdotikus, és leginkább magyarázkodó. A gesztus egyszerre fájdalmas gyónás és kikacsintás a recepcióra. Recenzióm fellengzős címe is Zalán e gesztusára utal. Irodalmi vitákról, viszályokról írni majd százalapnyi költészet után blaszfémia. Szenvelgés. Fanyalgás. És az más műfaj.

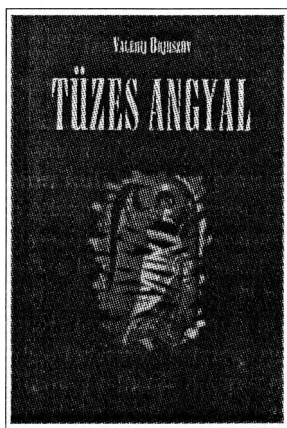
A Jelenkor szerkesztői
és a Jelenkor Kiadó munkatársai
mindig a hónap utolsó csütörtökén,
ezúttal tehát október 30-án, 15 és 18 óra között
várják a folyóirat és a kiadó ügyes-bajos dolgai
íránt érdeklődő olvasókat, barátaikat,
a Jelenkor korábbi és leendő szerzőit
Budapesten,
az Írók Boltja (VI., Andrássy út 45.) teázójában.

ANGYALVÁRÁS – ÖRDÖGIDÉZÉS: A MÁGIA MINT SZIMBOLISTA HITVALLÁS(?)

Valerij Brjusov: Tüzes angyal

Az Édesvíz Kiadó *Aranyág* című sorozatában megjelentette Valerij Brjusov *Tüzes angyal* (*Ognyennij angel*) című regényét. A vállalkozást az orosz szimbolizmus elkötelezett híveként, kutatójaként csak üdvözölni tudom. Hiszen az orosz szimbolizmus irodalma negyedszázados létezése során (kb. 1890–1914) megteremtette az európai irodalmakban egyedülállónak mondható szimbolista regényt, olyan képviselőkkel és művekkel – hogy csak a legfontosabbakat említsem –, mint Dmitrij Merezszkovszkij *Krisztus és Antikrisztus* (*Hrisztosz i Antyihriszt*) című trilógiája, Fjodor Szologub *Undok ördög* (*Melkij besz*) és *Tvorimaja legenda* (*Legenda születik*) című regényei, Andrej Belij *Ezüst galamb* (*Szerebrjanij golub'*), Péterovár (*Petyerburg*) és *Keresztrefeszítés* (*Kotyik Letajev*) című munkái, Alekszej Remizov *Testvérek a keresztben* (*Kresztovije szjosztri*), *Csaszi* (*Az óra*) című kisregényei, Leonid Andrejev *Júdás* (*Juda Iszkarjot*) és *Vaszilij Fivejszkij élete* (*Zsizny Vaszilija Fivejszkogo*) című kisregényei. És persze Brjusov említett regénye.

Az orosz szimbolista regény jelentősége elsősorban abban áll – s ebben a világ bármely táján élő russzisták megegyeznek –, hogy az orosz irodalmi aranykort, Gogol, Turgenyev, Tolsztoj, Dosztojevszkij munkásságát követően és azt felhasználva olyan eszmétörténeti és poétikai fordulatot hozott az orosz és az európai prózában, amelyet majd valamivel később a modern európai próza megteremtőiként számon tartott Proust, Kafka, Joyce munkássága jelentett. Mindezek ellenére a magyar olvasóközönség előtt meglehetősen ismeretlen az orosz szimbolizmus irodalma. A szovjet érában a szimbolista irodalom – az avantgárdal és minden XX. századi nem-szocreál törekvéssel együtt – annak a bizonyos „elsikkasztott” orosz irodalomnak lett a része. Az orosz szimbolista próza mind a Szovjetunióban, mind a többi szocialista országban – így Magyarországon is – majdhogynem kutathatatlan volt, tekintve, hogy tisztességes szövegkiadások sem álltak rendelkezésre. A nyolcvanas években lelkes hazai russzisták – elsősorban nyugat-európai szövegkiadások alapján – kezdhettek hozzá komolyabb kutatásokhoz (főként Szi-

Fordította Kiss Dezső
A kísérőtanulmányt Csorba Éva írta
Édesvíz Kiadó
Aranyág sorozat
Budapest, 1997
302 oldal, 990 Ft

lád Léna, Szőke Katalin, Szalma Natália munkáira gondolok). Erre az időszakra tehető néhány szimbolista regény magyar fordításának (Szologub *Undok ördögének* [1986], Belij *Pétervárának* [1985], Remizov *Testvérek a keresztbenjének* [1985]) megjelenítése is. Az örvendetesen fellendülni látszó kutatásoknak aztán – paradox módon – a rendszerváltás vetett véget: a hazai irodalomtudományban – talán a korábbi négy évtized erőszakolt orosz, pontosabban szovjet kultúrájára való visszahatásként –, úgy tetszik, lassacskán érdektelenné vált minden, ami orosz irodalom, legyen az szimbolista vagy posztmodern. Tisztelet persze minden kivételnek és kezdeményezésnek. Ezért örvendetes tehát, hogy az Édesvíz Kiadó megjelentette a *Tüzes angyalt*, azt a regényt, amelynek jelentős magyar kulturális vonatkozása is van, nevezetesen Bódy Gábornak a regény alapján készült forgatókönyve (a film megvalósítására sajnos már nem kerülhetett sor).

Amik azonban kevésbé örvendetesek ennek a könyvnek a megjelenítésében, azok a következők:

1. A könyvön nem ártott volna feltüntetni, hogy a *Tüzes angyal* Kiss Dezső fordította magyar változata nem csak 1927-ben jelent meg a Franklin Társulat kiadásában, hanem 1974-ben is az Európa Könyvkiadónál. Ez az adat persze tönkretette volna azt a koncepciót, amit Bakos Attila az előszóban és Csorba Éva a kísérő tanulmányban képvisel, hogy tudniillik a Brjusov-regény megjelenítésével valamiféle, a századelőn még meglévő, de a szocialista rendszerben eltűnt értéket ment meg a mai kiadás. A helyzet ugyanis az, hogy ha az ímént azt fejtegettem, hogy az orosz szimbolizmus mennyire nem volt kutatható a szocialista időszakban, akkor azt is meg kell jegyezni, hogy Brjusovra mindez nem, vagy csak kevésbé érvényes. Az történt ugyanis, hogy 1917-et követően Brjusov a bolsevikok mellé állt, megtagadta korábbi szimbolista önmagát, 1920-ban belépett a bolsevik pártba, elismert figurája lett a szerveződő szovjet irodalmi életnek, olyannyira, hogy 1923-ban hivatalosan megünnepelték születésének 50. évfordulóját. Ennek következtében a Brjusov-életmű a későbbiekben is hozzáférhető volt, léteztek szövegkiadásai, kutatható volt, még akkor is, ha nagyon szabályozott keretek között. Így volt lehetséges, hogy 1974-ben regényét nálunk is újra ki lehetett adni, ellentétben Merezskovszkij, Szologub, Belij, Andrejev vagy Remizov írásaival. Ettől persze a regény – ami 1908-ban jelent meg először Oroszországban – még értékes mű: mindez csupán adalék ahhoz, hogy miért jelenhetett meg Brjusov korábban is Magyarországon, miért harmadik kiadása a mostani a *Tüzes angyalnak*, s miért hamis a fentebb említett könyvkiadási koncepció.

2. Az 1974-es és a mostani magyar kiadás sem veszi figyelembe azt, hogy a regény orosz eredetije két változatban ismeretes. Az egyik az 1907–1908-ban a *Veszi* című folyóiratban folytatásokban közzétett és az 1908-ban a *Szcorpion* kiadónál két kötetben megjelent változat, a másik pedig az 1909-ben szintén a *Szcorpion*nál egy kötetben kiadott variáns. A két változat közötti lényeges különbség abban áll, hogy az 1909-es kiadásban szerepel egy terjedelmes, Brjusov által összeállított jegyzetgyűjtemény, *Objasznyityelnije primecsanyija (Magyarázó jegyzetek)* címmel, valamint *Az orosz kiadó előszava* című fejezet részben megegyezik az első kiadás azonos című fejezetével, részben pedig új információt tartalmaz. Az 1909-es kötetből kiderül, hogy Brjusov *Az orosz kiadó előszavához* hasonlóan a *Magyarázó jegyzeteket* is a regény szerves részének, a kiadói-fordítói játék tartozékának tekintette. Az 1909-es változatot a Brjusov jóváhagyta végleges szövegnek kell tekintenünk – ezt tanúsítják egyébként a későbbi szövegkiadások, így az 1974-es *Szobranije szocsinyenyij (Összes művek)* és az általam használt 1989-es *Izbrannaja proza (Válogatott próza)* is. A magyar kiadás(ok) – indokolatlanul – az 1908-as kiadást veszik alapul, elhagyják a regényhez tartozó jegyzeteket, *Az orosz kiadó előszavának* pedig csak a korábbi variánsát tartalmazzák, ráadásul úgy, hogy még ennek is – nyilván az elmaradt jegyzetek miatt – hiányzik az utolsó mondata. Gondolom, nem szükséges magyarítani, hogy e

filológiai pontatlanságok miatt a regény ebben a formában csonkának tekinthető, ezáltal súlyos félreértelmezésekre adhat lehetőséget. (A későbbiekben még visszatérek erre a problémára.)

3. Ezeknek a félreértelmezéseknek a sorába tartozik az 1997-es magyar kiadást kísérő tanulmány, amelynek szerzője a Brjuszov-művet valamilyen ezoterikus műnek igyekszik feltüntetni, s a *Tüzes angyal* értékét abban véli felfedezni, hogy ez a regény nem más, mint valamiféle felsőbb tudásba való beavatás. Ez az értelmezés több oknál fogva sem helytálló. Ezeknek az okoknak fő forrása az, hogy Brjuszov gondolkodásmódja túlságosan racionális, művészetfelfogása pedig túlzottan esztétizáló volt ahhoz, hogy regényét ne önálló esztétikai értékekkel bíró műnek, hanem az ezotéria illusztrációjának tekintse. Csorba Éva egész egyszerűen nem veszi észre a regényben azt a distanciát, amellyel Brjuszov az ezotériát kezelte. Állításom bizonyításaként az alábbi, *szövegközpontúságra* törekvő elemzést ajánlom.

Kezdjük egy kis életrajzi bevezetővel, melyről reményeim szerint hamarosan kiderül, hogy nem is annyira csak életrajzi adalékokkal szolgál.

1901-es megismerkedésüktől kezdődően Valerij Brjuszov és Andrej Belij nem mindennapi, bonyolult kapcsolatban álltak egymással.¹ E kapcsolatra mindvégig az egzaltáltság volt jellemző, illetve valami olyan viselkedésmód, amely túlmutat az empirikus valóságban megteremthető emberi kapcsolatokon. Brjuszov és Belij egymáshoz való viszonya nem csupán biográfiai, hanem – a két művész szándékai szerint – művészeti, sőt spirituális kérdés is. Jellemző, hogy rajongásuk és gyűlölködésük egyaránt a szimbolizmus értelmezésének és megélésének különbözőségéből fakadt, illetve barátságuk és ellenségeskedésük a szimbolista művészet és teória részévé vált.

1902–1903-ban csupa rajongás a két szerző egymáshoz való viszonya: Brjuszov azt állítja, hogy Belij valószínűleg a legérdekesebb ember Oroszországban, segít neki a *Zoloto v lazuri* (*Arany a kékségben*) című verseskötete összeállításában, majd elismerő recenziót is ír a könyvről, s kiemeli Belij intuitív képességeit; Belij pedig az *Urbi et orbi* című verseskötet alapján Brjuszovot a legnagyobb orosz költők (Puskin, Lermontov, Tyutsev) sorába helyezi. Kölcsönös rajongásuk vezetett el ahhoz, hogy amikor 1904-ben Brjuszov elindította a szimbolisták legjobbait összefogó *Veszi* (*Mérleg*) című folyóiratot, Belijben odaadó segítőtársra talált.

Közben azonban érlelődik a közöttük hamarosan kirobbanó ellenségeskedés is. 1903-ban Belij körül megalakul az *Argonauták* elnevezésű csoportosulás, mely elsősorban Friedrich Nietzsche és Vlagyimir Szolovjov filozófiájára támaszkodva kialakítja egyrészt a művészet teurgikus voltáról szóló elméletét, másrészt a világtörténelem apokaliptikuságáról vallott felfogását. Brjuszov viszonya az *Argonauták* mozgalmához ambivalensnek mondható: racionális szemlélete, „felvilágosult tudósi” pózolósa ironikus megjegyzésekre késztette, másfelől viszont magával is ragadták az ifjabb nemzedék nézetei, szeretete volna minél inkább megérteni őket. Ez utóbbinak legegységelműbb megnyilvánulása a *Kljucsi tajn* (*Titkok kulcsai*) című, 1904-ből származó tanulmánya, melyben művészetfelfogása nagy mértékben közelít a Belij-féle teurgikus művészeteszményhez.

Magánéleti szempontból is egyre bonyolódik Brjuszov és Belij kapcsolata. 1903-ban Andrej Belij meglehetősen furcsa szerelmi viszonyba bonyolódott Nyina Petrovskajával, a *Griff* nevű kiadó tulajdonosának, Krecsetovnak a feleségével. Nyina Petrovskaja az *Argonautákhoz* tartozott, s ez meghatározta Belijhez való viszonyát: a misztikus tanítás jegyében Belijt valamiféle „Új Krisztus”-nak, kettejük kapcsolatát pedig spirituálisnak tartotta. Belij is hasonlóan nyilatkozott a *Predanyije* (*Árulás*) című, 1903-ban keletke-

¹ Brjuszov és Belij kapcsolatának részletes elemzését lásd Sz. Grecsiskin és A. Lavrov kitűnő tanulmányában, a *Lityerturnoje naszledstvo* 85. kötetében (Moszkva, 1976. 327-348. old.)

zett versében. Az „égi szerelem” azonban 1904-ben nagyon is földivé vált, s a szellemi szféra vereségeként értékelt aktus kiábránduláshoz és szakításhoz vezetett. A Belijjel történő szakítással párhuzamosan azonban Nyina Petrovszkaja Brjuszovval létesített szerelmi kapcsolatot, ami a két író között természetesen újabb feszültség forrása lett. Brjuszov ráadásul Belijnek ajánlva megírta *Predanyije (Arulás)* című versét, nyíltan polemizálva a hasonló című Belij-verssel: az égi szerelemmel szemben a földi szerelem szépségét hirdette. Brjuszovban mindeközben bonyolult pszichológiai viszonyulás alakult ki Belijhez: csodálta Belij szárnyalását, „éteriségét”, észre kellett vennie, hogy Nyina őt – Belijjel szemben – nem tudta olyan misztikus rajongással körbevenni, s nem tudott elvonatkoztatni attól sem, hogy ő – Belijjel ellentétben – nem valamely magasan kvalifikált értelmiségi család gyermeke, hanem csak egy kereskedőcsaládé. Nem kis mértékben járulhatott hozzá a Brjuszov–Belij kapcsolat Brjuszovnak ahhoz a tulajdonságához, melyet Zinaida Gippiusz úgy fogalmazott meg, hogy mindig tudta, ki előtt hány gombra kell begombolnia legendás fekete kabátját.² Brjuszov zárkózott lett, s zárkózottságában hol az irigységgel teli kisebbségi érzés, hol a mindenki fölött álló, mágikus hatalommal bíró nagyformátumú egyéniség póza uralkodott.

Hogy Brjuszov erős egyéniség, Andrej Belij számára teljesen világos volt: 1903–1904-ben, valamiféle kisebb alkotói válságot átélve, Belij egyre inkább kénytelen volt tudomásul venni, hogy Brjuszov, illetve a brjuszovi költészet olyan erőteljes hatást gyakorol rá, amely alól nem tudja kivonni magát, amely megbénítja, amely tönkreteszi minden alkotó erejét. Belij kezdett úgy nézni Brjuszovra, mint valami gonosz feketemágusra, aki uralkodni képes az ő lelkén és tönkreteszi morális rendszerét. Belij ezt az állapotot a Brjuszovnak ajánlott *Mág (A mágus)* és az *Otcsajanyije (Kétségbeesés)* című verseiben fejezte ki egyértelműen. Brjuszov természetesen nem maradt el a válasszal. A Belij vádjára való válaszként (is) született a már említett *Predanyije (Arulás)* és az *Andreju Belomu (Andrej Belijnek)* című verse, mely szerint a hűtlenek tört érdemelnek – s ezt a fordulatot Belij természetesen magára vette –, valamint ekkor alakult ki az a magatartása, amellyel tudatosan felvállalta a feketemágus és rontó szellem szerepét: állig begombolt fekete zakóban, magasan a mellkasán összefont karral, „napóleoni” pózban, hűvös távolságtartással, maró iróniával mutatkozott az emberek között, valahogy úgy, ahogyan Mihail Vrubel – aki a századfordulón a Démon-sorozattal (!) vált híressé – egy 1906-ban készült portrén ábrázolta. Amint arról Belij a *Nacsalo veka (A századelő)* című memoárkötetében beszámol, Brjuszov kinevezte őt a Fény Harcosának, magát pedig a Sötétség Fejedelmének, azon az alapon, hogy ő sajnálatból a gyengék mellé szokott állni, így – Belijjel szemben – az Apokalipszisben vereségre ítélt, tehát gyengébb Fenevadat kívánja támogatni.³ Nem véletlen, hogy Belijben 1904 végére az a meggyőződés alakult ki, hogy Brjuszovval valamiféle szellemi párbajt vívnak.

1904. december és 1905. február között viszonyuk – ha lehet – még inkább kiéleződött. Brjuszov nyíl-formára hajtogatott papírlapot küldött Belijnek, a lapon Brjuszov *Balderu – Loki (Loki – Baldrnak)* című versével, melyben Loki halálos nyíllövessel leteríti a fényes Baldrt. Belij, szó szerint értve mind a költeményt, mind a benne lévő mitológiai utalást, úgy érezte, Brjuszov halálosan megfenyegette, az örök halál birodalmába utalta őt. Belij válaszul elküldte Brjuszovnak a *Sztarinnomu vragu (Régi ellenségemnek)* című versét, melyben Brjuszovot démonnak, magát pedig a fény védelmezőjének mutatja, olyanak, aki tűzpáncélban, villám-dárdával és nap-pajzzsal felfegyverkezve élet-halál harcot vív a gonosz ellen, s győzedelmesen elégeti azt. Belij a költeményt kiegészítette egy olyan lappal, melyre evangéliumi idézeteket írt és keresztet rajzolt, mintegy elhárítva magá-

² Zinaida Gippiusz: *Zstojje lica*, Leningrád, 1991. 48. old.

³ Andrej Belij: *Nacsalo veka*, Moszkva, 1990. 176. old.

tól az ördögi kísértést. Belij értesülése szerint Brjusov érzékenyen reagált a küldeményre: éjjel azt álmodta, hogy párbajoztak, s Belij egy karddal mellbe szúrta őt, s a szúrás helyén még a reggeli ébredést követően is fájdalmat érzett. 1905. január 1-jén Brjusov megírta *Balderu II. (Baldrnak II.)* című költeményét, melyben beismerte vereségét, de úgy, hogy mélybe taszítatásakor magával rántotta a szeretett nőt is, s most már onnan szemlélük együtt a sötétség eloszlását. A Brjusov–Belij konfliktus azonban nem zárult még le: februárban egy véletlen beszélgetésben Brjusov valószínűleg igen sértően nyilatkozhatott Belijnek Merezkovszkijról, akivel viszont Belij – teurgikus nézeteik hasonlósága révén – igen jó kapcsolatot tartott fenn. Belij a beszélgetést követően számonkérő levelet juttatott el Brjusovhoz, azzal vádolva, hogy rendszeresen és alaptalanul megbánt mindenkit. Brjusov a levélre szabályos párbajkihívással válaszolt, amit Belij értetlenül fogadott: meggyőződése volt, hogy féltékenységből elkövetett, előre kitervelt tettről volt szó, s a párbajt elkerülendő, igyekezett kimagyarázkodni. Brjusov megelégedett a magyarázkodással, párbajra nem került sor, de legközelebbi találkozásuk még mindig az ellenségeskedés légkörében zajlott le. Belij így számol erről be memoárjában:

„Nemsokára találkoztunk a kiadó előtt: nem messze a manéztól; bundája alól vastag korrektúra-köteg lógott ki; fejét oldalra hajtva zsémbelődött, mint akit megszégyenítettek:

– »Igen, jobb fiatalon meghalni: Boris Nyikolajejics, haljon meg maga is addig, míg fiatal; ki fogja írni magát, tovább fog élni a kelletnél... Most még éppen időben van!«

– »De én még nem akarok, V. J., meghalni! Hagyjon még legalább két évet élnem!«

– »Na jó: éledegéljen még vagy két évet!«⁴

Kettejük konfliktusa 1905 tavaszán ha meg nem is oldódott, de tisztán teoretikus polémiaiá vá szelidült. A *Veszi* áprilisi számában Belij megjelentette az *Apokalipszis v russzkoj poeziji (Apokalipszis az orosz költészetben)* című írását, melyben az orosz költészetnek két ágát különítette el: véleménye szerint az egyik a puskinai ág, mely a XX. század elejére Brjusov költészetében tetőződött, a másik a lermontovi, melynek végpontja a kortárs Blok költészete. E két folyamatban az orosz költészet – állítja Belij – betölti feladatát, s a két ág egyesülésével legyőzi a világban uralkodó káoszt.

Brjusov a *Veszi* következő számában a *V zascitu ot odnoj polivali (Védekezés egy dicsérettel szemben)* című cikkel válaszolt, amelyben megfogalmazta, hogy a művészeti alkotás értékmérője csak a műben magában megnyilvánuló esztétikai megformáltság lehet; a kívülről a műre erőltetett, nem esztétikai koncepció tendenciózussá teheti a művet. Ezzel a véleménnyel Brjusov visszatért ahhoz az álláspontjához, amit a már említett *Kljucsi tajn* című írása előtt is képviselt, s ami – úgy látszik – kibékíthetetlen ellentétet eredményezett a két szerző művészetéről alkotott véleményében.

Brjusov és Belij nyílt polémiaiája és ellenségeskedése azért is kínos jelenségnek számított a szimbolisták között, mert végképp szétfoszlatta azokat az illúziókat, melyek szerint a szimbolizmus egységes művészeti-világnézeti áramlatként léphetett volna fel. Zárja Minc tanulmányában⁵ egészen odáig megy, hogy azt feltételezi: ez a vita vezetett az „idősebb” és „ifjabb” szimbolista nemzedék nyílt szembenállásához, s végső soron az egész szimbolista mozgalom ’10-es években bekövetkezett széthullásához.

Tényként kezeli a szakirodalom azt is, hogy a *Tüzes angyal* című regény a Brjusov–Belij konfliktusra (is) épül: eszerint a Brjusov–Belij–Nyina Petrovszkaja szerelmi háromszögnek a Ruprecht–Heinrich–Renáta háromszög felel meg, a Ruprecht és Heinrich gróf közötti ellentét (polgár–arisztokrata, fekete–fehér, sötétség–fény, párbaj) és világnézeti különbség pedig Brjusov és Belij személyes és világnézeti ellentétének, ebből faka-

⁴ i. m. 514. old.

⁵ Zárja Minc: *Graf Genrih fon Ottergejm i „moszkovszkij reneszansz”* in: Andrej Belij – *Problemi tvorcsesztva*, Moszkva, 1988. 215-240. old.

dóan művészetfelfogásuk különbözőségének kifejezője. Nem tagadva, hogy a jelzett el-
lenpontozások a regényben megtalálhatók, a megállapítást túlzottan sommásnak tekin-
tem, s szükségesnek vélem ezeknek az „irodalomtörténeti tényeknek” az árnyalását.

Brjusov regénye a nagyfokú önéletrajziség mellett nyilvánvalóan történelmi regény
is: eseménysoara a XVI. század elején, nagyrészt Németországban játszódik. A regény ab-
ba az európai regényírói hagyományba látszódik betagozódni, mely – lényegileg külön-
bözve a Walter Scott-i romantikus történelmi regénytől – a történelmi stilizáció elneve-
zéssel illelhető, s amely Flaubert *Szalambó* című művével kezdődik, s olyan írásokkal
folytatódik, mint Conrad Ferdinand Meyer szinte valamennyi prózai műve (pl. *Jiirg Je-
natsch, A szent, Pescara megpróbáltatása*) vagy Anatole France néhány regénye (*Thaisz, Az
istenek szomjaznak*). Az orosz szépprózában ennek a műfajnak elsősorban Dmitrij Merez-
kovszkij volt nagymestere, akinek legnagyobb hatású műve, a *Krisztus és Antikrisztus* cí-
mű trilógia akkor jelenik meg (1905–1906-ban) önálló kötetekben, amikor Brjusov a *Tü-
zes angyalon* dolgozik. A *Tüzes angyal* történelmi stilizáció voltát látszik alátámasztani,
hogy Brjusov írt még két történelmi regényt (*Altar' pobedi [A győzelem oltára]* és *Jupiter
poverzsennij [A letaszított Jupiter]*), néhány történelmi elbeszélést (*Föld alatti börtönben,
Rhea Silvia*), valamint az is, hogy a regény első, 1908-as kiadásának borítóját Köln szec-
sessziós-stilizált látképe díszíti. Másfelől azonban Brjusov mintha el is akarna térni a
történelmi stilizáció szokásaitól: már-már legendásnak, sőt mániákusnak mondható pél-
dával az az aprólékos, pontos filológiai és történetészeti munka, amivel Brjusov anyagot
gyűjtött, s amely anyaggal a regényét – nem is annyira magát az elbeszélést, mint inkább
az 1909-es, átdolgozott kiadáshoz fűzött kommentárokat – megertheli. Emellett – úgy
tetszik – Brjusov nem tudja komolyan venni a történelmi stilizáció műfaját: nemcsak
azért, mert nyíltan ironikus megjegyzések találhatók regényében Merezskovszkij emlí-
tett trilógiájára vonatkozóan, hanem azért is, mert a XVI. századi elbeszélést az elbeszé-
lői hang sokszoros áttételességével oly mértékben eltávolítja magától és az olvasótól,
hogy az már ironikusan hathat akár a műfaj vonatkozásában is.

Arról az elbeszélői fogásról van szó a *Tüzes angyalban*, melyet Brjusov valószínűleg
Puskinra (*A néhai Ivan Ivanovics Belkin elbeszélései*), Gogolra (*Esték a gyakanykai tanyán*) és
Lermontovra (*Korunk hőse*) visszautalva alkalmazhatott: a mű elbeszélője a tulajdonkép-
pen történetnek nem elbeszélője, csak közreadója, a valódi történetmondó (jelen esetben
a XVI. századi beszély elbeszélője) nem más, mint a történet (egyik) főszereplője, részé-
ről indokoltnak mondható tehát a bennfentességet sugalló egyes szám első személyű el-
beszélői forma, mely természetesen ugyanakkor partikuláris. A közreadó-elbeszélő
tényközléséből viszont kiderül, hogy az 1535 telén keletkezett kézirat nem maradt fenn,
a szöveget egy XVI. század végi másolatban olvashatjuk csupán. A másolat hitelességé-
ről nem kapunk közvetlen információt. Az, hogy a XVI. század legvégén keletkezett má-
solat hiteles, valószínűnek látszik abból, hogy a beszély keletkezési idejére jellemző nyel-
vi állapotot tükrözi („Gót betűkkel írták, azon a »köznémet« – habár nyelvjárási sajátos-
ságoktól sem mentes – nyelven, melyen Németországban a XV. század végén és a XVI.
század elején általában írtak...”⁶). Másfelől mindenképpen az eredeti szöveg megváltoz-
tatására utal az, hogy a kiadó a másolt szöveg alapján meg tudja állapítani, hogy a máso-
latot „– minden jel szerint – katolikus férfiú”(9.) készítette. Vagyis a másoló esetleges
korrekciói mintegy új elbeszélő jelenlétére is utalnak. A kézirat, egy „négyíves, 208 olda-
las, pergamenbe kötött kapcsos könyv”(9.), a kiadó közlése szerint egy gyűjtő magántu-
lajdonában van, úgyszólván tehát hozzáférhetetlen, s így a kiadó állítása ellenő-
rizhetetlen. Másfelől viszont a kiadó mégiscsak az olvasó elé tár egy szöveget, melyről

⁶ Valerij Brjusov: *Tüzes angyal*, Édesvíz Kiadó, 1997. 9. old. (Az ebből a kiadásból vett idézeteket a továbbiakban a főszövegben az oldalszám feltüntetésével jelölöm. – G. J.)

azt is állítja, hogy a kézirat tulajdonosának jóvoltából a beszély orosz fordítása hamarabb megjelenhet, mint a német eredeti. Hogy a fordító azonos-e a közreadóval vagy sem, nem derül ki a szövegből: bárki legyen is azonban, újabb „hanggal”, a fordítónak mint sajátos interpretátornak hangjával bővül az elbeszélés. (Az már csak újabb érdekessége a dolognak, hogy ha a művet valaki nem oroszul olvassa, s ha esetleg ráadásul német fordításban, akkor azt kell feltételeznie, hogy az eredeti német szöveg orosz fordításának „visszafordítását” tartja a kezében.) Ez annál is inkább így van, mert a közreadó siet megjegyezni, hogy „fordításunk kötetlennek tekintendő”(10.). Méghozzá annyira kötetlennek, hogy az már akár átirásnak is hathat: „A beszély oroszra fordításakor figyelembe vettük, hogy szerzője nagy gondot fordított arra, hogy művészien adja elő történetét. Ezért nem tartottuk szükségesnek, hogy az eredeti stílusába illő, de egyébként lényegtelen sajátosságokat is visszaadjuk...”(10.). És a közreadó előszavának már említett, a magyar szövegből kimaradt utolsó mondata: „A fordító legszükségesebb magyarázatait a Beszély végén közöljük.”⁷ S még egy fontos információ: a kiadó azt állítja, hogy a kézirat tulajdonosa hamarosan megjelenteti a beszélyt németül is, s ahhoz a kiadáshoz terjedelmes kritikai bevezető készül, melyben az „eredeti” kéziratról a jelenlegi kiadás olvasója is részletesen megtudhat mindent (9.).

Miről is van tehát szó? Először is arról, hogy az olvasó tökéletesen tisztában van az-zal, hogy nincs semmiféle kézirat, sem „eredeti”, sem másolat, tekintve, hogy Valerij Brjusov regényét tartja a kezében. Tudja azt is, hogy a nem létező kéziratnak nem készül német kiadása, tehát nem lesz terjedelmes tudományos bevezető sem. Amit a fiktív kéziratról megtudhat, amit egyáltalán tudnia kell róla, az nem más, mint ez a bevezető, és ezek a magyarázatok. A beszélyben elmondottak hitelességét az olvasónak – a közreadó szerint – egyfelől nincs miért megkérdőjeleznie („A szerző jóhiszeműsége, szilárd el-tökéltsége, hogy pártatlanul, híven írja le, amit átélt, minden kétséget kizár.”[9.]), másfe-lől viszont a művészi előadásmód bizonyos mértékben mintha mégiscsak a hitelesség ro-vására menne, ezért van szüksége a fordítónak – a már idézett szöveg tanúsága szerint – bizonyos korrekciókra és magyarázatokra. Brjusov – mint említettem – el is készítette ezeket a magyarázatokat,⁸ melyek ily módon nem Brjusov, hanem a fordító magyaráza-tai, s mint ilyenek, a regény szerves részét képezik. Ezek a magyarázatok egyrészt azt mutatják, milyen óriási műveltséganyagot gyömöszölt mondandójába a beszély szerző-je, Ruprecht, másrészt az olyan típusú megjegyzések, mint pl.: „A művek, melyeket a szerző felsorol, csak az olyan isten háta mögötti vidéken számítottak újdonságnak, ahol ő lakott.”⁹ arra engednek következtetni, amiről a kiadói előszóban is szó esik, hogy tud-niillik a kiadó inkább tudálékosnak, semmint tudósnek tartja Ruprechtet. Ha már most a regényéhez anyagot gyűjtő és a műveltséganyagot történelmi regényébe beillesztő Brju-szovra vonatkoztatjuk a problémát, látnunk kell, hogy Brjusov maga is hol büszkélke-dik ennek az óriási anyagnak az elsajátításával, hol pedig ironikusan megkérdőjelezi an-nak szükségességét, helyénvalóságát és fontosságát.

Különösen szembetűnő lesz ez az ambivalens viszonyulás a kitartó munkával elsajá-títható tudáshoz, ha figyelembe vesszük Iljovnak¹⁰ azt a nagyon helytálló megállapítá-sát, hogy óriási feszültség tapasztalható a mindenre kiterjedni látszó hatalmas tudó-mányos apparátus és a beszély szövegének létrehozása között. Arról van szó ugyanis, hogy Brjusov a kiadó vagy a fordító álarca mögé bújva a magyarázatokban megmutat-ja, mely művekből, honnan, hogyan merített, idézett Ruprecht, ugyanakkor viszont nem

⁷ V. J. Brjusov: *Izbrannaja proza*, Moszkva, 1989. 666. old.

⁸ Lásd a 7. jegyzetben megjelölt orosz nyelvű kiadás *Objasnyityelnije princicsanyija* című részét (616-637. old.)

⁹ i. m. 616. old.

¹⁰ Sz. P. Iljov: *Russzkij szimvolisztickij roman*, Kijev, 1991. 58. old.

jelöl meg olyan rejtett, de a figyelmes olvasó számára mégiscsak nyilvánvaló allúziókat, amelyekben a megidézett műveket egy olyan műveltségű humanista, mint Ruprecht, s főként egy olyan műveltségű tudós, mint a kézirat orosz kiadója (aki mellesleg az 1909-es előszó végén Valerij Brjusovként aposztrofálja magát) bizonyosan ismert. Iljov nyomán hadd említsem meg azt a talán legszembetűnőbb, ám nem megjelölt utalást – Dante *Pokoljáról* van szó –, mely az első fejezetben található: a harmincéves, tehát életútja felén járó hős egy sűrű, sötét erdőbe téved, ahol találkozik egy ifjú hölgygel, Renátával, akinek révén Ruprecht majd a démoni erőket megismeri. A dolog annál is inkább figyelemre méltó, mert a XIV. fejezetben Ruprecht megemlíti Dante *Isteni Színjátékát* („Maga a pokol volt ez, rémségesebb, mint az, amit Danténak látnia adatott.” [250.]), a X. fejezet egyik részéhez pedig („Mialatt Mádiel beszélt, minden szava színes képek formáját öltötte Renáta előtt. Így látta a paradicsom kertjét, amelyben angyalok zengik az Úr dicséretét, és úgy röpködnek, mint a madárkák, szárnycsapásaikkal a misztikus D, J, L betűket rajzolva az égre;” [167.]) a kiadó pontos, korrekt magyarázatot fűz,¹¹ hogy tudniillik ez a rész nem más, mint utalás Dante *Paradicsomából* a 18. ének 76-78. soraira („úgy láttam itt, hogy szent lények vegyülnek/ s válnak el ismét, s dalolva s röpülve/ majd D, majd I, majd L formába gyűlnek”¹²); s e két dolog természetesen azt jelenti, hogy mind Ruprecht, mind a közreadó kiválóan ismerte a *Színjátékot*. Érdekesnek mondható a helyzet ebből a szempontból a Goethe *Faustjára* tett utalással is: a XI. fejezethez írott egyik jegyzetben¹³ a közreadó egész sor Faustról szóló munkát sorol fel, pontos kiadási paraméterekkel, sőt, arra is rámutatva, hogy a megjelölt szerzők vélhetőleg két különböző (idősebb és ifjabb) Faustról beszélnek. A felsorolás egyébként a legkorábbi, 1587-ből származó Johann Spies-féle Faust-életrajzzal kezdődik, és – a kiadónak és Brjusovnak egyaránt – legmodernebb művekkel, például Karl Kiesewetter 1893-ból származó munkájával zárul. A Faust-életrajzok feltüntetése azt mutatja, hogy egyrészt a XV. század végén született és a XVI. század 40-es éveiben meghalt Fausttal 1534 táján valóban találkozhatott Ruprecht, s mivel a beszély 1535-ben készült, egy jó félévszázaddal korábbi, mint az első ismert Faust-életrajz. Vagyis Ruprecht elbeszélése azon híradások egyike, melyek nyomán a Faust-legendák kialakulhattak és elterjedhetett, illetve, ha még tovább megyünk, azt kell állítsuk, hogy a Ruprecht-kézirat akár filológiai szenzáció is lehetne, tekintve, hogy ez az első írásos emlék Faustról, mégpedig úgy, hogy a róla készült másolat is kb. egyidős a Spies-féle életrajzzal. (Ennek megfelelően igen kétségesnek látszik, hogy az előszóban említett gyűjtő ilyen könnyen egy orosz kiadó rendelkezésére bocsátotta volna a kéziratot.) Nem véletlen tehát, hogy Brjusov, illetve Ruprecht Faustja – bár magán hordozza a későbbi Faust-legendák ismert jegyeit – „önálló”, sajátos Faust-alak, egyszerűen azért, mert Ruprecht a személyes találkozás hitelességével beszélhetett róla; s még akkor is, ha feltételezzük, hogy Ruprecht a művészi megformálás kedvéért valamit változtatott az alakon – amely változtatást mellesleg a fordító tudományossága esetleg korrigált! – a Ruprecht-, illetve végső soron a Brjusov-féle Faust-alakot kell a leghitelesebbnek, vagy talán az egyetlen hitelesnek tekintenünk, miközben tudjuk, hogy művészi fikcióval van dolgunk. A közreadó jegyzeteiben szó sem esik Goethe *Faustjáról*, s természetesen nem azért, mert Ruprecht nem ismerhette, hiszen ilyen meggondolás alapján egyik Faustról szóló munkát sem kellett volna megjelölni, hiszen – láttuk – Ruprecht mindegyiknél korábban írta saját művét. A kiadónak tulajdonított erudíció viszont kizárja, hogy ne ismerné a Goethe-művet. Igazán bonyolulttá akkor válik a probléma, amikor a regény szövegében mégis nyílt utalást találunk a *Faust* első részére. Renáta, hasonlóan Margithoz, egy föld alatti

¹¹ V. J. Brjusov: *Izbrannaja proza*, 629. old.

¹² Babits Mihály fordítása.

¹³ V. J. Brjusov: *Izbrannaja proza*, 630. old.

börtönben sínylődik, boszorkánysággal vádolják, s felmerül a gyermekgyilkosság lehetőség is („Született egy nagyon kedves kis fehéregerem, de megfojtottam és elástam a kertben, a patak partján.” [263.]). A Brjuszov-mű érdekessége azonban abban áll, hogy a Margittal párhuzamba állított Renátát nem a regényben is szereplő Faust igyekszik kiszabadítani, hanem Ruprecht. A kiszabadítás körülményei: a lóval érkező szabadító, az éjszakai szabadítás terve, Faust-Ruprecht és Margit-Renáta beszélgetése a börtönben, a halált hozó hajnal, az iszonyatos Henrik alakja (Renátának nemcsak végzetes szerelmét, hanem inkvizíciós kihallgatásának vezetőjét is Heinrichnek hívják!) – mind Goethe *Faustjának* allúziójaként értelmezhető. Vagy megfordítva: elképzelhető lenne egy olyan értelmezés, miszerint Goethe Ruprecht kéziratának történetét parafrázálva (sic!) alkotta meg *Faustja* első részének zárójeleneteit. Kérdés marad persze, hogy a kézirat művelt közreadója miért nem fedezi fel a két szöveg nyilvánvaló hasonlóságait.

Úgy véljük, mind a Dante-, mind a Goethe-utalás esetén olyan finom elbeszélői játékkal van dolgunk, amely a Puskin és/vagy Gogol alkalmazta szkáz-technikából kiindulva az avantgárd és posztmodern elbeszélői módszerek felé mutat. Bebizonyítja, hogy ha egy szöveget idézünk, már át is értelmeztük; ha egy szöveget szó szerint egy újabb elbeszélővel elmondunk, az „eredeti” és az „idézet” nemhogy mást jelentenek, de sajátos párbeszédbe is lépnek egymással. Az orosz avantgárd próza egyik jeles képviselőjénél, Jevgenyij Zamjatyinnál a *Mi* című regényben például ez a módszer a mű teljes szövegére érvényes, mert bár az egész mű, az utolsó vesszőig és pontig nem más, mint a D-503 „nevű” szereplő feljegyzése, művészivé attól válik – többek között – a szöveg, hogy a feljegyzések fölé odakerül a Jevgenyij Zamjatyin név is, ezáltal érezhető távolság alakul ki a D-503 leírta „eredeti” és a Jevgenyij Zamjatyin leírta „idézet” között, mígnem a két, szó szerint megegyező – tulajdonképpen egy – szöveg párbeszédbe lép egymással, önálló interpretálásra kényszerítve az olvasót. A másik fontos eredménye a Brjuszov alkalmazta technikának az, ami majd Nabokov prózájában mutatkozik meg teljes következetességgel: ez nem más, mint a szerzői én olyan mérvű rejtőzködése, mely a saját mű „szerzői” értelmezését is a mű részévé teszi, olyan nyitottá alakítva ezzel a művet, hogy bármely értelmezés nem a mű megfejtése lesz, hanem „továbbírása”, azaz egyre bonyolultabbá tétele.¹⁴

Az említett elbeszéléstechnikai jelenségek a Brjuszov-prózában egyébként valószínűleg abból a Brjuszov egyéniségéből, szellemiségéből fakadó problémából eredtek, amit kivétel nélkül szinte mindenki, aki Brjuszovról nyilatkozott – legyen az Brjuszov kortársa vagy mai kutató –, kötelességének tartott megemlíteni: egyidejű vonzalmából a racionális és az irracionális felé. Másképpen fogalmazva: döntésképtelenség abban, vajon a tudományos avagy az intuitív megismerés-e a „valódi” megismerés. Másképpen: az ezakt tudományok révén avagy a művészetek által ismerhető-e meg a világ. Úgy vélem, Brjuszovot nemcsak az „ifjabb” szimbolista nemzedék deklarált teurgikus művészetfelfogása hozta nehéz helyzetbe, hanem magának a szimbolizmusnak, a szimbólum fogalmának értelmezése is. A szimbólum ugyanis, amennyiben az orosz szimbolista teoretikusok – elsősorban Andrej Belij és Vjacseszlav Ivanov – nyomán úgy értelmezzük, hogy a platonikusan megosztott világképben képes behatolni a lényegi világba, Brjuszov szerint idegen a művésztől, mert nem esztétikai, hanem gnoszeológiai feladatot lát el. Másfelől a megismerés empirikus-tudományos formája is nehézségekkel jár, mert – mint

¹⁴ Igaz, Brjuszov még nem él azzal a fogással, amivel Nabokov, hogy tudniillik a saját mű értelmezéseként feltüntetett „szerzői” szövegben hamis adatokat sorakoztat fel. A *Baljós kanyar* című regényéhez írott előszóban például Nabokov többek között ezt írja: „...a »másik sellő« apja (hetedik fejezet) James Joyce, aki a *Winnipeg Lake*-et írta...” in: Vladimir Nabokov: *Baljós kanyar*, Nagyvilág, 1994/6-7. 503. old.

a *Kljucsi tajn* című írásában kifejti –, az érzékszerveink megcsalnak bennünket. Ugyanakkor szimbólum lehet minden, ami az empirikus világban található, tehát aki a megismerés intuitív formáját választja, az is kénytelen minél részletesebben, tudományos alapos-sággal feltárni az empirikus valóságot, mert másképp elvesz a lényegi világot feltárni képes jelkép. Jogosan állapítja meg Alekszandr Lavrov,¹⁵ hogy Brjuszov, elfogadva René Ghile ún. „tudományos költészet”-elméletét, arra a következtetésre jutott, hogy a tudományos adatok birtoklása új távlatokat, új mélységeket, új témákat nyithat meg a művészi alkotás számára, vagyis hogy Brjuszov a művészi és tudományos módszer szintézisére törekedett.

Ez a törekvés természetesen a *Tüzes angyal*ban is jelentkezik – művészi formában. A regény 1909-es kiadásához készült *Az orosz kiadó előszavában* Valerij Brjuszov – akinek véleményét, mint láttuk, nem foghatjuk fel szerzői véleményként – azt állítja, hogy a bészély témája, történelmi ideje, kulturális közege azért izgalmas, mert „A század szelleme, mely igyekezett mindent racionalizálni, képes volt a mágiát meghatározott racionális doktrínává tenni, értelmet és logikát vitt a jóslásba, tudományosan megalapozta a boszorkányszombatra repülést, stb.”¹⁶ Ennek a poétikai eszközökkel valamelyest elidegenített elvnek „gyakorlati” megvalósulását láthatjuk Ruprecht vallomásában („a megfigyelés, a tapasztalás, a józan tudás e legfontosabb alapjai, megdönthetetlenül bizonyítják, hogy e világon az emberen kívül más szellemi erők is működnek” [29.]), vagy olyan megnyilvánulásaiban, mint a javasasszony látogatását követően, amikor a jóslatok hamisságát igyekezett bizonyítani Renátának, de „ésszerű” magyarázatairól igen nehéz lenne eldönteni, hogy cáfolatok-e avagy éppen bizonyítékok. Ruprecht egész élete, alakja – anélkül, hogy tudna róla, hiszen a szerzői akaratnak van kiszolgáltata – az említett kettősségnek a hordozója.

Ugyancsak e kettősség megnyilvánulásaként értékelhető az a korábban tárgyalt módszer, melynek során Brjuszov a szövegben található bizonyos utalásokat hol hatalmas tudományos apparátussal tárja fel a mű szövegéhez tartozó jegyzetekben, s ezzel a művet valamilyen tudományos munkának tünteti fel, hol pedig átfórmálva, parafrázálva jelenít meg bizonyos „primer” szövegeket anélkül, hogy jelenlétüket feltüntetné, érvényesítve ezzel a szimbolista prózaírás „másodlagos” anyagból való építkezésének elvét, és ezzel koherens, többértelmű, többszólamú művészi szöveget hoz létre. A „tudományos” és „művészi” eljárások ennek következtében állandóan átértékelik egymást, az egyik abszolút érvényessége mindig megkérdőjeleződik a másik tükrében, s a teljes szöveg végső soron a két eljárás meghaladása, szintézise, magasabb szintű megvalósulása: maga a szimbolista műalkotás.

Brjuszov regényében véleményem szerint éppen e szintézis megteremtése szempontjából van igazán nagy jelentőségük a démonikus jelenségeknek és a mágikus tudásnak. A Brjuszov-szakirodalom meglehetősen részletességgel igyekezett tisztázni a Ruprecht–Renáta–Heinrich gróf viszonyban, valamint Agrippa és Faust szerepeltetésében a démonizmus és a mágia jelenlétét. Nyilvánvalónak látszik, hogy Ruprecht szerelméért akár az ördöggel is hajlandó szerződést kötni; hogy Renáta tüzes angyala, Mádiel nem feltétlenül azonos Heinrich gróffal, s hogy a fényességes angyal képében valószínűleg démoni erő jelent meg. Az is egyértelműnek tetszik a regényből, hogy a „más világok” és a „mi világunk” szorosan érintkeznek egymással, a két különböző világ határai könnyen el-tűnhetnek, átléphetőkké válnak. S bár a „más világokkal” való érintkezésnek mindig adható racionális, logikus magyarázata is (gondoljunk csak például a boszorkányszombaton való részvétel hallucinációként való értelmezésére, s hogy azt egy pontosan, kémiai-lag meghatározható összetételű narkotikum okozta), e világok létezése éppen az ésszerű belátás eredményeként mégis valóságosnak mondható, bár némi kételkedéssel fogadható.

¹⁵ A. V. Lavrov: *Proza poeta*. In: V. J. Brjuszov: *Izbrannaja proza*, 17. old.

¹⁶ V. J. Brjuszov: *Izbrannaja proza*, 338. old.

És itt nem csupán arról van szó, hogy az elbeszélői pozíció elgyengítése következtében mind a „más világok” állítása, mind azok tagadása többszörösen szkeptikus megvilágításba kerül. Nézetem szerint a következő paradox helyzet áll fenn a regényben:

A magát humanista és „felvilágosult” gondolkodónak tartó Ruprecht hol racionálisan magyarázhatónak, hol kétségesnek látja a „más világok” létezését; hol rácsodálkozik a körülötte zajló, nem mindennapi eseményekre, hol teljesen természetesen fogadja őket, olyannyira, hogy fel sem fogja az események „csodás” voltát. Eközben az európai ördögábrázolási és mágikus hagyományoknak megfelelően részletes tudományos vagy tapasztalaton alapuló képet rajzol az ördögökkel való kapcsolatteremtés lehetőségeiről, az ördögtársadalom hierarchikus felépítéséről, a boszorkányszombatról, a boszorkányságról. Mindezt a közreadó jegyzetei ironikusan átértékelik, hiszen a közreadó mégis csak egy XX. századi felvilágosult tudós, aki nem hisz a leírt jelenségekben, hanem tudományosan kutatja a forrásait. Mindamellettt tehát, hogy akár elfogadjuk, akár nem a „más világok” létezését, Brjuszov regénye mind a Ruprecht, mind a közreadó szolgáltatott tudományos adatok, mind a szövegben rejtve maradt utalások révén maga is a mágikus tudományok kézikönyve, tárháza lesz.

Ezt a véleményemet látszik alátámasztani a regény egyik, a szimbolista nyelv és műalkotás értelmezése szempontjából kulcsfontosságúnak vélt részlete. Arról a jelenetről van szó, amikor Ruprecht találkozik Heinrich gróffal (7. fejezet). Túl azon, hogy Heinrich gróf alakjának megformálásában Brjuszov egyértelműen Andrej Belij portréját rajzolja meg, feltűnő a két hős beszélgetésének stílusa. Ruprecht azzal az eltökélt szándékkal érkezik Heinrichhez, hogy bármi történjék is, provokálni fogja Heinrich párbajkihívását. Ruprecht tehát úgy beszél Heinrichkel, hogy az olvasó számára nyilvánvalóan ugatja a gróft, miközben komolyságot mímel, alakoskodik, hogy a beszélgetés végén „leleplezze” magát, s a nyílt konfrontációt előidézze. Ruprecht tehát azon a „mágikus nyelven” szólal meg, melyet – láthattuk a regény korábbi részleteiben – nemrég oly buzgón igyekezett elsajátítani, s amelyet – be kell vallania – nem ismer eléggé, legalább is nem annyira, mint Heinrich gróf. Ruprecht azonban most mint „felvilágosult”, racionális gondolkodású hős jelenik meg, aki ezt a nyelvet pusztá badarságnak, zagyvaságnak tekint, s amelyen ha megszólal, csak azért teszi, hogy a gróffal szembeni szellemi fölényét bizonyítsa, miközben mulat a grófon is meg a nyelven is. Ez a nyelv az olvasó számára is mulatságosnak tetszhet – látszólag a szerzői szándék szerint –, hiszen olyan kliséket tartalmaz, melyek a „teurgikus” szimbolisták, elsősorban Merezkovszkij („magaslatok mélysége” – „föld mélysége” [137.]) és Andrej Belij („betelt az idő” [139.]) nyelvében – túlzottan? – gyakran szerepeltek. Ez idáig csak azt a szembenállást mutatja, amiről már korábban is szó volt: nevezetesen Brjuszov és Belij művészetfelfogásának, illetve az „idősebb” és „ifjabb” szimbolisták művészetfelfogásának különbözőségét. Csakhogy éppen a „magaslatok mélysége” fordulat azt is mutatja, hogy Ruprecht egy trópust, az oximoront alkalmazza ironikusnak szánt megnyilatkozásában. Az oximoron viszont olyan trópus, mely a szimbolista nyelvre is igen jellemző, s amelyet maga Brjuszov is nagy előszeretettel alkalmazott. Az orosz szimbolista mozgalom kezdeteként emlegetett, Brjuszov szerkesztésében (és szerzőségével) megjelent *Russzkije szimvolisztí (Orosz szimbolisták)* című kötetek annyira támaszkodtak erre a költői képre, hogy Vlagyimir Szolovjov, modorosnak érezve emiatt a verseket, egyik paródiájában éppen ezt a trópust állította a középpontba.¹⁷ Brjuszov tehát nem csak az „ifjabb” szimbolisták nyelvét, hanem saját nyelvét

¹⁷ Gondoljunk Szolovjov paródiájának olyan fordulataira, mint „gorizonti vertyikálnije” (vertikális horizontok), „prizrak lgyini ognyedissassej” (tűzokádó jégtömb árnya), „járkij szumrak” (fényes félhomály) stb.

Vlagyimir Szolovjov: *Parogyji na sztyihii iz szbornyika Russzkije szimvolisztí* in: Lena Szilárd: *Russzkaja lítyeratura konca XIX – nacsala XX veka (1890–1917)*, tom I., Budapest, 1981., 64. old.

is, azaz „a” szimbolista nyelvet tünteti fel művében – látszólag – ironikus színben. Amikor tehát Ruprecht érthetlenséggel vádolja Heinrich grófot, akkor tulajdonképpen csak a „kívülálló” értetlenségét fejezi ki. Kétségtelenül van a szimbolista nyelvhasználatnak olyan aspektusa, mely a szimbolista nyelvet mágikus nyelvnek fogja fel, intellektuális megalapozottsága révén (gondoljunk csak a rejtett idézetek sokaságára!) a beavatottak nyelvének, Vjacseszlav Ivanov véleménye szerint hieroglifának. Ez a nyelv zeneisége révén elbódít, extázisba ejt, s a valódi megismerés nyelvévé, az istenek nyelvévé válhat. Aki nincs beavatva ebbe a nyelvbe, annak értelmetlen halandzsa az egész, nevetethet is rajta, akár jogosan is, mert az ő nyelvi körében valóban nem bír jelentéssel. Ez a helyzet tükröződik a Ruprecht–Heinrich párbeszédben. Heinrich gróf vallomása tehát a titkos tudásról és a titkos tudást hordozó nyelvről értelmezhető szimbolista hitvallásként és annak paródiájaként is: „A titkos tudást nem azért hívják titkosnak, mert titkolja őket valaki is, hanem azért, mert ő maga rejteztet szimbólumokba. Mi nem vagyunk birtokában semmiféle igazságnak, birtokában vagyunk viszont az ősidők emblémáinak, melyeket a földnek az az első népe testált ránk, mely még közösségben élt Istennel és angyalaival.” (139.) Csakhogy Brjuszov véleménye túl van ezen a vitán, hiszen bármennyire is arról beszéljen Ruprecht, hogy beszédét úgy igyekezett alakítani, hogy szavai semmiféle kapcsolatban ne álljanak Heinrich szavaival (137.), s bármennyire nevetségesen hat is, hogy mint Heinrich állítja, „Rögtön megértettem, hogy egy és ugyanazon dologról beszélünk!” (137.), a csodálatos az az egészben, hogy valóban megértik egymást, függetlenül attól, hogy akarják-e vagy sem, tudatában vannak-e ennek vagy sem. Mindez azt jelenti, hogy létezik a mű tanúsága szerint egy olyan nyelv, amely magában foglalja Ruprecht nyelvét éppúgy, mint Heinrichét, Ruprecht nyelvének paródiáját éppúgy, mint Heinrich nyelvét. Ez a nyelv költői és tudományos, ironikus és emelkedett, szintézisbe emeli a múltat, a jelent és a jövőt, életet és művészeti alkotást, az empirikus-tudományos tudást és a mágikus tudást. Ez a nyelv pedig nem más, mint a szimbolista mű nyelve, maga a szimbolista alkotás, Valerij Brjuszov *Tüzes angyal* című regénye.

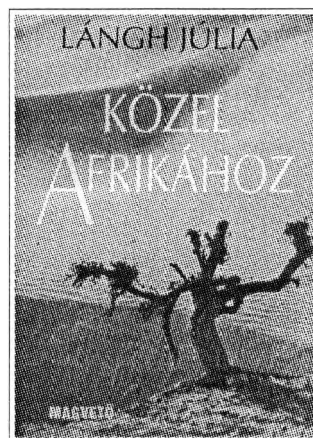
Lángh Júlia:

KÖZEL AFRIKÁHOZ

Közel s távol a legjobb cím a *Közel Afrikához*, amivel mostanában találkozhatunk. De találkozhatunk-e Lángh Júliával, ha közel van Afrikához? Minden bizonnyal nem, hiszen nincs itthon, csak akkor találkozhatunk vele, ha távol van Afrikától (itthon van). De bizonyára találkozhatunk vele, hiszen nem Afrikában van, hanem csak közel Afrikához. Távolról se higgyük azonban, hogy Lángh Júlia nem járt Afrikában. Afrikában volt közel Afrikához.

De miért megy Afrikába, egy nigéri bozótfaluba, egy magyar nő francia óvónőnek? „Sem-

mi baj, bármikor elmehetek Afrikába óvónőnek, mondogattam az elmúlt húsz év során, valahányszor változtatni akartam az életemen” – kezdi, tehát azért ment Afrikába, mert volt valami baj, és ott van Afrika, semmi baj.

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 1996
265 oldal, 790 Ft

Mi is lenne ez a baj? Gondolom, a sokunké, hogy nem tudunk hazajutni. Van egy ötven év fölötti nő és eltölt közel egy évet közel Afrikához és kezdi itthon érezni magát. Ismerősnek tetszik nekünk ez a sivatagba kijárás, van még, ki eszünkbe jut, ki a pusztába viaskodni, megfeszülni, egy Jézus, egy Rimbaud, egy Lorand Gaspar, ők és a sivatag mint a nem lakható, mint a semmi színtere, mint a szó előtt és után. Ám a „nigeri bozót félsivatagi táj, vöröslő, agyagos homok, itt-ott egy-egy fa, ritkás, tüskés cserje” (23.), tehát félsivatag, nem egészen az. Ez a félsivatagiság a nagy érénye ennek a könyvnek. Hogy egy nő írja, egyes szám első személyben, szikáran és egyszerűen.

Ez a könyv nem útleírás: az elbeszélő közel egy helyben tölti el egy évét, csak néha utazik piacra, kórházba; és nem is szorosan vett napló: alig-alig találkozunk benne konkrét nap leírásával, napok egymásutániságával. Ez a könyv félsivatagi fejlődésregény inkább: előrehaladva mégis megtörténik egy nap, megvalósul egy lépés, egy méter közel-Afrikához. Az időszerkesztettség tekintetében legizgalmasabb talán a második fejezet (*Esős évszak Illélában*), amelynek alfejezetei egy-egy napszakot neveznek meg (*Reggel, Dél előtt, Dél*), és ezek nem egy konkrét nap reggeléről, délelőttjéről, deléről szólnak, nem is a reggelekről, délelőttökről, delekről, hanem a reggelről, a délelőtttről, a délről: „A délután a látogatások ideje” (64.). Ennek a félsivatagi könyvnek sikerül, ami olyan kevésnek sikerül mostanában, az idő újra meglelése: a linearitás elvesztése és (mégis) mögötte az egyetlen méter Innen-Oda. Ebben az időben tár elénk a könyv egy idegen földrészt és benne egy idősödő nő magára találását, nem könnyű mondandók úgy, hogy mégsem kerekedik valamiféle emészthetetlen élve boncolás az egészben. Leírás, belső monológ, a többiek anekdotáinak, meséinek függő beszédben/idézetben való közvetítése változtatják egymást, néha szétesőnek érezzük a szöveget, de mindig összetogja azt az Innen-

Oda feszültsége, a közel-Afrikához. A regény félsivatagiságát az adja, hogy az önazonos elbeszélő én nem beszél túl, miért jött ide, mit érez, úgy tényközlő, hogy nem válik dokumentaristává, van elbeszélésének egy erős, feszültségteljes egyszerűsége és szenvedtelensége, ami mégsem lesz tárgyias: „Henrinak... nincs sok mondanivalója arról, miért inkább Afrika, mint Európa, »szeretek itt lenni, minden egyszerűbb és őszintébb«. Karikák a szemem alatt, májfoltok az arcán, csoszogva jár, beszéd közben néha megáll, megismétli utolsó pár szavát, hogy tovább tudjon lendülni a hirtelen memóriakihagyáson, azt mondja, ez a nivakin miatt van. Ennyi évtized alatt Afrikában elegendő maláriarohama lehetett, a sok nivakin nyilván megtette a mellékhatását. Néha csak azért megy át Franciaországba, hogy jó hosszú baráti beszélgetéseket folytathasson, de már ott sincs otthon igazán.” (80.) Félsivatagisága és nőisége az elbeszélőnek őszintesége is, hogy Afrikát nem csupán metaforának és sorsnak hagyja, hanem *Afrikát*, hétköznapijait engedi közel: „csak azt nem értem, a híres világotudósok miért szokták titkolni leírásaikban, hogy a nagy kalandok kis pillanatait a kínzó kényelmetlenségek töltik ki” (119.). A rovarok és a sebek.

A közel-Afrikához élmény tályogos sebet követel legyekkel, és vérmérgezést, bordatörést, ami szakadék. A rovar alvást, a seb gyógyulást, semmi baj. „Aztán teljes csönd lesz, megbékél a lelkem, csak el kellett fogadni, hogy most erről szól az életem, rovarháború és sebápolás, időm jelentős részét ez tölti ki, miért lenne ez kevésbé tartalmas, mint bármi más esemény, föl sem kell tenni a kérdést, hogy mit keresek itt, miért” (84.). Közel Afrikához: az erősebb lét közelében. Közel Afrikához a hazajutásért, és „ha már így van, akkor ezentúl akár itthon is lehetek” – zárul ez a könyv. *Közel Afrikához*: közelhoz.

HARCOS BÁLINT